

⁷¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์, พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, หน้า 85

⁷² ชูลิทธิ ชูชาติ, วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย, หน้า 39 ได้อธิบายถึงลักษณะการผลิตของภาคเหนือก่อนปี พ.ศ. 2398 ว่า เป็นการผลิตแบบเลี้ยงตัวเอง

⁷³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, หน้า 84 ได้กล่าวถึงลักษณะของสังคมหมู่บ้านต่าง ๆ ในล้านนามว่า ประกอบไปด้วยคนกลุ่มต่างๆ เช่น เชน ลื้อ ยอง ไทใหญ่ และชาวเขา เช่น กะเหรี่ยงและลัวะ

⁷⁴ จารึกถ้ำจำจรรณ จ.ศ.864 ด้านที่ 2 อ.แม่ทา จ.ลำพูน, ประสาร บุญประคอง อ่านและอธิบายคำ ได้กล่าวถึงการกัลปนาผู้คนกลุ่มต่างๆ จำนวน 10 ครั้วเรือน ในจำนวนนี้มีคนเมือง เมืองและลัวะด้วยเพื่ออุปฐากถ้ำจำจรรณอันเป็นสถานที่บรรจุพระพุทธรูปตรงกับ พ.ศ. 2045

⁷⁵ Journal of the Asiatic Society of Bengal pp.701.

⁷⁶ J.G. Scott, Gazetteer of Upper Burma and the Shan States. p.508. ปัจจุบัน บ้านวังไฟ (wan Hpai) เป็นชุมชนบนฝั่งแม่น้ำยองอยู่ทางใต้ของเมืองยอง ปัจจุบันเป็นจุดแวะพักของคนเดินทางที่จะออกจากเมืองยองไปเชียงคองหรือท่าซี้เหล็ก เพื่อเตรียมเสบียงอาหารในการเดินทางชาวบ้านมักจะนำของป่ามาขาย, หน้า 153

⁷⁷ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า 125.

⁷⁸ Journal of the Asiatic Society of Bengal. p.701.

บทที่ 4

การกระจายตัวของชุมชนชาวยองในเมืองลำพูน
พ.ศ. 2380-2445

พระเจ้ากาวิละ ได้ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูและจัดตั้งเมืองลำพูนขึ้น
มาอีกครั้งหนึ่ง ในปีพ.ศ. 2348¹ โดยการอพยพผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ทางตอนบน
เช่น เมืองยอง เมืองยู้ เมืองหลวย เชียงตุง และจากเชียงใหม่ ลำปาง ให้เข้า
มาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน ด้วยจุดประสงค์สำคัญคือเพื่อช่วยเหลือเชียงใหม่ในด้าน
กำลังคนเมื่อมีศึกสงคราม การฟื้นฟูและการจัดตั้งเมืองลำพูนดังกล่าว เป็นผลทำให้
เมืองลำพูนมีจำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้นตามลำดับ ชุมชนต่างๆ ของชาวยอง ซึ่งเป็น
คนส่วนใหญ่ได้กระจายออกไปตามที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง สังคมของชาวยองได้
มีการปรับตัว ผสมผสานกับสภาพทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม
ในเมืองลำพูน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมบางอย่าง
ให้ปรากฏ

ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงลักษณะการกระจายตัวของชุมชนชาวยองในที่ต่าง ๆ
การปรับตัวและการผสมผสานในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองเมืองลำพูน
ตลอดผลกระทบของการปฏิรูปการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ต่อวิถีชีวิตและชุมชนชาวยอง

การกระจายตัวของชุมชนชาวยอง ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2380-2436

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำกวังและแม่น้ำทา ชุมชนชาวยองได้ตั้งถิ่นฐานอย่างค่อนข้างมั่นคง โดยมีลักษณะการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน ในระยะแรกเป็นการขยายตัวภายในชุมชน และต่อมาได้กระจายตัวออกไปตามเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยเฉพาะในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำทั้งสามดังกล่าว

ตามเอกสารบันทึกการเดินทางของ ดร.ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) ข้าราชการชาวอังกฤษที่เข้ามาสำรวจเส้นทาง และสภาพการค้าขายในเขตเมืองลำพูน เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2372 ซึ่งได้เดินทางมาจากเมืองมะละแหม่ง เข้ามาทางด่านใต้ของเมืองลำพูน ในแถบป่าซาง และมีจุดมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งก็คือ เพื่อมาหาข้าว ควาย² ตรงกับสมัยเจ้าน้อยอินทร์ เจ้าเมืองลำพูนลำดับที่ 3 (พ.ศ. 2370-2381) แสดงให้เห็นว่าจำนวนผู้คนในเมืองลำพูนมีมากขึ้น และมีการเลี้ยงวัว ควาย จำนวนมากพอที่จะขายเป็นสินค้าให้กับพ่อค้าชาวอังกฤษได้ หลังจากนั้นประมาณ 5 ปี ในราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2397 ร้อยโทดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) เป็นหัวหน้าคณะพาพ่อค้าชาวอังกฤษเดินทางจากเมืองมะละแหม่งในเขตพม่า ผ่านเมืองตองยีข้ามแม่น้ำสาละวินเข้าสู่ดินแดนด้านตะวันตกของสยาม มาตามเส้นทางเดิมของ ดร. ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) ข้ามแม่น้ำปิงตรงบ้านหนองล่อง เลียบฝั่งแม่น้ำปิงมาถึงบ้านดอนในเขตป่าซาง³ ตลอดระยะทางที่คณะของแมคเคลล์ (Mcleod) เดินทางผ่าน เขาได้ระบุถึงจำนวนผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านที่ทำนาในที่ราบลุ่มแม่น้ำทาแถบป่าซาง ซึ่งในหมู่บ้านเหล่านี้ มีวัด มีระบบเหมืองฝายที่ชาวบ้านสร้างฝายกันน้ำ มีลำเหมืองหลายสายแยกตัวจากแม่น้ำทา เพื่อใช้ในการเพาะปลูก ในระยะนั้นผู้คนกำลังเก็บเกี่ยวอยู่ในท้องนา รอบๆ หมู่บ้านมองเห็นต้นหมากเป็นจำนวนมาก⁴ จากสภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชุมชนของชาวยองในเมืองลำพูนแถบที่ราบป่าซาง ได้กระจายตัว และได้ตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคงในเขตที่ราบ โดยประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก

ส่วนชุมชนที่เชื่อว่ามีมาก่อนปี พ.ศ. 2348 ก่อนที่ชาวยองจะอพยพเข้ามาในที่ราบแม่น้ำทา เช่น แถบบ้านป่าตาลหลวง (บ้านแซม) ในบริเวณนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีอาชีพในการผลิตน้ำตาลจากต้นตาล มีถนนผ่านบ้านฉางข้าว้อย (ในบันทึกของแมคเคลล์ เขียนว่า Pathan Ka Noi) ขึ้นไปทางเหนือถึงสบทา (Sup Ta) มีบ้านเรือนตลอดเส้นทางประมาณ 30 หลังคาเรือน⁵ ซึ่งบริเวณนี้เคยเป็นชุมชนเก่าแก่ ที่มีผู้คนอาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่นมาก่อน ตั้งแต่สมัยที่พมามีอิทธิพลเหนือบริเวณแถบนี้ เช่น บ้านป่าตาลเดิมชื่อบ้านถอง บ้านสะป่อง ป่าซาง อินทชิล บ้านสบทา⁶ และสมัยที่เจ้ากาวิละและญาติพี่น้องรวบรวมผู้คนและตั้งมั่นอยู่ที่เวียงป่าซาง ระหว่าง พ.ศ. 2325-2339⁷

การกระจายตัวของชุมชนในบริเวณนี้ มีลักษณะที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เคยเป็นชุมชนโบราณมาก่อน ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและมีความอุดมสมบูรณ์ ทิศทางการกระจายตัวของชาวยองในระยะนี้ เป็นการกระจายและขยายตัวออกไปในทิศทางที่อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกวัง แม่น้ำทาและแม่น้ำปิง (ดูแผนที่ภาพที่ 9) หลังจากปีพ.ศ. 2380 พบว่าชุมชนดังกล่าวนี้ เป็นบริเวณที่ชาวยองได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างมั่นคง และมีการจัดตั้งโครงสร้างภายในชุมชนอย่างชัดเจน ดังปรากฏในรายงานการเดินทางเข้ามาในเขตเมืองลำพูนของร้อยโทดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) และคณะ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2379 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2380 พบว่า

หมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านหนองล่อง บ้านดอน บ้านป่าตาลหลวง บ้านฉางข้าวน้อย บ้านแซม บ้านป่าซาง หลวงและสบทา ต่างมีผู้นำหมู่บ้าน ในระดับแก่บ้านซึ่งได้นำชาวบ้านจำนวนหนึ่ง มาให้การต้อนรับคณะของเขาด้วย⁸ แต่ก่อนหน้านั้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2371-2376 ชุมชนที่บ้านฉางข้าวน้อยและที่บ้านป่าซาง มีผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้าน มียศเป็นหัวหมื่น และหัวสิบ⁹ และยังพบว่าผู้นำชุมชนเหล่านี้ยังคงมีความสัมพันธ์กับเจ้าเชื้อสายเมืองยอง ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางตะวันออกของตัวเมืองลำพูน ที่เวียงยองอยู่ โดยในรายงานการเดินทางของดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ระบุว่าบุตรชาย ของอดีตเจ้าเมืองยองได้มาเก็บรวบรวมข้าว ที่เก็บเกี่ยวได้ในบริเวณทุ่งนา ใกล้กับบ้านดอนป่าซาง โดยปรากฏว่ามีการนำช้าง วัว ควายเป็นจำนวนมากมาขนข้าวกลับไปในตัวเมืองลำพูน ครั้งนี้ด้วย¹⁰ สิ่งของที่กลุ่มพวกเจ้าเก็บไปจากชาวบ้าน ในหมู่บ้านต่างๆ แถบป่าซางยังรวมไปถึงครั้งที่ผลิตได้จาก ต้นลำฉาที่มีเป็นจำนวนมากในบริเวณนี้¹¹

จากบันทึกของชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาในแถบเมืองลำพูนดังกล่าว แม้จะอยู่ในระยะสั้นๆ ก็ตาม น่าจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนชาวยอง ต่อระบบการปกครองของเมืองลำพูน ที่กลุ่มเจ้าเมืองยอง และกลุ่มเจ้าเจ็ดตนร่วมกันปกครอง แม้ชุมชนเหล่านี้จะดำรงอยู่ค่อนข้างเป็นอิสระก็ตาม แต่ในด้านจัดเก็บผลประโยชน์ ในรูปภาษีแบบต่างๆ ในชุมชนของชาวยอง กลุ่มเจ้าเมืองยอง น่าจะเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ดังกล่าว เพื่อส่งให้กับเจ้าเมืองลำพูน ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินตามจารีตท้องถิ่น¹²

จากเรื่องราวดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเจ้าเจ็ดตน กลุ่มเจ้าเมืองยอง ในเมืองลำพูนกับผู้คนที่มาจากหัวเมืองต่างๆ ทางตอนบน เช่น เมืองยอง ซึ่งเป็นการเข้ามาทั้งระบบ คือ เจ้าเมือง บุตร ภรรยา ญาติ พี่น้อง พระสงฆ์ ขุนนางและไพร่พล มาตั้งถิ่นฐาน ทำให้กลุ่มเจ้าเจ็ดตนสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองยอง โดยการประนีประนอมกับกลุ่มเจ้าเมืองยองที่พาไพร่พลมาตั้งถิ่นฐานในระยะแรก โดยให้อำนาจดูแลปกครองตนเองในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังขึ้นอยู่กับกำกับการกำกับดูแลของกลุ่มเจ้าเจ็ดตนที่ปกครองเมืองลำพูนอยู่ แต่อย่างไรก็ตามเจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ เหนือเจ้าเมืองลำพูนอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงถือว่า เมืองลำพูนเป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่ มีเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นญาติผู้ใหญ่กว่าเมืองอื่นในตระกูลเจ้าเจ็ดตนด้วยกัน ที่สามารถว่ากล่าวตักเตือนเจ้านาย และบุตรหลานเมืองลำพูนได้อีกด้วย¹³ ในขณะเดียวกันรัฐบาลกรุงเทพฯ ถึงแม้จะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการปกครองภายในเมืองลำพูนก็ตาม แต่มีสิ่งแสดงให้เห็นถึง เจ้าเมืองก็ต้องตระหนักถึงอำนาจของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ อยู่ ดังเช่น กรณีที่ช้างในกองคาราวานของดร.ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) หายไป 3 เชือก ในระหว่างที่แวะพักที่เมืองลำพูน ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2378 สมัยเจ้าน้อยอินทร์ เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 3 บรรดาเจ้านายในเมืองลำพูนขณะนั้น ได้แสดงท่าทีไม่ให้ความสนใจที่จะติดตามเรื่องราวดังกล่าว ดร.ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) จึงแจ้งต่อเจ้าเมืองว่าจะนำเรื่องนี้ไปฟ้องรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ ปรากฏว่าเขาได้ช้างคืนมาครบทั้ง 3 เชือก ในเวลาไม่นานนัก¹⁴

แม้การกระจายตัวของชุมชนและหมู่บ้านต่างๆ ในเมืองลำพูนจะกระจายตัวออกไป แต่ไม่มีหลักฐานระบุว่ามีความเท่าใดแน่นอนชัดเจน โดยดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ได้รายงานในการเดินทางของเขา ในปี พ.ศ. 2380 ว่าพลเมืองของเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จำนวน 2 ใน 3 เป็นพลเมืองเมืองที่มาจากเมือง

ของและเชียงตุง¹⁵ และก่อนหน้านี้ ในปี พ.ศ. 2372 ดร. ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) ก็บันทึกในรายงานของเขาว่า ประชากรของเมืองลำพูนมีประมาณ 14,000 คน¹⁶ และในขณะเดียวกันดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ก็ระบุว่าจำนวนบ้านเรือนในตัวเมืองลำพูนซึ่งส่วนใหญ่ สร้างด้วยไม้ไผ่มีประมาณ 400 หลังคาเรือน¹⁷

การกระจายตัวของชุมชนชาวยองในเมืองลำพูน ในยุคการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2436-2445

หลังสงครามกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2367 ที่พม่าต้องพ่ายแพ้อย่างย่อยยับและถูกยึดครองดินแดนต่าง ๆ ทางตอนล่าง อังกฤษก็เริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายกับล้านนาในระหว่าง พ.ศ. 2369-2389 โดยที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ให้ความเป็นอิสระแก่หัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาจนกระทั่งหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 การค้าขายได้ขยายตัวและเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่น การซื้อขายวัว ควาย การให้สัมปทานป่าไม้สักของเจ้าเมืองต่าง ๆ กับบริษัทของชาวอังกฤษ ทำให้อิทธิพลของอังกฤษขยายตัวเข้ามาในดินแดนล้านนามากยิ่งขึ้น¹⁸ ซึ่งนำไปสู่การที่รัฐบาลกรุงเทพฯ เห็นความจำเป็นต้องริบดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อผนวกดินแดน และประชากรของล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม

การปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูน พ.ศ. 2437-2445

การพยายามเข้ามามีอำนาจของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ โดยการปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์ ทำให้เจ้าเมืองมีอำนาจลดลง และเสียผลประโยชน์ในด้านการจัดเก็บภาษีและผลประโยชน์อื่น ๆ ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่เจ้าเมือง และผู้นำท้องถิ่นในหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งทำให้เกิดกบฏของชนในท้องถิ่นขึ้น ได้แก่ กบฏพระยาปราบสงคราม พ.ศ. 2432 ที่เขตสันทราย เมืองเชียงใหม่¹⁹ ซึ่งมุ่งที่จะต่อต้านและทำลายอำนาจของรัฐบาลกรุงเทพฯ ทำให้รัฐบาลกลางเห็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการโดยรีบด่วนในการปฏิรูปหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาเพื่อรวมหัวเมืองต่าง ๆ ให้ขึ้นกับรัฐบาลกลาง

เมืองลำพูน หลังการถึงแก่พิราลัยของเจ้าเหมพินทุไพจิตร (เจ้าคำหยาด) เจ้าผู้ครองนครลำพูนลำดับที่ 8 ในปี พ.ศ. 2438 แล้ว รัฐบาลกรุงเทพฯ จึงได้ถือโอกาสที่จะปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูนก่อน เชียงใหม่และลำปาง เพราะเห็นว่า เมืองลำพูนเป็นเมืองน้อย จัดการได้ง่าย²⁰ ...แล้วถ้าจัดการเมืองนครลำพูนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ถ้ามีโอกาสก็จะทำการเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง แล้วจะได้เอาย่างเมืองนครลำพูนใช้ต่อไป²¹

รัฐบาลกรุงเทพฯ มีความคิดที่จะจัดการปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูนเสียใหม่ มาตั้งแต่ปี ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) แล้ว โดยเหตุที่เจ้านายในเมืองลำพูนทะเลาะกันเรื่องมรดกของเจ้าดาราคีเรรัตนไพโรจน์ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ลำดับที่ 7 ที่ถึงแก่พิราลัยไป เป็นโอกาสที่ข้าหลวงรักษาราชการมณฑลลาวเฉียงในเวลานั้น คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ได้มอบหมายให้เจ้านายเมืองลำพูนได้ปรึกษาหารือกัน เพื่อที่จะจัดการปกครองเมืองลำพูนเสียใหม่ จนสิ้นสมัยเจ้าเหมพินทุไพจิตร เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 8 (พ.ศ. 2431-2438) ก็ยังไม่เป็นที่เรียบร้อย

เจ้าอินทยศยงโชติ (เจ้าน้อยหมวก) เจ้าหลวงลำพูน ลำดับที่ 9 (พ.ศ. 2438-2454) และชายา

จนถึงสมัย เจ้าอินทยศยงโชติ (น้อยหมวก) (พ.ศ. 2437-2454) จึงได้มีการเริ่มการจัดการปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูนอย่างจริงจัง ดังความตามในศุภอักษรที่ 2/5720 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทยศยงโชติ และเจ้านายบุตรหลานเมืองลำพูนจัดการแบ่งแยกเขตการปกครองเมืองลำพูนออกเป็น 2 แขวง คือ

1. แขวงในเวียงและนอกเวียง ประกอบด้วย แคว้น (ตำบล) ต่างๆ คือ

- ป่าซาง - สังขาน้อย - แม่แลง - สะปุ่น
- บ้านฮ่ง - หนองล่อง - เหมืองจี้ - ทาทุ่งหลวง
- ทาสบเล้า - ทาปลาตุก - อิมปิง - ปะตูป่า
- บ้านหลุก - บ้านขาม - ห้วยยาบ - บ้านทิ
- มะเขือแจ้ - แม่สาน - ป่าเหว

2. แขวงเมืองลี้ ประกอบด้วย

- เมืองลี้ - เมืองปวง - ทุ่งหัวช้าง - ไม้ตะเคียนปม²²

จากการจัดการราชการการปกครองเมืองลำพูนเสียใหม่ครั้งนี้ เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2443 ชุมชนชาวยองในเมืองลำพูน ได้เพิ่มขึ้นและกระจายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งพื้นที่และจำนวนประชากร ซึ่งไม่ได้กระจายอยู่แต่ในเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำเท่านั้น ยังได้กระจายตัวออกไปในเขตที่ราบระหว่างภูเขาที่มีสาขาของแม่น้ำไหลผ่าน โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำทาและแม่น้ำลี้ทางใต้ของตัวเมืองจนถึงเขตแดนเมืองลำปาง

ชุมชนสำคัญของชาวยอง ที่เวียงยอง ผังตรงกันข้ามของตัวเมืองลำพูน ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของเจ้าเมืองเมืองยองและเครือญาติ ได้ถูกรวมเข้ากับการปกครองใหม่ถือเป็นเขตในเมือง ที่รัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นผู้กำหนดสันนิษฐานว่า กลุ่มเจ้าเมืองยองได้ผสมผสานเป็นเครือญาติโดยการแต่งงานกับเจ้าสกุลสายต่างๆ ของเครือญาติเจ้าเจ็ดตน เช่น สกุล วงศ์สาม สกุล กาญจนกามล²³ เป็นต้น

ในระหว่างปี พ.ศ. 2370-2381 สมัยเจ้าน้อยอินทร์ มีกลุ่มเครือญาติเจ้าเมืองยองอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เวียงยอง เมืองลำพูน ได้พาญาติพี่น้องไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แถบเมืองพานในเขตเมืองเชียงรายได้ยังคงขึ้นกับอำนาจการปกครองของเมืองลำพูนอยู่ ผู้ที่สืบสกุลต่อมาคือ สกุล เชื้อเมืองพาน สกุล ชัยชนะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชุมชนของชาวยองด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกว๋อง ได้กระจายตัวออกไปไกลถึงเขตเมืองพาน ส่วนชุมชนชาวยองในลุ่มแม่น้ำทา แม่กว๋อง และฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออก ได้กระจายตัวและมีชุมชนแน่นหนาขึ้น เช่น ฉางข้าวน้อย ป่าซาง แม่แลง สะปุ่น เหมืองจี ทาทุ่งหลวง ทาปลาตุก ประตูป่า ห้วยยาบ บ้านทิ เป็นต้น จนสามารถตั้งเป็นชุมชนเทียบเท่าตำบลได้ โดยมีแคว่นหรือกำนันเป็นผู้ปกครอง²⁴

ปฏิกิริยาของเจ้าเมืองลำพูนต่อการปฏิรูปการปกครอง

เมื่อชุมชนของชาวยองในเมืองลำพูน ได้กระจายตัวออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านต่างๆ ตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำทา แม่น้ำปิงและแม่น้ำกว๋องนั้น ปรากฏว่ารัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ได้เข้ามาจัดการปกครองภายในเมืองลำพูน ซึ่งได้เริ่มขึ้นก่อนเมืองอื่น เพราะในระหว่าง พ.ศ. 2437-2443 เมืองลำพูนซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็ก มีจำนวนพลเมืองไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเชียงใหม่และลำปาง ประกอบกับเมืองลำพูนไม่ใช่เป็นเมืองชายแดน ปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้นตามที่เอกสารของฝ่ายกรุงเทพฯ ระบุว่า เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอันเกี่ยวกับการไม่ปรองดองกันระหว่างเจ้านายบุตรหลานเมืองลำพูน อันนำไปสู่การแย่งชิงมรดกของเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ เจ้าเมืองลำพูนลำดับที่ 7 ที่ถึงแก่พิราลัยไป²⁵ ทางกรุงเทพฯ จึงไม่ได้ตั้งเจ้านายผู้ใดเป็นเจ้าเมือง เพียงแต่ให้เจ้าอุปราช คือเจ้าคำหยาด รักษาการแทนเท่านั้น²⁶ ในส่วนของเจ้าอุปราช ในความคิดของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ยังไม่อยากจะแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองโดยทันที โดยในรายงานของ พระยาทรงสุรเดช (อิน บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียง (พ.ศ. 2436-2442) ที่ประจำอยู่ที่เชียงใหม่ และมีเขตการปกครองไปถึงลำพูนด้วย ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยความว่า

“เจ้าอุปราชที่เมืองนครลำพูนก็อยู่ข้างไม่รู้อะไร เพราะเมื่อเจ้าดาราดิเรกยังอยู่
เจ้าอุปราชไม่ได้ทำราชการสิ่งใด เป็นแต่อยู่ในยศอุปราชเท่านั้น
จึงไม่รอบรู้ราชการบ้านเมืองว่าทำกันอย่างไรแต่ต้นมา
กับทั้งร่างกายอายุมากองแน่นกับทั้งยากจนอยู่ข้างด้อย”²⁷

พระยาอุตรการโกศล ว่าการกรมยุติธรรม กรมนาเมืองลำพูน ยังได้ทำหนังสือ รายงานไปถึงพระยาทรงสุรเดชที่เชียงใหม่ ถึง 2 ฉบับ เรื่องเกี่ยวกับความประพฤติของเจ้าอุปราชและเจ้านายบุตรหลาน เมืองลำพูน

พระยาทรงสุรเดช (เอ็น บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียง (พ.ศ. 2436-2446) เป็นผู้มืบทบาทอย่างสำคัญ ในการปฏิรูปการปกครองเมืองลำพูน และสร้างความไม่พอใจต่อเจ้านายเมืองลำพูนเป็นอย่างมาก

จารึกไม้สัก วัดจางขวานน้อยเหนือ อ.ป่าซาง จ.ศ. 1191 (พ.ศ. 2372)

ได้เข้ามาทักทายการพิจารณาตัดสินคดีความต่าง ๆ อันเป็นการละเมิดกฎหมายที่มีอยู่ ความเป็นเจ้านายเมืองลำพูน พวกกันประมาทหมิ่นอำนาจศาลยุติธรรมและพระราชกำหนดกฎหมาย เอาอำนาจมาลบล้างผู้หมิ่นประมาทข้าพเจ้าเหลือที่จะทนได้²⁸

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435) พระยาอุตรการโกศล ก็ได้เคยประชุมตกลงกับเจ้าอุปราชเจ้าราชบุตรทำหน้าที่เจ้าราชวงศ์และพระยาไชยสงครามว่า หลังจากนั้นจะนำกฎหมายที่ตรามาจากกรุงเทพฯ มาบังคับใช้ในเมืองลำพูน พร้อมประทับตราประจำตำแหน่งข้าราชการทั้ง 4 เอาไว้คือ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ พระยาไชยสงครามและพระยาอุตรการโกศล แล้วนำไปติดประกาศให้ราษฎรทุกแขวงทุกแคว้นให้ทราบกันทั่ว แต่ปรากฏว่า ประกาศและข้อตกลงดังกล่าว ไม่ถูกนำไปปฏิบัติ มีหน้าข้ายังถูกทำลายและฉีกออกเมื่อมีการนำติดประกาศไว้ตามที่สาธารณะอีกด้วย²⁹

เหตุการณ์ครั้งนั้น ถือว่าค่อนข้างรุนแรง นับเป็นปฏิริยาของเจ้านายเมืองลำพูนที่มีต่อการพยายามเข้ามาลดอำนาจและผลประโยชน์ที่เคยได้ ความขัดแย้งนี้รุนแรงถึงกับพระยาอุตรการโกศลเคยขอลาออกจากตำแหน่ง ถ้าพระยาทรงสุรเดช ไม่สามารถเป็นที่พึ่งและช่วยแก้ปัญหาให้ได้ ต่อมาพระยาทรงสุรเดชได้มีหนังสือลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 112 ถึงพระยาอุตรการโกศล ให้มีความอดทนและเข้าใจถึงเจ้านายในเมืองลำพูนที่ได้ปกครองบ้านเมืองติดต่อกันมานาน ความคิดไม่ตรงกันเป็นเรื่องธรรมดา ขอให้มีความพยายามและรักษาความสามัคคีทำงานต่อไป และจะส่งนายแพ มหาดเล็กข้าหลวงผู้ช่วยมาช่วยอีกคนหนึ่ง³⁰

อย่างไรก็ตาม อีก 2 ปีต่อมาในปี พ.ศ. 2437 ข้อตกลงที่เคยทำกันไว้เมื่อปี พ.ศ. 2435 ก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างจริงจัง ประกาศและข้อตกลงดังกล่าว ได้ลดอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าเมืองลำพูน และบุตรหลานลงไปเป็นอันมาก ทางรัฐบาลกรุงเทพฯ มีอำนาจเพิ่มขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2443 จึงได้ส่งพระยาศรีสุทเทพ ราชปลัดทูลฉลองขึ้นมามีอำนาจ

เมืองลำพูนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นครั้งสำคัญ ทำให้การปกครองท้องถิ่น ในระดับหมู่บ้านและตำบลเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสืบเนื่องมาจากจำนวนพลเมืองเพิ่มมากขึ้น และชุมชนต่างๆ ได้กระจายตัวออกไป

การขยายเขตการปกครองและการเพิ่มของประชากร

การจัดราชการเมืองลำพูนครั้งนี้ตรงกับสมัยของเจ้าอินทยงยศโชติ (เจ้าน้อยหมวก) (พ.ศ. 2438-2454) เจ้าเมืองลำพูนลำดับที่ 9 โดยในปี พ.ศ. 2443 ทางรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งให้พระยาศรีสทเทพ ราชปลัดทูลฉลองประชุมร่วมกับเจ้าเมืองลำพูน ตลอดจนเจ้านายบุตรหลาน เพื่อจัดราชการเมืองลำพูนเสียใหม่ โดยให้แบ่งเขตการปกครองเมืองลำพูนออกเป็น 2 แขวง คือ แขวงในเมืองนอกเมืองลำพูน และแขวงเมืองลี (ดูแผนภูมิที่ 5)

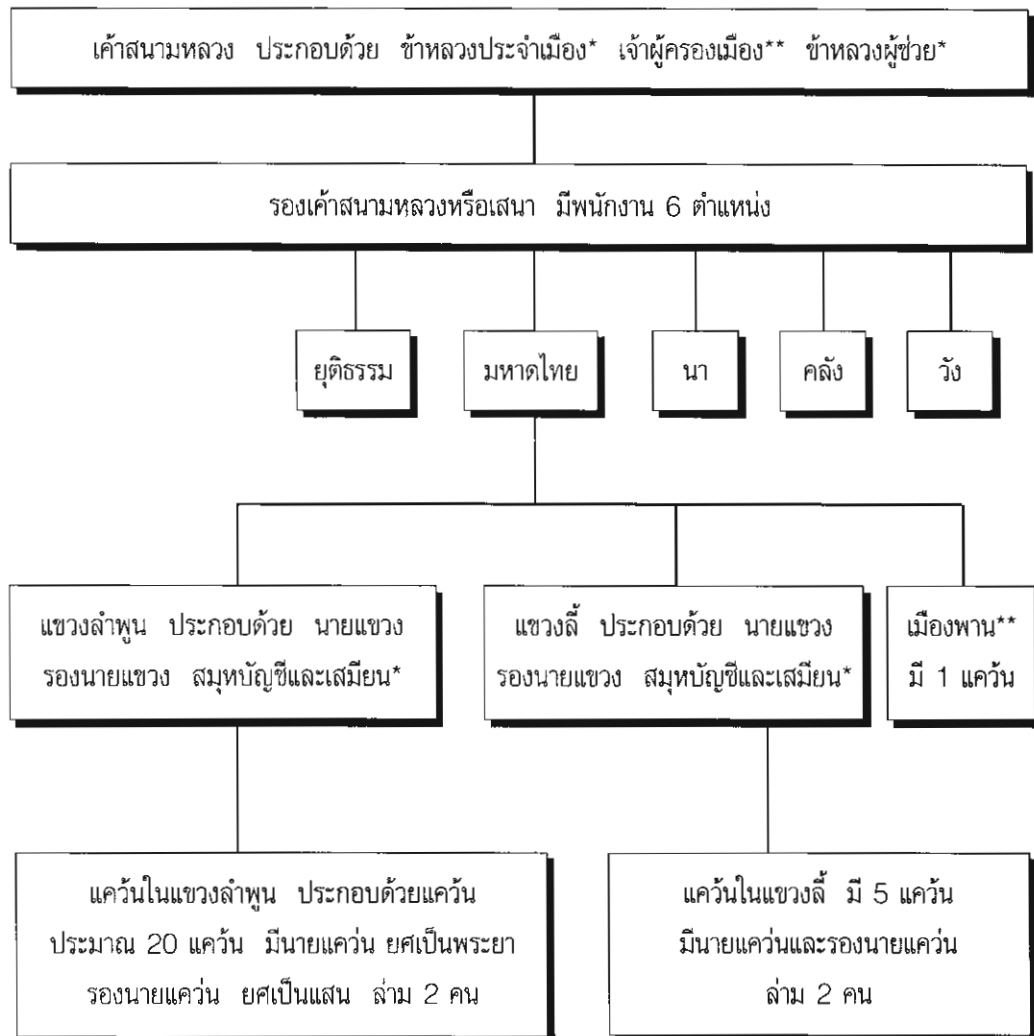
เมืองลำพูนในขณะนั้น มีแคว้นที่มีแคว้นกำนันปกครองอยู่ในแขวงในเมืองนอกเมืองลำพูน ส่วนใหญ่ประกอบด้วยชุมชนของชาวยองเป็นหลัก เช่น ป่าซาง สังขาน้อย แม่แลง สะปุ่น เหมืองจี ทาทุ่งหลวง สบทา ทาปลาตุก อิม (ริม) ปิง ประดู่ป่า บ้านหลุก ห้วยยาบ บ้านทิ มะเขือแจ้ และแม่สาน รวม 15 แคว้น (ตำบล) จากการจัดราชการเมืองลำพูนครั้งนี้ จะเห็นได้ว่ามีกำหนดให้แคว้นหนึ่งๆ มี 10 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีบ้านประมาณ 20 หลังขึ้นไป³¹ หมู่บ้านหนึ่งๆ มีแกบ้านดูแลปกครองมียศเป็นแสน ในเมืองลำพูน ปี ร.ศ. 119-120 (พ.ศ. 2444-2445) มีแกบ้าน 597 คน พลเมือง 109,934 คน ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการขยายของชุมชนชาวยองออกไปในพื้นที่ต่างๆ ในเมืองลำพูนอย่างกว้างขวาง

ในปี พ.ศ. 2443 พลเมืองเชื้อสายชาวยอง น่าจะมีไม่น้อยกว่า 20,000 คน เพราะจำนวนแคว้นที่มีคนยองเป็นคนส่วนใหญ่จำนวน 15 แคว้น ในจำนวน 20 แคว้น ซึ่งประกอบด้วยหมู่บ้านประมาณ 150 หมู่บ้าน และผู้คนประมาณ 3,000 หลังคาเรือน ขณะที่ดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ได้เคยประมาณจำนวนพลเมืองของเมืองลำพูนไว้ ในปี พ.ศ. 2379-2380 ว่ามีประมาณ 14,000 คน³²

ต่อมาอีกประมาณ 2 ปี คือในปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2445) เจ้าอินทยงยศโชติ ได้ทำหนังสือรายงานประจำ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2344) ซึ่งเป็นรายงานฉบับแรกของเมืองลำพูนที่รายงานลงไปยังกระทรวงมหาดไทย เพื่อกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพให้ทรงทราบถึงผลการจัดราชการเมืองลำพูน ซึ่งในตอนหนึ่งได้รายงานถึงจำนวนพลเมือง ว่าในแขวงลำพูนมีหมู่บ้านที่มีแกบ้านปกครอง 485 หลังคาเรือน แขวงลี้มีบ้านเรือนราษฎร 71 หลังคาเรือน นอกจากนี้ยังมีเมืองพานอยู่ในเขตการปกครองของเมืองลำพูนด้วย รวมจำนวนพลเมืองของเมืองลำพูน ในรายงานดังกล่าวระบุว่าจำนวน 109,934 คน³³ (ดูตารางที่ 1) และทางเมืองลำพูน ได้ขออนุญาตจากทางกระทรวงมหาดไทยแยกแขวงลำพูนซึ่งมีจำนวนพลเมือง 92,008 คน ออกไปอีก 1 แขวง โดยใช้ลำน้ำทาเป็นเขตแดนระหว่างแขวงใหม่กับแขวงเก่า โดยจะขอตั้งที่สังฆน้อย หรือ มกอก³⁴ เหตุผลก็คือมีจำนวนพลเมืองมากขึ้น โดยแขวงใหม่ ที่สังฆน้อย มีพลเมือง 39,975 คน และแขวงลำพูนมี 52,033 คน³⁵ ในด้านการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรจะเห็นได้ว่า ในระยะเวลาประมาณ 90 ปี จำนวนประชากรในเมืองลำพูนเพิ่มขึ้นราว 9-10 เท่าตัว โดยที่ในปี พ.ศ. 2348 จำนวนประชากรน่าจะมีประมาณ 11,000-13,000 คน และถึงปี พ.ศ. 2444 จากการสำรวจมีจำนวนถึง 109,934 คน

แผนภูมิที่ 5

โครงสร้างการปกครองเมืองลำพูน ระหว่างปี พ.ศ. 2438-2445

หมายเหตุ *ตำแหน่งที่ตั้งตั้งจากกรุงเทพฯ, ** ตำแหน่งที่คนในท้องถิ่นยอมรับและคัดเลือกกันเอง

คนเมืองลำพูน เมื่อคราวเดินทางมาต้อนรับรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. 2454-2464 (ภาพนี้เอื้อเฟื้อจาก คุณอุณห์ ขุนทิมา)

อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2399 ในสมัยของเจ้าน้อยไชยลังกา เจ้าเมืองลำพูนลำดับที่ 6 เมืองลำพูน ได้มีการสำรวจบัญชีไพร่ในเมืองลำพูน ว่ามี จำนวน 8,000 คน³⁶ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นจำนวนไพร่ ในสังกัดมูลนาย มีหน้าที่มาเข้าเวรรับราชการ ตามระยะเวลาที่กำหนดทุกปีที่เรียกว่า ‘ไพร่เอาการเมือง’³⁷ หากไม่มาตามที่กำหนด จะต้องส่งเงินหรือสิ่งของเป็นการทดแทนให้แก่หลวง ดังนั้นจำนวนไพร่ในเมืองลำพูน ดังที่กล่าวถึงจึงไม่ใช่จำนวน พลเมืองทั้งหมดของเมืองลำพูนเพราะจำนวนผู้คนในเมืองลำพูน ในเวลานั้นน่าจะมีจำนวนมากกว่านี้ โดยดูจากรายงานของเมืองลำพูน ร.ศ. 119 (ดูตารางที่ 1)

การเพิ่มขึ้นของจำนวนพลเมืองของเมืองลำพูน ในระหว่างปี พ.ศ. 2348-2444 จึงสะท้อนให้เห็นการขยายตัวของหมู่บ้านและชุมชนชาวยองออกไปตามพื้นที่ต่างๆ ของเมืองลำพูนอย่างค่อนข้างรวดเร็ว โดยเฉพาะในแขวงลำพูนและแขวงที่จะแยกออกไปตั้งใหม่ที่สัณณ้อย ต่อมาคือแขวงปากบ่อง ริมฝั่งแม่น้ำปิงใกล้สบทา และในภายหลังได้ย้ายมาตั้งเป็นที่ว่าการอำเภอป่าซางในปัจจุบัน บริเวณนี้เป็นบริเวณที่กลุ่มคนชาวยองตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นมากที่สุด และยังปรากฏให้เห็นอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในพื้นที่ อ.ป่าซาง, อ.แม่ทา และอ.บ้านโฮ้ง

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนชาวยองได้ขยายและกระจายตัวออกไปตั้งหมู่บ้าน และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ความจำเป็นในการประกอบอาชีพ ดังกรณี บ้านหนองเจือก ซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านชาวยองขนาดใหญ่อยู่ในที่ราบระหว่างแม่น้ำทาและแม่น้ำปิง แต่เดิมบริเวณนี้เป็นหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ จาก

ตารางที่ 1
ยอดบัญชีสำมะโนครัว เมืองลำพูน
ร.ศ. 199 (พ.ศ. 2444)

ที่	แขวง (อำเภอ)	แคว้น (ตำบล)	หมู่บ้าน	หลังคาเรือน	พลเมือง	คนในบังคับ อังกฤษ	หมายเหตุ
1	ลำพูน	28	485	15,319	92,007	103	
2	ลำ	5	71	1,715	11,318	1	
3	เมืองพาน*	1	41	1,297	6,609	-	
	รวม	34	597	18,311	109,934	104	

*ยังไม่มีฐานะเป็นแขวง

ที่มา : รายงานประจำ ร.ศ. 119 ของเมืองลำพูน

คำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านและประวัติความเป็นมาการสร้างวัด ในราว พ.ศ. 2375-2400 มีผู้คนจากบ้านฉางข้าวน้อย ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 10 กิโลเมตร ได้เดินทางมาทำนาและได้นำวัวควายไปเลี้ยงด้วย รอบบริเวณหนองน้ำใหญ่แห่งนี้ ด้วยเหตุที่ต้องเดินทางไปกลับเป็นระยะทางไกลพอสมควร ผู้คนจากบ้านฉางข้าวน้อยประมาณ 7-10 ครอบครัวอพยพไปตั้งบ้านเรือนบุกเบิกไร่นาเป็นการถาวรจนกลายเป็นหมู่บ้านแห่งใหม่ ชุมชนชาวยองจึงได้ขยายตัวออกไปในบริเวณใกล้เคียง และมีจำนวนผู้คนมากขึ้นโดยลำดับ³⁸

การขยายตัวของชุมชนชาวยองตามเส้นทางการค้า

- จากลักษณะการกระจายตัวของผู้คนจาก บ้านฉางข้าวน้อย ซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านหลักของผู้คนที่มาจากเมืองยองที่สำคัญแห่งหนึ่ง ทางตอนใต้ของเมืองลำพูน ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ที่อยู่ทางใต้ลงไปในพื้นที่ราบ คือบ้านหนองเงือกนั้นและยังได้ขยายตัวทางด้านใต้ของตัวเมืองลำพูนในที่ราบแม่น้ำลี้และแม่น้ำทาทางตอนบน- ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในระยะประมาณ 50 ปี นับตั้งแต่การตั้งเมืองลำพูนในปี พ.ศ. 2348 แล้วชุมชนชาวยองได้ขยายตัวออกไปทางที่ราบด้านใต้ของตัวเมืองลำพูนซึ่งเป็นกระจายตัวคล้ายรูปพัดคลี่ โดยที่ด้ามพัดอยู่ในบริเวณที่

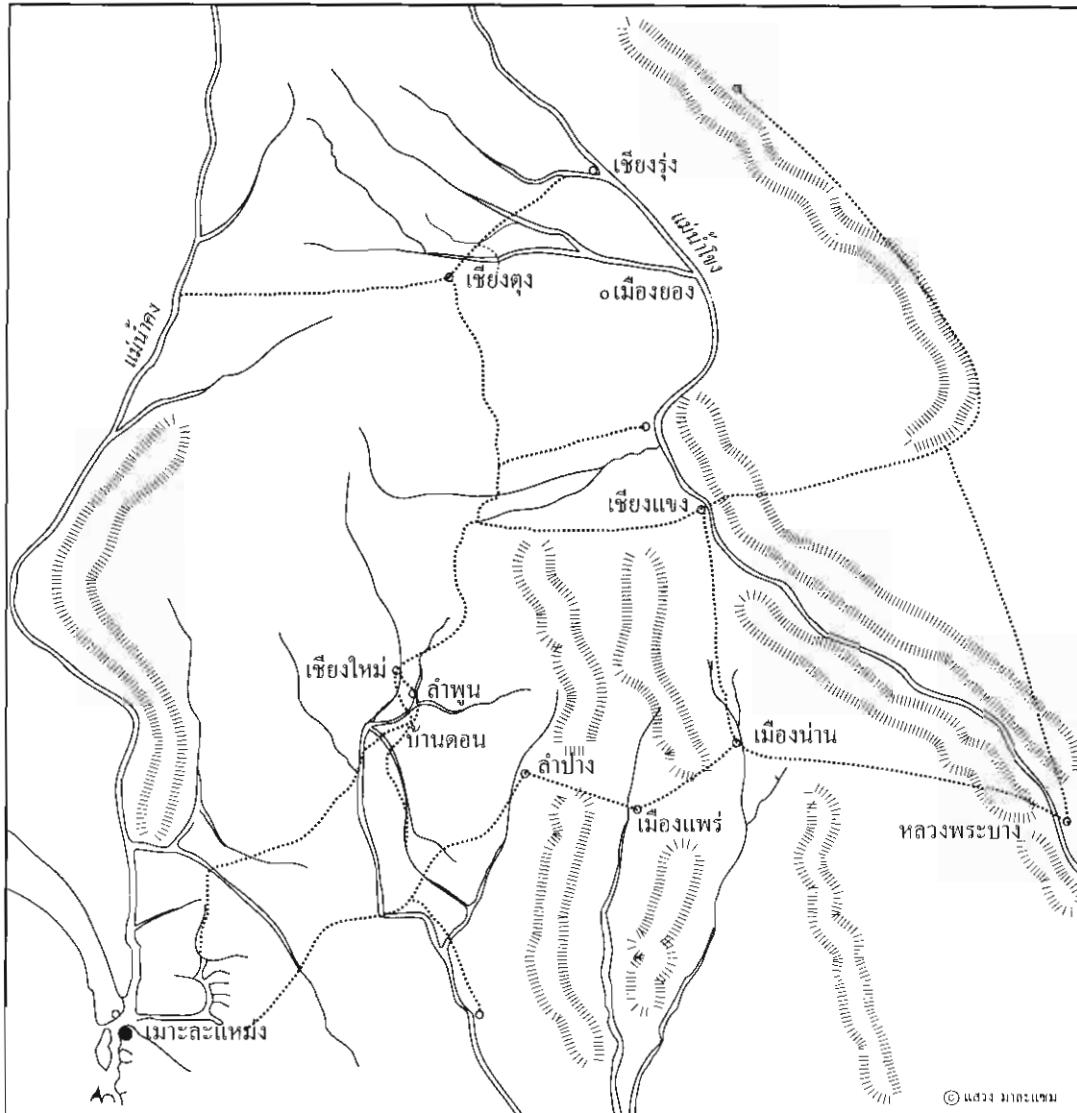

หอธรรม วัดหนองเสือ สร้างโดยช่างฝีมือชาวเขมร

เป็นชุมทางแม่น้ำสามสายมาพบกัน (ดูแผนที่ภาพที่ 9 หน้า 139) ซึ่งเป็นบริเวณที่ผู้คนจากเมืองย่องเข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคแรก ๆ หมู่บ้านต่างๆ ที่ปรากฏชื่อในรายงานการเดินทางของ ดร.ริชาร์ดสัน (Dr. Richardson) และ ดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ระหว่าง พ.ศ. 2372-2379 มีก้นเรือนตั้งอยู่ในชุมชนที่ค่อนข้างมั่นคง ผู้คนประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก จนสามารถรวบรวมเงินทองและสิ่งของได้เป็นจำนวนมาก จนสามารถสร้างวัด สร้างพระพุทธรูปและถาวรวัตถุในพระศาสนา¹³ ชุมชนเหล่านี้ ได้แก่ บ้านดอน บ้านป่าตาลหลวง บ้านสะปึง บ้านฉางข้าวน้อย สบตา ป่าซาง เป็นต้น ซึ่งสามารถผลิตข้าว ยาสูบ น้ำตาล ครั่ง มีการเลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมากพอที่จะขายให้กับพ่อค้าชาวอังกฤษได้ นอกจากนี้ในแต่ละหมู่บ้านยังมีวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งพระภิกษุสามเณร อยู่จำพรรษา¹⁴

ในรายงานการเดินทางดังกล่าวยังได้ระบุว่า มีแก่งบ้านจากหลายหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกับจุดที่ ดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ตั้งเพิงพักอยู่ที่บ้านดอน ได้เดินทางมาให้การต้อนรับคณะของเขา แสดงให้เห็นว่า มีหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ตามที่ราบระหว่างแม่น้ำปิงและแม่น้ำทาและได้กระจายออกไปทางด้านใต้ จนถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลี้ ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าวมีการจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมที่มีผู้นำชุมชนที่เป็นแก่งบ้านปกครองดูแล

สัญญาเบาว์ริง ที่ทำขึ้นระหว่างไทยกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ได้กระตุ้นให้เศรษฐกิจของภาคกลางเริ่มปรับตัวจากที่เคยผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองเข้าสู่ระบบการผลิตแบบการค้ามากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อบริเวณอื่นที่

เส้นทางการค้าระหว่างเมืองต่างๆ ของพม่า ลิบสองปันนา ล้านนา ล้านช้าง
สำรวจโดย Lient. T.E. MACLEOD ร้อยโท แมคเคล้า และคณะ (Assistant
to the Commisioner of Tenasserim Provinces) เริ่มต้นเดินทางจากเมือง
มะละแหม่ง (Moulmein) เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2379

ที่มา : แผนี่ปรับปรุงจาก JOURNAL OF THE ASIATIC SOCIETY.

No. 72 December 1837 P. 987

การเดินทางไกลระหว่างหัวเมืองต่างๆ ในล้านนามักใช้ช้างเป็นพาหนะ ในสมัยรัชกาลที่ 5 (ที่มา : Holi S. Hallett, p.367)

อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะหัวเมืองต่างๆ ในล้านนาก็ได้เริ่มปรับตัวเช่นเดียวกัน โดยจะเห็นได้จากสินค้าจากบริเวณอื่น ถูกนำมาขายตามหัวเมืองต่างๆ เช่น ลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน ประกอบกับในระหว่างปี พ.ศ. 2372-2380 รัฐบาลอังกฤษได้ให้ความสนใจ และเข้ามาสำรวจเส้นทางการค้า เพื่อเชื่อมเส้นทางจากเมืองท่ามะตะมะกับหัวเมืองต่างๆ ทางตอนบน ได้แก่ แม่สอด เมืองระแหง (เมืองตาก) เมืองฮอด ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เมืองฝาง เชียงราย เชียงตุง ท่าสอย เชียงรุ่ง ขึ้นไปจนถึงซือเหมา และคุนหมิง ในมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน การเชื่อมโยงเส้นทางการค้าดังกล่าวเข้าด้วยกัน นับเป็นการเปิดเส้นทางกาเดินทาง และเส้นทางการค้าต่อมาเส้นทางดังกล่าวได้มีความสำคัญต่อการเดินทางของพ่อค้าชาวต่าง

เส้นทางการค้าทางบกที่ผ่านเมืองลำพูน ทางด้านใต้ ตามรายงานการเดินทางของชาวอังกฤษดังกล่าวระบุว่า มีหมู่บ้านตั้งอยู่สองข้างทางเป็นระยะๆ มีประมาณ 30 หลังคาเรือน จนกระทั่งถึงสบทา ถนนได้เลียบตามฝั่งแม่น้ำกวงเข้าสู่ตัวเมืองลำพูน⁴¹ เส้นทางดังกล่าว น่าจะเป็นแนวถนนลำพูน ป่าซางในปัจจุบัน ที่เลียบแม่น้ำทาจากสบทาลงไปทางใต้ ผ่านชุมชนและหมู่บ้านสำคัญๆ ของผู้คนที่ย้ายจากเมืองยองในยุคแรกๆ เช่น ป่าซาง ฉางข้าวน้อย สะป่อง บ้านแซม บ้านมะกอก บ้านห้วย เป็นต้น ถนนได้เลียบแม่น้ำปิง ฝั่งตะวันออกข้ามแม่น้ำปิงใกล้กับสบลี้ ผ่านจอมทองเข้าสู่เมืองฮอดลงไปทางใต้ผ่านเมืองระแหงสู่แม่สอด ข้ามแม่น้ำเมยออกสู่ทะเลอันดามันที่เมืองท่ามะตะมะ⁴²

อีกเส้นทางหนึ่ง ตามบันทึกการเดินทางของพ่อค้าชาวอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2372 ได้กล่าวถึงระยะทาง

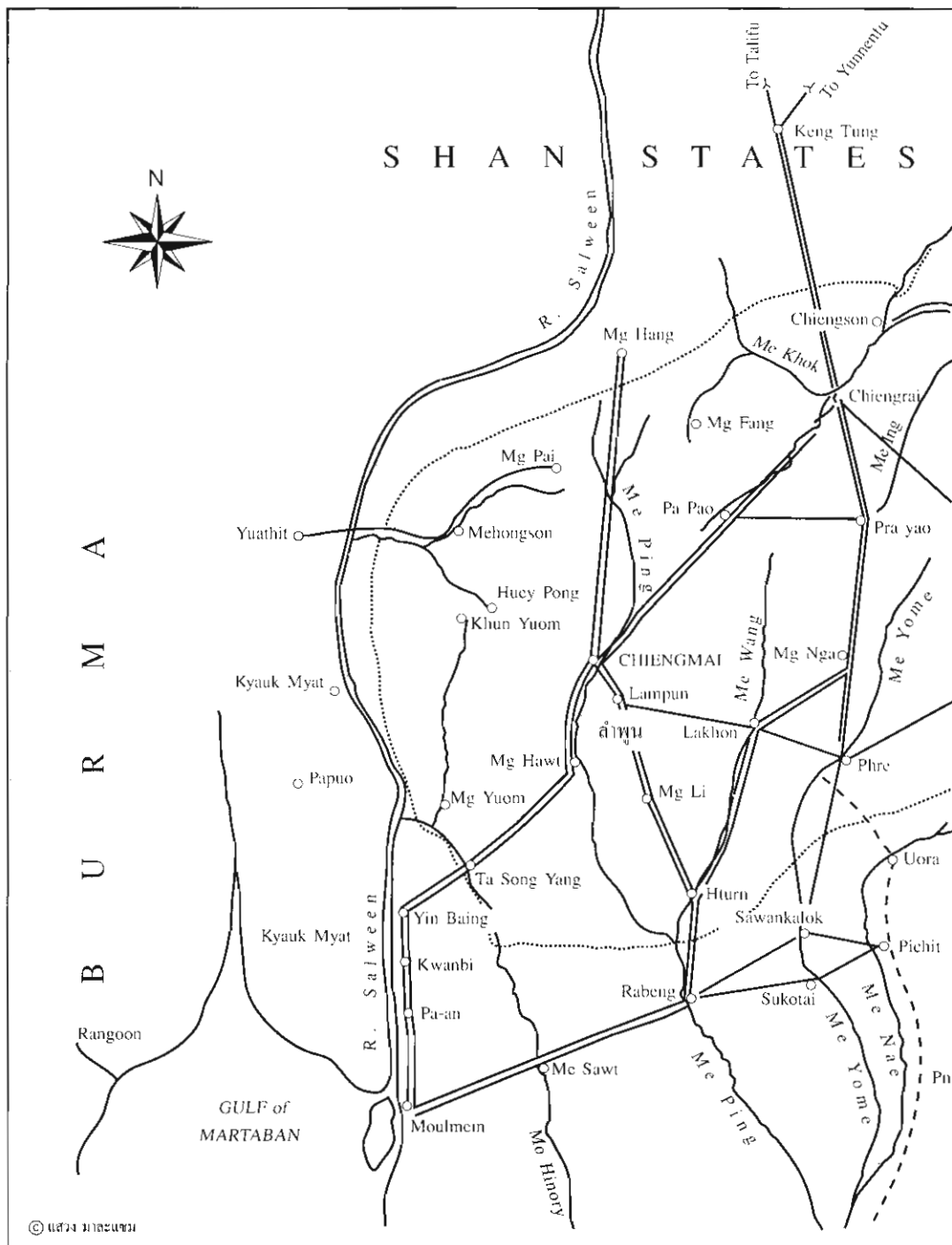

การขุดคูโมงคิซุนตาล เชื่อมต่อเขตเมืองลำปางและลำพูน สำเร็จในปี พ.ศ. 2457 และวางรางรถไฟเปิดการเดินทางผ่านลำพูนถึงเชียงใหม่

ระหว่างเมืองท่ามะตะมะกับเมืองลำพูนจะต้องผ่านหัวเมืองต่างๆ ของพวกกะเหรี่ยง พวกเงี้ยว ชามแม่ น้ำสาละวิน ผู้ฝั่งตะวันออกเข้าสู่ เมืองเมียวดี (Mainloongyee) ชามแม่ น้ำปาย ถึงแม่สะเรียง ผ่านเมืองฮอด จอมทอง ป่าซางเข้าสู่เมืองลำพูน (ดูแผนที่ภาพที่ 10)

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2425 คาร์ล บอค (Carl Bock) นักสำรวจชาวยุโรป ได้เดินทางจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาทางเหนือของสยาม เขาได้เดินข้ามหอยขุนตาล โดยใช้ช้างเป็นพาหนะมาถึงเมืองลำพูน ตรงกับสมัยของเจ้าดาราคีเรกฤทธิ์ไพโรจน์ (พ.ศ. 2414-2431) ในขณะนั้นเป็นช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว ที่นาค่อนข้างแห้งแล้ง เจ้าเมืองไม่อยู่ในเมือง เพราะออกไปควบคุมดูแลการเก็บเกี่ยวข้าว ก่อนจะถึงตัวเมืองในหมู่บ้านเขาพบชาวบ้านมีรายได้หลังฤดูเก็บเกี่ยว โดยทำเครื่องปั้นดินเผา เช่น คนโท ดินขอกที่ใช้มุงหลังคา (ที่ Bork เรียกว่าเป็นอิฐแผ่นบางๆ) และนอกจากนี้ เขายังได้พบกับขบวนพ่อค้าเงี้ยว ขบวนวัวต่าง บรรทุก หมากรุก พริกแห้ง พริกชี้หนู พริกชี้ฟ้าไปขายที่เมืองลำปาง ใกล้ตัวเมืองเขาไปยังพบพ่อค้าจีนฮ่อ ที่เข้ามาหรือล่อเป็นพาหนะขนสินค้าจากจีนทางตอนใต้ลงมา ผ่านมาทางเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง และบ่อยครั้งที่เขาพบกับขบวนวัวต่างราว 200-300 ตัว ที่บรรทุกสินค้าชนิดต่างๆ เต็มหลังล้อ⁴⁴

เมืองลำพูน จึงเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญเส้นหนึ่ง ที่พ่อค้าเงี้ยวและพ่อค้าชาวจีนใช้เป็นทางผ่านอยู่เสมอ และได้ลดความสำคัญลงไป เมื่อเส้นทางรถไฟถูกตัดผ่านเทือกเขาขุนตาล เข้าสู่ลำพูน ถึงเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2464⁴⁵ เส้นทางการค้าเหล่านี้ได้เชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าสำคัญ ที่มาจากต้าหลี่และคุนหมิง ในมณฑล

แผนที่ ภาพที่ 10

เส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงหัวเมืองต่างๆ ในล้านนา กับหัวเมืองทางตอนบน
และเมืองท่า เมาะตะมะหรือเมาะละแหม่ง (พ.ศ. 2372-2445)
แผนที่นี้ ปรับปรุงจาก B C R On the Trade of Chiangmai No.1793 -5557
Diplomatic and Consular Reports, 1896-1916. p.5.

บนเส้นทางการค้าในล้านนา ขบวนพ่อค้าวัวต่าง มักจะหยุดพักกลางทาง

ขุนนาง ที่จิระนันท์ พิตรปรีชา ได้กล่าวถึงเส้นทางจากเชียงใหม่ ผ่านเชียงตุงเข้าเชียงใหม่⁴⁶ เส้นทางนี้จะเป็นเส้นทางที่พ่อค้าจีนซื้อใช้ขนสินค้าประเภทต่างๆ มาขาย เช่น ฝิ่น รัก ครั่ง มัต พรัก แล้วซื้อสินค้าประเภทเกลือ ฝ้ายกลับไป⁴⁷ เมืองลำพูนตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบเดียวกับเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมทางการค้าสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำการเดินทางเข้าสู่เชียงใหม่จึงสะดวก เป็นที่ราบไม่ต้องผ่านภูเขาสูงชัน จึงมีพ่อค้าเดินทางผ่านเข้าออกเมืองลำพูนอยู่เป็นประจำ ซูสีทธี ฐาติ ได้ระบุถึงจำนวนวัวต่างที่ผ่านไประหว่างเชียงใหม่ ผ่านลำพูนสู่ลำปาง ตกปีละประมาณ 3,000 ตัว และมีกรรมกรหาบหามสินค้าจากเมืองท่ามะตะมะ ผ่านลำพูนไป

พ่อค้าชาวจีนขี่ม้า (ที่มา : Carol Beck, p. 231)

เชียงใหม่ ขึ้นไปสู่หัวเมืองต่างๆ ในรัฐฉาน ปีละประมาณ 4,000 คน⁴⁸ คนเมืองลำพูนจึงมีโอกาสได้พบกับกองคาราวานที่มาจากต่างบ้านต่างเมือง มีสินค้าที่หลากหลาย เดินทางผ่านและแวะพักอยู่เป็นประจำ ทำให้เกิดชุมชนทางการค้าทั้งทางบกและทางน้ำ ตามเส้นทางดังกล่าว

เส้นทางการเดินทางและการค้าที่เข้าสู่เมืองลำพูนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณคือเส้นทางทางน้ำและไปสิ้นสุดที่เชียงใหม่ ชุมชนทางด้านใต้ของตัวเมืองลำพูนที่มีแม่น้ำปิงไหลผ่าน เช่น หนองล่อง

ปากบ่อง สบตา ป่าซาง ที่มีชุมชนชาวยองตั้งอยู่บนเส้นทางการค้า ทำให้มีโอกาสติดต่อกับคนกลุ่มต่างๆ เช่น คนจีนมาจากทางใต้ และพวกพ่อค้าเจียวพ่อค้าจีนฮ่อมาจากทางเหนือ จึงเป็นเส้นทางทางการเดินทางและเส้นทางทางการค้าที่สำคัญมาตลอด การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรกของผู้ที่มาจากเมืองยอง ก็เข้ามาตั้งในบริเวณแถบนี้อย่างหนาแน่น จนกระจายตัวออกไปตั้งหมู่บ้านในที่ต่างๆ ในเวลาต่อมา ก็มีจุดเริ่มต้นจากชุมชนในบริเวณแถบนี้เป็นส่วนใหญ่ และในช่วงฤดูฝนมีเรือนับร้อยลำขนสินค้าระหว่าง เชียงใหม่ เมืองระแหง (ตาก) ปากน้ำโพ และบางลำก็เลยไปถึงกรุงเทพฯ ด้วย เส้นทางนี้จะต้องผ่าน ป่าซาง ปากบ่อง สบตาและลำพูนด้วย ป่าซาง จึงเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ บนเส้นทางการค้าทางน้ำ โดยคู่กับสันกำแพงในเขตเชียงใหม่ ที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่ใช้เส้นทางการค้าทางบก⁴⁹

ในระหว่างปี พ.ศ. 2444 มีการส่งสินค้าประเภทผ้าและด้ายต่างๆ จากกรุงเทพฯ มาโดยทางเรือ ผ่านปากบ่อง สบตา เป็นมูลค่าถึงปีละ 9,000 บาท และในขณะเดียวกันก็มีการนำสินค้าผ้ามาจากเมืองมะละแหม่งในเขตพม่า คิดเป็นมูลค่า 6,000 บาท นอกจากนี้ พ่อค้าชาวจีนยังได้นำไหมชนิดต่างๆ มาจากยูนนานคิดเป็นมูลค่าปีละ 2,000 บาท⁵⁰ สินค้าเหล่านี้ได้ถูกนำมาขายยังชุมชนทางการค้าที่ตั้งอยู่บนเส้นทางระหว่าง สบตา และบ้านป่าตาล บ้านแหม เพื่อส่งต่อไปยังบ้านโฮ่ง เมืองลี้และแม่ทาต่อไป⁵¹ จนกระทั่งหลังปี พ.ศ. 2505 บริเวณนี้จึงได้ลดความสำคัญด้านการค้าและการขนส่งลงไปเพราะมีการตัดถนนสายใหม่ เชียงใหม่-ลำปาง

ในราวปี พ.ศ. 2444 มีพ่อค้าชาวไทใหญ่ (เจียว) และพ่อค้าชาวจีนมาตั้งร้านค้าแถบหมู่บ้านชาวยองที่เป็นชุมทางการค้าที่สำคัญ บนฝั่งแม่น้ำปิงและแม่น้ำทา ได้แก่ที่ปากบ่องและสังฆน้อย หรืออาจขำน้อย โดยสินค้าที่นำมาขายเป็นสินค้าที่มาจากกรุงเทพฯ และมะละแหม่ง⁵² ถ้ามาจากทางเรือสินค้าจะถูกนำขึ้นท่าที่ปากบ่องแล้วส่งมาขายที่ป่าซางหรืออาจขำน้อย ส่วนสินค้าที่ส่งมาจากมะละแหม่งจะถูกนำเข้ามาทางตะวันตกผ่านแม่สอด

พ่อค้าชาวต่างหูกดพัก ที่พักริมทาง

ชาวบ้านต่างชนชั้นค้า

ฮอด จอมทอง ป่าซางและเมืองลำพูน โดยคาราวานของพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง และอื่นๆ

โดยทั่วไปแล้ว ในระยะนั้นเศรษฐกิจในระดับหมู่บ้านของชาวยอง ก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ยังคงเป็นแบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่เจ้าอินททยุคโชติ เจ้าเมืองลำพูนลำดับที่ 9 และพระยาอุไทยมนตรี ข้าหลวงประจำเมือง ได้ทำรายงานต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. 2445 เรื่องการหาเลี้ยงชีพว่า อาชีพของราษฎรเมืองลำพูน ประกอบด้วยการทำนา ทำไร่ยาสูบเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ชาวเมืองไม่นิยมซื้อจากเมืองอื่นเพราะผลิตได้อย่างเพียงพอ ส่วนการทำค้าขายมีตลาดที่ปากบ่อง (สบทา) และที่ฉางข้าวน้อย ในรายงานระบุว่าร้านค้าไม่ได้เป็นของคนในท้องถิ่น แต่เป็นของพวกคนจีนและพวกเงี้ยว พอออกหน้าแล้ง คนในหมู่บ้านก็จะทำดินประสิวจากมูลค้างคาวที่เก็บได้จากในถ้ำ^{๑๖} จากรายงานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตในระดับหมู่บ้านของชาวยองส่วนใหญ่ ยังเป็นแบบพึ่งพาและเลี้ยงตัวเอง ซึ่งน่าจะมีผลต่อการกระจายตัวของชุมชน และความสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นของชาวยองกับคนกลุ่มอื่นที่อยู่ร่วมกันในเมืองลำพูน อย่างไรก็ตาม ได้มีกลุ่มชาวยอง แถบป่าซาง สบทาอาศัยประสบการณ์จากการที่ได้มีโอกาสติดต่อซื้อขาย ในเส้นทางการค้าทางน้ำกับกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มาจากกรุงเทพฯ ปากน้ำโพ เมืองระแหง และเส้นทางการค้าทางบกกับกลุ่มพ่อค้าชาวไทใหญ่ พ่อค้าจีนฮ่อ ที่มาจากเมืองทางตอนบน ได้ประสบความสำเร็จ สะสมทุนจนสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นเจ้าของกิจการการค้าอื่นๆ โดยเฉพาะการผลิตผ้า การค้าผ้า ในแถบป่าซางได้ดังตัวอย่างกิจการของกลุ่มธุรกิจชาวยองในตระกูล นันทขว้าง อุณจะนำ อังกะสิทธิ์ เป็นต้น

ในรายงานประจำปี ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444) ของเมืองลำพูน ที่รายงานไปยังกรุงเทพฯ ระบุถึงชนิด

ขบวนเรือเจดพักที่ท่าวัดเกตุ ชุมชนแห่งหนึ่งของพ่อค้าชาวจีนในเชียงใหม่

และมูลค่าสินค้าที่พ่อค้าเหล่านั้นนำมาขาย ในเมืองลำพูนที่นำเข้ามาจากหลายแหล่ง ทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น

- จากกรุงเทพฯ โดยทางเรือ ตามลำแม่น้ำปิง ได้แก่ ผ้า ด้าย เครื่องเหล็ก ของทะเล บุหรี่และเครื่องทองเหลือง คิดเป็นมูลค่า 95,300 บาท
- จากเมืองมะละแหม่ง มีผ้า ด้ายและเครื่องเหล็ก คิดเป็นมูลค่า 6,100 บาท
- จากเมืองจีน (ยูนนาน) มีไหมและซีผึ้ง คิดเป็นมูลค่า 2,000 บาท ตลอดปีคิดเป็นมูลค่ารวมกันถึง 158,300 บาท⁵⁴

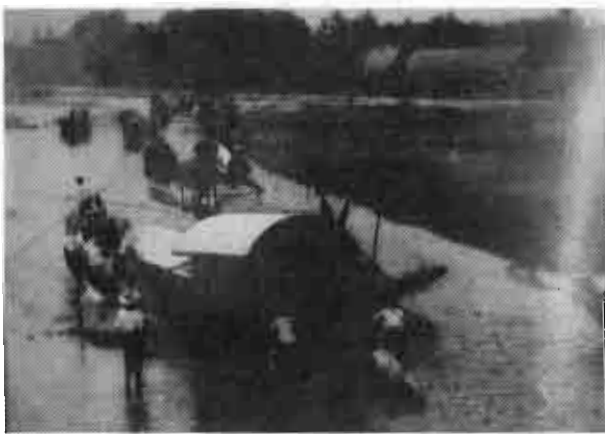
ปัจจัยภายในของชุมชนชาวยอง ที่จำนวนผู้คนได้เพิ่มขึ้นตามกาลเวลา ผู้คนได้อพยพออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้นเรื่อยๆ และปัจจัยภายนอกเป็นสิ่งที่กระตุ้น โดยเฉพาะเมืองลำพูนตั้งอยู่บนเส้นทางการเดินทางและการค้า ทั้งทางบกและทางน้ำ ทำให้มีผู้คนจากหลายกลุ่ม หลายบ้านเมืองมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในชุมชนชาวยอง เช่น กลุ่มพ่อค้าเงี้ยวและพ่อค้าจีน ในป่าซาง ทำให้เป็นการเพิ่มจำนวนพลเมือง และในขณะเดียวกันได้มีการผสมผสานกันทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวยอง

โดยเหตุที่เมืองลำพูนมีลักษณะเฉพาะด้านองค์ประกอบของประชากร ซึ่งแตกต่างไปจากหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนา เช่น เชียงใหม่ ลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน เพราะประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากผู้คนที่อพยพ

สินค้าจีนจากดินแดนสิบสองพันนากำลังรอเรือข้ามฟากแม่น้ำหลวยที่เมืองยูนนานผ่านเมืองยอง จุดหมายปลายทางที่ท่าซีเหล็กและแม่สาย

ขบวนเรือสินค้าที่เดินระหว่างกรุงเทพฯ ปากน้ำโพ ระแหง (ตาก) ปากบ่องสบทาและไปสิ้นสุดที่เชียงใหม่

มาจากเมืองยองราว 150-180 ปีมาแล้ว ลักษณะการปรับตัวของคนยองในเมืองลำพูน จึงไม่ใช่เป็นการปรับตัวในฐานะเป็นคนส่วนน้อย ในสังคม (Minority Group) ดังเช่น กลุ่มชาวเขินจากเชียงตุง ชาวลื้อจากหัวเมืองต่างๆ ในสิบสองพันนา ชาวไทใหญ่หรือเงี้ยว ชาวกะเหรี่ยง จากหัวเมืองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำคง พวกจีนฮ่อ พ่อค้าทางไกลจากทางตอนใต้ของจีน แม่ชาวลัวะ ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่ง ล้วนแต่อยู่ท่ามกลางสังคมของคนเมือง (ชาวยวน) และได้ถูกผสมกลมกลืน

ทางสังคมและวัฒนธรรม (Assimilation) อย่างเห็นได้ชัด แต่กลุ่มชาวยองกลับดำรงอยู่ในฐานะของคนส่วนใหญ่ สังคมชาวยองในระดับหมู่บ้าน ในเมืองลำพูนจึงยังคงรักษาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมได้ค่อนข้างยาวนาน โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางภาษา

ในกลุ่มผู้นำ ในระยะประมาณ 30 ปี หลังการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน(พ.ศ. 2348-2379) ฝ่ายเจ้าเจ็ดตนที่ปกครอง เมืองลำพูน กับกลุ่มเจ้าเมืองยอง ได้มีส่วนร่วมในการปกครองเมืองลำพูน และให้

การเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีในล้านนา โดยใช้ช้างเป็นพาหนะ

เกียรติยศของกลุ่มเจ้าเมืองยองในระดับหนึ่ง โดยมีการประนีประนอมกันในด้านอำนาจและผลประโยชน์ เช่น ให้เจ้าเมืองยอง บุตรภรรยา ตลอดจนขุนนาง แยกออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันออกของตัวเมืองต่างหาก เป็นสัดส่วน มีการมอบหมายให้กลุ่มเจ้าเมืองยอง ทำหน้าที่เก็บภาษีและผลประโยชน์ในชุมชนชาวยอง เช่น ในแถบป่าซาง และในขณะเดียวกันก็มีการแต่งงานระหว่างกลุ่มเจ้าเมืองและกลุ่มเจ้าเจ็ดตน จนกลายเป็นเครือญาติเดียวกัน

คริสต์จักรของชาวเขิน ที่บ้านแป้นในเมืองลำพูน

การปรับตัวระหว่างชาวเขินกับคนกลุ่มอื่น เมืองอื่นที่อพยพเข้าตั้งถิ่นฐาน ในช่วงเวลาเดียวกันในชุมชนระดับหมู่บ้าน ซึ่งบางครั้งได้นำไปสู่ข้อขัดแย้งกันในชุมชน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของหนานไชยวรรณ ชาวเขินที่อพยพมาจากเชียงตุง ในราวปี พ.ศ. 2380-2400 มาอยู่ที่บ้านแป้นในบริเวณเดียวกับชุมชนของชาวยอง ทางตะวันออกของแม่น้ำทา หนานไชยวรรณ มีบุตรชายชื่อปัญญา ได้บวชเรียนจนมีตำแหน่งเป็นถึงรองเจ้าอาวาส วัดบ้านแป้น ซึ่งระยะนั้นครอบครัวของหนานไชยวรรณ ได้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะ (ผีปอบ) ชาวบ้านพากันรังเกียจต้องการให้ออกจากหมู่บ้าน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2422 กลุ่มชาวเขินได้

ศาสตราจารย์ดาเนียล แมคกิลวารี

คริสตจักรเบธเอลในชุมชนชาวเขินบ้านแป้นเมืองลำพูน ท่ามกลางสังคมชาวยอง

เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ รวมไปถึงครอบครัวของหนานไชยวรรณด้วยและมีกลุ่มชาวเขินถึง 140 คน ในบ้านแป้นหันไปนับถือศาสนาคริสต์ตามไปด้วย ต่อมาหนานปัญญา ได้เป็นกำลังสำคัญของหมอบเดเนียร์ แมคกิลวารี (Danial McGilvary) หมอสอนศาสนา ชาวอเมริกัน ในการเผยแผ่ศาสนาที่เชียงใหม่และหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนา จนกระทั่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นศาสนจารย์คนแรกในล้านนา ที่มาจากคนในท้องถิ่น ได้รับมอบหมายจากสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ให้เป็นผู้ปกครองและดูแลคริสตจักรที่ 1 เชียงใหม่ จนกระทั่งเสียชีวิตในปีพ.ศ. 2502 และในปี พ.ศ. 2431 หมอแมคกิลวารี และศาสนจารย์ปัญญา ไชยวรรณ ได้ร่วมกันสถาปนาโบสถ์คริสตจักรเบธเอล ที่บ้านแป้น แขวงลำพูนในชุมชนของชาวเขิน ท่ามกลางสังคมพุทธของชาวยองในเมืองลำพูน⁵⁵

ประเด็นข้อขัดแย้งระหว่างชาวยองกับชาวเขินที่เขาริตยังคงมีอยู่ต่อไป ดังเช่นในปี พ.ศ. 2425 ได้เกิดโรคไข้จับสั่นระบาดที่บ้านแป้นและละแวกใกล้เคียง ผู้คนเจ็บป่วยและเสียชีวิต ชาวบ้านในแถบนั้นเชื่อว่า มีสาเหตุมาจากการที่พวกเขินที่เขาริตศาสนาคริสต์ ลบล้างไม่นับถือผี ไม่เลี้ยงผีเมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ตามจารีตและความเชื่อในท้องถิ่น จนในที่สุดกลุ่มชาวเขินที่เขาริต จึงต้องพากันอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองลำพูนกับหมอบคิฟตัน ดอดด์ (Crifton Dodd) เพื่อความปลอดภัยและหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง หนานปัญญาจึงได้ลาสิกขา มาเขาริตศาสนาคริสต์ตามบิดา และได้อพยพตามบิดามาอยู่ที่เชียงใหม่⁵⁶

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มคนในหมู่บ้านที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเขิน เมืองเชียงตุง มักจะเขาริตเป็น

คริสเตียนอยู่หลายหมู่บ้าน เช่น ที่บ้านแป้น และบ้านสันกับตอง เขตรอยต่อเมืองลำพูน และเชียงใหม่ บ้านแม่ปูกา อ.สันกำแพง บ้านป่าลาน อ.สันป่าตอง เป็นต้น

การศึกษาในเมืองลำพูน นำไปสู่การปรับตัวและการผสมกลมกลืนเป็นพลเมืองสยาม

รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้มีความพยายามหลายวิถีทางที่จะดำเนินนโยบายการผนวกผู้คนและดินแดนต่าง ๆ ในล้านนาเข้ากับส่วนกลาง โดยวิธีการละมุนละม่อม การให้การศึกษาแก่คนในท้องถิ่น จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้การดำเนินนโยบายดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในเมืองลำพูน ก่อนปี พ.ศ. 2444 ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบขึ้นในที่ใด แต่มักจะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในวัด ซึ่งมีอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน ในสมัยนั้น แต่ก็มีข้อจำกัด เช่น จัดให้ได้เฉพาะผู้ชายที่บวชเท่านั้น

ในระหว่าง พ.ศ. 2436-2445 รัฐบาลกรุงเทพฯ พยายามที่จะลดอำนาจและบทบาทของท้องถิ่นลง โดยเฉพาะอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าเมืองลำพูน จึงได้มีการจัดส่งข้าหลวงประจำเมือง ขึ้นมากำกับดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นแขวงที่ข้าราชการจากส่วนกลาง มาทำหน้าที่ประจำ พร้อมกับมีการประกาศใช้กฎหมาย และระเบียบต่างๆ ที่กำหนดมาจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลกรุงเทพฯ ก็ต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี จึงจะประสบผลสำเร็จ เพราะมีปัญหาและอุปสรรคหลายอย่าง ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ในเวลานั้นก็คือ การไม่รู้และเข้าใจถึงจารีตและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเพียงพอของข้าราชการที่ส่งมาจากส่วนกลาง เช่น การใช้ภาษาสื่อสารกัน การใช้เอกสารที่เป็นอักษรไทยกลางกับคนในท้องถิ่น รัฐบาลกลางแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยกำหนดให้มีตำแหน่งล่าม ประจำแขวงลำพูนและแขวงเมืองลี แขวงละ 2 คน (ดูแผนภูมิที่ 5 หน้า 146) แต่ก็ไม่ใช่เป็นการแก้ไขปัญหในระยะยาว และในคราวที่พระยาอุไทยมนตรี ข้าหลวงเมืองลำพูนออกไปตรวจท้องที่ ด้านตะวันออกของตัวเมือง ในท้องที่มะเขือแจ้ บ้านทิ พบกกับบ้านในหลายหมู่บ้าน พุด อ่านภาษาไทยกลางไม่ได้ และได้ตำหนิว่า พุดไม่รู้เรื่อง และมีท่าทางค่อนข้างใจ รัฐบาลกรุงเทพฯ ในเวลานั้น ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้มาก เพราะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น จำเป็นต้องให้มีการผสมผสานกันทางสังคม และวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นกับส่วนกลาง เพื่อให้การปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองล้านนา เป็นไปโดยวิธีการที่ละมุนละม่อม และมองเห็นว่า การศึกษาจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะลดช่องว่างระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่นได้อย่างราบรื่น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2443 จึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียน สำหรับบุตรหลานเจ้านาย

การเดินทางโดยคนทามของข้าหลวงชาวสยาม

และข้าราชการเมืองลำพูนขึ้นอย่างเป็นทางการ นับเป็นโรงเรียนแห่งแรกของเมืองลำพูน ที่จัดตั้งโดยรัฐบาลส่วนกลาง วิชาที่สอนประกอบภาษาไทยกลาง และการคิดเลข ในระยะเริ่มแรกมีนักเรียน 39 คน ครู 2 คน ภารโรง 1 คน⁵⁷ (ดูตารางที่ 2 หน้า 163) การจัดตั้งโรงเรียนในครั้งนี้ ทำให้คนในท้องถิ่น ได้มีโอกาสเข้าเรียนภาษาไทยกลาง และเข้ารับราชการ ปัญหาอุปสรรคดังกล่าวข้างต้น ได้ค่อยๆ คลี่คลายลงไปในเวลาต่อมา

การศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าว ได้ขยายออกไปสู่หมู่บ้านต่างๆ ตามนโยบายของรัฐบาลกลาง สังคมชาวยongในเมืองลำพูน ก็เช่นเดียวกันกับสังคมของคนกลุ่มอื่นๆ ในดินแดนล้านนา ได้ถูกผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมส่วนกลางมากขึ้น ในด้านการปกครองรัฐบาลกลางได้เข้ามามีบทบาทและกำกับต่อท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยลำดับ โดยจะเห็นได้จากทางรัฐบาลฯ ได้ส่งพระยาศรีสหเทพราชพลัดทูลฉลองขึ้นมাজัตุราชการเมืองลำพูนโดยให้รวมหลายหมู่บ้านเป็นเขตการปกครอง เรียกว่า แคว้น (ตำบล) มี แคว้น (กำนัน) เป็นผู้ปกครองดูแล และให้รวมหลายแคว้น เป็นเขตการปกครอง เรียกว่า แขวง (อำเภอ) มีนายแขวง (นายอำเภอ) ซึ่งเป็นข้าราชการแต่งตั้งมาจาก ส่วนกลางมากำกับดูแล (ดูแผนภูมิที่ 5 หน้า 146) และในขณะเดียวกันคนยongในเมืองลำพูน ก็ได้ถูกนับให้เป็นพลเมืองสยาม เช่นเดียวกับคนกลุ่มอื่นๆ ในดินแดนล้านนา ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ดังจะเห็นได้จาก ในรายงานของเจ้าอินทวยยศโชติ เจ้าเมืองลำพูน ต่อกระทรวงมหาดไทย เรื่องการสำรวจยอดบัญชีสำมะโนครัว ในแขวงลำพูน แขวงเมืองลี้และเมืองพานมีประชากรอยู่ 2 กลุ่ม คนในบังคับสยาม จำนวน 109,934 คน และคนในบังคับอังกฤษ จำนวน 104 คน คนในบังคับอังกฤษจำนวนดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นพวกพ่อค้า หรือคนงานป่าไม้ของบริษัทของชาวอังกฤษที่ได้รับสัมปทานทำไม้ในเมืองลำพูน และอีกส่วนหนึ่งเป็นพวกพ่อค้าที่เดินทางไปมาค้าขายระหว่างหัวเมืองต่างๆ ทางตอนบน เช่น พวกเงี้ยว กะเหรี่ยง (ยางแดง) อินเดีย เป็นต้น ประกอบกับเอกสารของทางราชการในเวลานั้น ก็ไม่ได้ระบุถึงสถานะและความแตกต่างระหว่างคนยongในเมืองลำพูนกับคนเมืองอื่นๆ เช่น เมืองเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน หรือแม้แต่คนจากกรุงเทพฯ ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ในเวลานั้น ที่ต้องการผนวกเอาทั้งผู้คนและดินแดนต่างๆ ในล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม (ดูตารางที่ 1 หน้า 148)

ในขณะที่สังคมของชาวยongในเมืองลำพูนได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมส่วนกลาง จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองสยาม ชุมชนชาวยongในแถบด้านตะวันออกของเมืองลำพูน ได้แก่ บ้านหลุก บ้านขาม ห้วยยาบ บ้านทิ และบริเวณที่ติดกับเขตแดนเมืองเชียงใหม่ได้ขยายและกระจายตัวออกไป ดังจะเห็นได้จากรายงานการไปตรวจราชการของพระยาอุไทยมนตรี ข้าหลวงเมืองลำพูน เมื่อปี พ.ศ. 2444 พบว่าชุมชนของชาวยongในแถบนี้หนาแน่นขึ้น และประกอบอาชีพการเพาะปลูก และมีวัดประจำหมู่บ้าน⁵⁸

การศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของชาวยong หลังการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน ปี พ.ศ. 2348 นั้น ในงานวิจัยของ ราชู ฤณาท และ ชูลีพร วิมุกตานนท์ ระบุว่า เจ้าเมืองยองและคนเมืองยอง ยอมสวามิภักดิ์ต่อกองทัพเชียงใหม่ การอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน จึงเป็นการมาอย่างมีเกียรติ และได้รับการยกย่อง ด้วยเหตุนี้ชาวไทลื้อที่มาจากเมืองยอง จึงพยายามแบ่งแยกตัวเองออกจากไทลื้อ โดยทั่วไป โดยแสดงว่าตนเองเป็น "ชาวยong" เพราะเมืองยองอยู่ในเขตพม่า ทำให้ชาวยongมีความสำนึกทางชาติพันธุ์ต่างไปจากกลุ่มชาวไทลื้อที่มาจากเมืองอื่นๆ ในสิบสองพันนาของจีนก็เป็นได้⁵⁹

ตารางที่ 2

บัญชีนักเรียนใน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444) ของเมืองลำพูน

เลข หมาย	ชื่อนักเรียน	อายุศักราช	ชื่อบิดานักเรียน	เรียนหนังสือชั้นใด			เรียนเลขชั้นใด				หมายเหตุ
				เล่ม 1	เล่ม 2	เล่ม 3	บวก	ลบ	คูณ	หาร	
1	นายน้อยมิตร	18	เจ้าราชภาติวงศ์	-	1	-	1	-	-	-	
2	พระสิงห์คำ	15	พระยาวังซ้าย	-	1	-	-	1	1	1	
3	นายจักรวาล	12	นายจันทราชา	-	-	1	-	1	-	-	
4	พระแก้วเมฆะ	12	นายหนานมรกต	1	-	1	-	-	-	-	
5	นายบุญทา	17	นายศุก	-	-	1	-	-	-	1	
6	นายคำแสน	8	นายเมือง	-	1	-	-	-	1	-	
7	พระโม	18	นายสิทธิ	-	1	-	-	-	1	-	
8	นายน้อยลาวคำ	16	นายบัวไกรสร	-	1	-	1	-	-	-	
9	พระอรุณ	2	นายศุก	-	1	-	1	-	-	-	
10	พระคต	3	พระยาวังซ้าย	1	-	-	1	-	-	-	
11	นายชื่น	11	"-----"	1	-	-	-	-	-	-	
12	นายคำคง	8	นายหอม	1	-	-	-	-	-	-	
13	นายตื้อ	11	นายเปิง	1	-	-	1	-	-	-	
14	นายสองเมือง	8	นายหนานโพ	1	-	-	-	-	-	-	
15	พระคำแสน	16	นายหนานวงษ์	1	-	-	1	-	-	-	
16	พระอพิวงษ์	18	นายคำอ้าย	1	-	-	-	-	-	-	
17	นายบุญมี	10	แสนเมืองใจ	1	-	-	-	-	-	-	
18	นายพรม	10	เจ้าบุรีรัตน์	1	-	-	1	-	-	-	
19	พระหน่อคำ	16	นายน้อยเทพ	1	-	-	1	-	-	-	
20	นายทา	16	นายหนานเปิง	1	-	-	-	-	-	-	
21	นายคำฟู	12	นายหนานมูล	1	-	-	-	-	-	-	
22	พระโสม	12	นายหนานแก่นแก้ว	1	-	-	-	-	-	-	
23	นายบุญมา	10	นายน้อยอินคำ	1	-	-	1	-	-	-	
24	นายน้อยรน	19	นายหนานกวีระ	1	-	-	1	-	-	-	

ตารางที่ 2 ต่อ
บัญชีนักเรียนใน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444) ของเมืองลำพูน

เลข หมาย	ชื่อนักเรียน	อายุศักราช	ชื่อบิดานักเรียน	เรียนหนังสือชั้นใด			เรียนเลขชั้นใด				หมายเหตุ
				เล่ม 1	เล่ม 2	เล่ม 3	บวก	ลบ	คูณ	หาร	
25	พระแสนใหญ่	17	นายหนานเป็ง	1	-	-	-	-	-	-	
26	พระด้อย	17	นายดองแก้ว	1	-	-	1	-	-	-	
27	นายเมืองดี	14	นายคำฟู	1	-	-	1	-	-	-	
28	นายแวน	14	นายน้อยจักษ์คำ	1	-	-	1	-	-	-	
29	นายสมบุญ	12	นายหนานแสน	1	-	-	1	-	-	-	
30	พระบุญเป็ง	15	นายหมื่นใจ	1	-	-	1	-	-	-	
31	นายสุตใจ	15	นายบุญเป็ง	1	-	-	1	-	-	-	
32	พระปิ่น	15	นายน้อยขัด	1	-	-	1	-	-	-	
33	พระแสนเล็ก	17	พยาปราบ	1	-	-	1	-	-	-	
34	นายสิงใจ	9	นายหนานอินเป็ง	1	-	-	-	-	-	-	
35	นายด้าง	10	นายจันแก้ว	1	-	-	-	-	-	-	
36	นายแก้วนิน	15	พระยาคำลือ	1	-	-	1	-	-	-	
37	พระขี้หมู	12	พระยาคำปิ่น	1	-	-	-	-	-	-	
38	นายหมื่น	17	นายน้อยพ่อนแก้ว	1	-	-	1	-	-	-	
39	นายฟู	16	นายน้อยโสม	1	-	-	1	-	-	-	

หมายเหตุ สังคมล้านนาในสมัยนั้น “พระ” หมายถึง “สามเณร” ในสมัยปัจจุบัน

ที่มา : รายงานประจำปีศก 120 เมืองลำพูน

จากการศึกษาเรื่องนี้ ไม่พบสิ่งใดที่แสดงให้เห็นถึงความสำนึกในชาติพันธุ์ของชาวยองในเมืองลำพูนอย่างชัดเจนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่ายุคสมัยใด ทั้งนี้ก่อนการที่หัวเมืองต่างๆ ในล้านนา จะถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม จนสถาปนาขึ้นเป็นรัฐชาติ (Nation State) ผู้คนในหัวเมืองต่างๆ ในเขตวัฒนธรรมไทลื้อ-ไทยวน ได้มีการเคลื่อนไหวไปมาหลายรูปแบบ โดยไม่รู้ว่ามีพรมแดนระหว่างเมือง กลุ่มคนยองในเมืองลำพูนก็เช่นเดียวกับคนกลุ่มอื่นๆ เมื่อแรกเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เสมือนว่ายังอยู่ในดินแดนของสังคมและวัฒนธรรมเดิม ไม่ได้แสดงตนแปลกแยกออกไปจากผู้คนจากเมืองอื่น ท້อพยพเข้ามาพร้อมกัน กับได้มีการปรับตัว และผสม

ผสมกันทางสังคมและวัฒนธรรม และในขณะนั้นพวกเจ้าซึ่งเป็นผู้ปกครองเอง ก็ไม่ต้องการการที่จะแบ่งคนให้ผู้คน มีความแตกต่างกันด้วย แม้ในเมืองลำพูน จะประกอบด้วยผู้คน ที่มาจากคนหลายบ้านหลายเมืองก็ตาม เช่น คนเมืองยอง คนเมืองเชียงใหม่ คนเมืองลำปาง คนเมืองเชียงตุง คนพม่า คนเงี้ยว คนจีน อย่างแดง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในบางช่วงเวลา ได้เกิดกระแสทาง วัฒนธรรมบางอย่าง ที่น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงการพยายาม สร้างสำนึกของความเป็นคนยอง ในท้องถิ่นต่างๆ ของล้านนา ได้แก่ การคัดลอกตำนานเมืองยองสำนวนต่างๆ อย่างแพร่ หลายในระหว่างพ.ศ. 2404-2485 เท่าที่มีการสำรวจพบ มีไม่ น้อยกว่า 15 สำนวน (ดูภาคผนวก ก หน้า 183) กระจายอยู่ ตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือตอนบน ผู้คัดลอกมักจะระบุวัตถุประสงค์เพื่อเป็นพุทธบูชา และบูชาพระมหาธาตุจอมยอง⁶⁴ เรื่องราวดังกล่าวน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามสร้าง สำนึกของชาวยอง เพราะเป็นระยะที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ดำเนิน

ครูบาศรีวิชัยคนบุญหรือผู้มีบุญแห่งล้านนา

พระครูเวฬุวนพิทักษ์ (เขื่อนคำ อดุลสนโต) เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง

พระภิกษุสามเณรชาวไทยเชื้อจากเมืองต่างๆ ในดินแดนสิบสองพันนาที่เข้ามาศึกษานักธรรมบาลี ณ สำนักเรียนวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง ระหว่างปี พ.ศ. 2515-2517 โดยการอุปถัมภ์ของพุทธสมาคมแห่งยูนนานและพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

นโยบายผนวกดินแดนล้านนา เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม การคัดลอกตำนาน น่าจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกหรือนัยถึงปฏิริยาที่แสดงออกมาในทางวัฒนธรรม เพื่อปลุกสำนึกของชาวยอง ในเชิงการขัดแย้งหรือต่อต้านกับการเข้ามาครอบครองของรัฐบาลกรุงเทพฯ ซึ่งคล้ายคลึงกับกรณีที่เกิดกระแส “ผู้มีบุญ” ขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ของราชอาณาจักรสยาม ในยุคที่รัฐบาลกลางมีความพยายามเข้าไปมีอำนาจเหนือท้องถิ่น ดังกรณีที่ครูบาศรีวิชัย ชาวเมืองลำพูนที่ถูกยกย่องให้เป็นตัวแทนการแสดงปฏิริยาของคนล้านนา ต่อต้านรัฐบาลกรุงเทพฯ โดยยกย่องเชิดชูให้เป็น**“ตนบุญ”**⁶¹ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับที่มีการคัดลอกตำนานเมืองยองอย่างแพร่หลายดังกล่าวด้วย

ในระยะสองทศวรรษที่ผ่านมา กระแสการศึกษาเรื่องท้องถิ่นและชุมชนได้รับความสนใจจากวงการต่างๆ มากขึ้น สังคมล้านนามีพัฒนาการมาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กลุ่มคนยองเป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อความเป็นมาและพัฒนาการของท้องถิ่น ในแง่ที่ราบเชิงใหม่ ลำพูน เป็นอย่างมาก โดยในปี พ.ศ. 2529 **ทวี สว่างปัญญางกูร** ได้บิรวรรต ตำนานเมืองยองเป็นครั้งแรก ทำให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคนยองได้ขยายออกไป และในปีเดียวกัน **พระครูเวฬุวนพิทักษ์** พระภิกษุชาวยองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง ได้ชักชวนคณะศรัทธาชาวยองในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่จำนวนหนึ่ง นำพระไตรปิฎกฉบับอักษรธรรมล้านนา และผ้าป่าไปถวายที่วัดหัวข่วงราชฐาน วัดหลวงประจำเมืองยอง

และในทุกๆ ปีต่อมา ยังได้พาคณะศรัทธาไปบูรณะปฏิสังขรณ์
วัดต่างๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมในเมืองยอง และในเขตสิบสองพันนา
ของจีน นอกจากนี้แล้วยังได้ให้การสนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุสาม
เณรจากเมืองยอง เชียงตุง และเมืองอื่นๆ ในรัฐฉานของพม่า
ตลอดจนในเขตสิบสองพันนา ให้ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาความรู้
ทางพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อกลับไปจารจรโลงพระพุทธรูป
ในประเทศของตนให้มั่นคงสืบไป นับว่าเป็นพระภิกษุชาวยองรูปหนึ่ง
ที่มีบทบาทอย่างสำคัญในเรื่องนี้ อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่ง ในการ
สร้างสำนักต่อสังคม และวัฒนธรรมของคนยอง แม้จะอยู่ในดิน
แดนอื่นก็ตาม⁶² นอกจากนี้ยังเป็นการฟื้นฟูการติดต่อสัมพันธ์ทาง
ด้านศาสนาที่ไร้พรมแดน ดังเช่นในอดีต เพียงแต่มีวิธีการและ
จุดประสงค์ที่ซับซ้อนหลากหลายมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

กระแสดความสนใจความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นมีมากยิ่งขึ้น
กับบทบาทของพระสงฆ์ ดังกล่าว ทำให้ชาวยอง ในจังหวัด
ลำพูนได้ตื่นตัวในการที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ
ของตนที่เชื่อกันว่ามีความเป็นมาแต่ในอดีต เช่น การฟ้อนยอง
การตีกลองหลวงแบบชาวยอง และการแต่งกาย ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในหลายรูปแบบนอกจากนี้ มีการประกวด
ธิดาชาวยอง ในงานกาชาด และงานฤดูหนาวของจังหวัดลำพูน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ส่วนทางด้านนักร้อง

บัวลอย (เพียงจันทร ยาทิพย์) สาวชาวยองป่าซาง
นางสาวลำพูนและรองนางงามวชิราวุธ ระหว่าง
ปี พ.ศ. 2505-2507 ในยุคทองการค้าผ้าในแถบ
ป่าซาง

การฟ้อนยอง ของชาวยอง ที่ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน ซึ่งมีการฟื้นฟูขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 โดยคณะครูและนักเรียนโรงเรียน
วชิรป่าซาง

การประกวดธิดาชาวยอง ในงานกาชาดและฤดูหนาวของจังหวัดลำพูน
ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535

เมืองที่เป็นชาวยองบางคน ได้หนีภัย
และอ้างประเด็นการเป็นเชื้อสายคนยอง
ในท้องถิ่น ในการโฆษณาหาเสียงเพื่อ
สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎร ซึ่งอาจเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้
ได้รับการเลือกตั้งหลายสมัยติดต่อกัน⁵⁹

อย่างไรก็ตาม ลำบากของชาว
ยองที่เกิดขึ้น ในช่วงเวลาต่างๆ น่าจะมี
ลักษณะ และสาเหตุที่หลากหลายซับซ้อน
ตามกระแสทางสังคมในโครงสร้างทาง
สังคมปัจจุบัน ที่เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ
ท้องถิ่นจะถูกครอบงำจากอำนาจส่วนกลาง

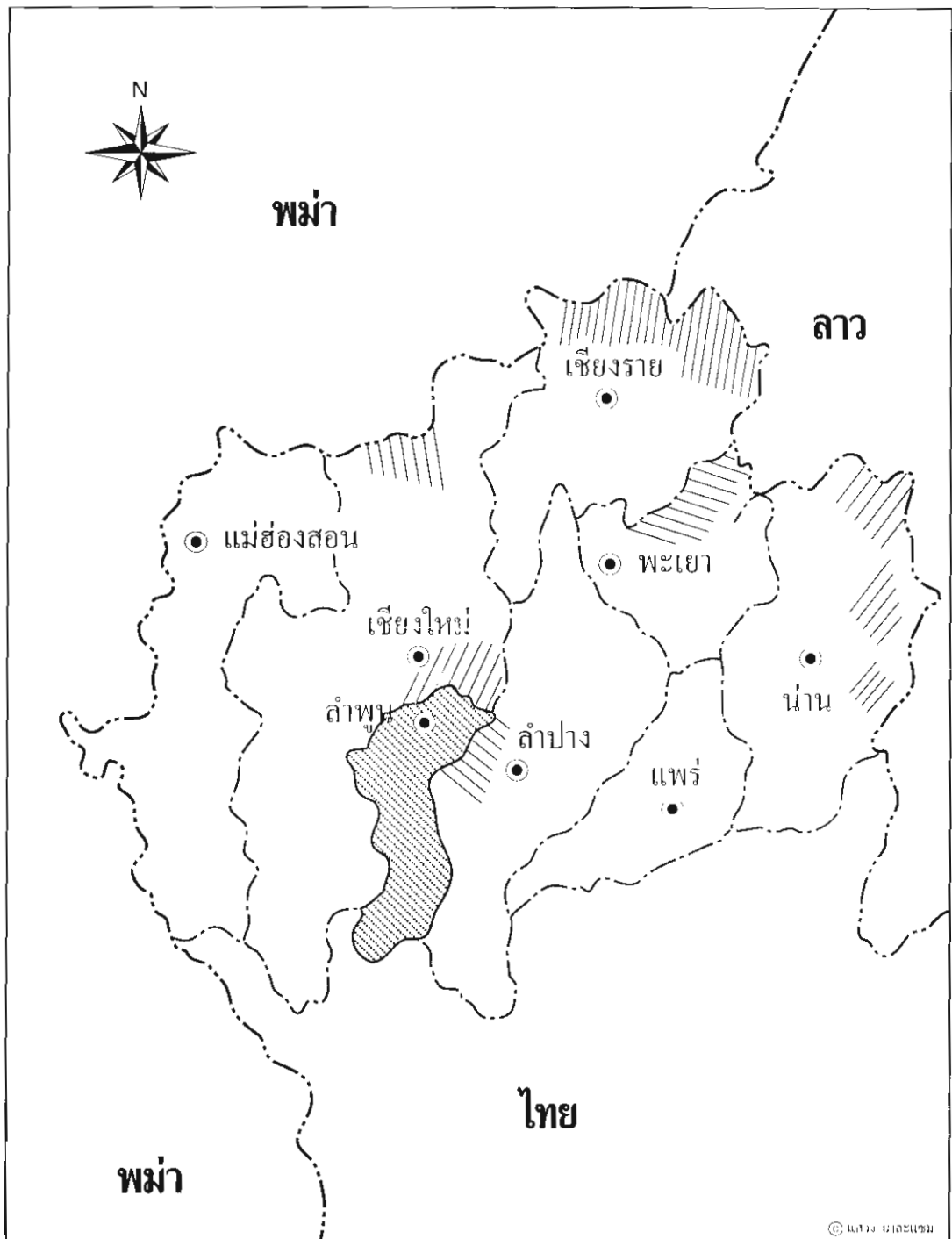

การแข่งขันการตีกลองหลวงของชาวยองในลำพูน

โดยเหตุนี้ ชาวongจึงไม่ได้แยกสำนึกของตนเอง แตกต่างออกไปจากคนไทยในที่อื่น ๆ แต่มีผู้คนหลายกลุ่มในเมืองลำพูนได้เริ่มหันมาพูดและสร้างสำนึกที่หลากหลายรูปแบบในความเป็น “คนยong” ในกระแสการให้ความสำคัญต่อท้องถิ่นในด้านวัฒนธรรม และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น

ในทศวรรษหลังของยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความสัมพันธ์ เชื่อมโยงดินแดน และผู้คนในเขต วัฒนธรรมไทลื้อ-ไทยวน เข้าด้วยกันมีมากยิ่งขึ้น ทั้งแรงกดดันจากภายนอกและภายใน จนพัฒนาไปสู่ความร่วมมือในระดับภูมิภาคและรัฐบาล มีการลงทุนของบริษัทข้ามชาติหลายรูปแบบ ภายใต้โครงการความร่วมมือ “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ จีน พม่า ลาว ไทย” หรือโครงการความร่วมมือต่างๆ ของกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ในภูมิภาคส่วนนี้ร่วมกัน ในขณะที่ผู้คนในท้องถิ่นแถบนี้ได้ถูกกระแสของรัฐรวมศูนย์สมัยใหม่เข้าครอบงำทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมแบบใหม่ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นกว่าเดิม เป็นเสมือนคลื่นขนาดใหญ่จากท้องทะเล ได้โหมกระหน่ำผู้คนในแถบนี้อย่างต่อเนื่องและรุนแรง สงครามได้เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ใช่สงครามการ “เทครัว” ดังเช่นในอดีต แต่เป็นสงครามยุคใหม่ที่มีพลังขับเคลื่อนอย่างมหาศาล ที่ได้ขยายพื้นที่ออกไปอย่างกว้างขวางและไร้ขอบเขตพรมแดนที่ได้ล่าและกวาดต้อนเอาทั้งผู้คนจำนวนมากและวิถีชีวิตของเขาเข้าสู่วัฒนธรรมยุคใหม่ ที่ต้องแข่งขัน ต่อสู้ดิ้นรน ในความหลากหลาย ซับซ้อนและรุนแรงยิ่งขึ้นกว่าเดิม

แผนที่ ภาพที่ 11

พื้นที่ที่คนของคนต่อกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆในภาคเหนือตอนบน

เชิงอรรถ บทที่ 4

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 118. และสร้อยดี อ่องสกุล, *หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในล้านนา* จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ, หน้า 25. เอกสารทั้งสองระบุตรงกันว่า เจ้าเมืองยองพร้อมกับไพร่พล เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนในปี พ.ศ. 2348 อันเป็นปีที่ฟื้นฟูเมืองลำพูน

พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น)-เรียบเรียง, *พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรโอสถ (รอด สุตันทานนท์) 29 พฤษภาคม 2505 หน้า 6-7. ได้ระบุว่า การสร้างเมืองลำพูน มีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ในปี พ.ศ. 2357.

² สร้อยดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 55.

³ Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenasasrim Provinces" *Journal of the Asiatic Society of Bengal* No.58 - October, 1836, p. 22

⁴ Ibid. p. 22.

⁵ Ibid. p. 23.

⁶ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 120. และสัมภาษณ์ พระครู วรภูมิธาดา วัดบ้านไร่ อ.ป่าซาง 5 เมษายน 2535

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

⁸ Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenasasrim Provinces" p. 23.

⁹ จารึกวัดนางข้าน้อยเหนือ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน จ.ศ. 1190 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6. และจารึกพนังพิง สุวรรณรัตน์ บัลลังก์ธรรมาสน์ จ.ศ. 1195 วัดป่าซางงาม อ.ป่าซาง จ.ลำพูน บรรทัดที่ 5.

¹⁰ Mcleod, T.E., *Papers Relating to Mcleod and Dr. Richardson's Journals*, p. 22

¹¹ Ibid. pp. 22-23.

¹² ชูลิทธิ ชูชาติ, *วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย*, หน้า 40.

¹³ สร้อยดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 66. และคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, เรื่องเดิม, หน้า 120-122 ได้ระบุว่า ในปี พ.ศ. 2349 พระเจ้ากาวิละได้รวมญาติพี่น้อง ที่เมืองลำปาง มีพิธีทำบุญ และได้ถือโอกาสส่ง สอนน้องๆ และญาติทั้ง 3 เมือง คือ เชียงใหม่ ลำพูนและลำปางให้มีสามัคคีรักใคร่กัน

¹⁴ Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenasasrim Provinces" *Journal of the Asiatic Society of Bengal* No.58 - October, 1836, p. 701

¹⁵ Mcleod, T.E. "Abstract Journal of Expedition to Kiang Hung on the Chinese Frontier Starting From Moulmein on the 13 December 1836 in *Journal of the Asiatic Society* No.72 (December 1837) pp.189-191.

¹⁶ Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenasasrim

Provinces" p. 701.

¹⁷ Mcleod, T.E., Papers Relating to Mcleod and Dr. Richardson's Journals, p. 24.

¹⁸ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 82-83.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

²⁰ หจข., ร.5 ม.58/188 เรื่อง จัดการเมืองนครลำพูน วันที่ 5,6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114

²¹ หจข., ร.5 ม.58/188 เรื่อง จัดการเมืองนครลำพูน วันที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114

²² หจข., ร.5 ม.58/188

²³ สัมภาษณ์ เจ้าหนานหมื่น วงศ์สาม อายุ 80 ปี บ้านตลาดป่าซาง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 28 มิถุนายน 2535 เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองยอง เคยบวชและอุปสมบทที่วัดหัวขัว (วัดหัวช่วงเดิม) ตระกูลเจ้าเมืองยอง ฝ่ายชายถือเป็นประเพณีที่ต้องบวชเรียนที่วัดแห่งนี้เกือบทุกคน, สัมภาษณ์ พ.พ.อุทัยวรรณ กาญจนกามล อายุ 45 ปี คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บิดาเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองยอง, 20 มกราคม 2536

²⁴ หจข., ร.5 ม.58/187 เรื่อง จัดการเมืองนครลำพูน วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.118 ในหน้าที่ 2 ของหนังสือดังกล่าวระบุว่า ผู้ปกครองแคว้น มีตำแหน่งเป็นพระยา และผู้ช่วยแคว้น มีตำแหน่งเป็น แสน

²⁵ หจข., ร.5 ม.58/187 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) เรื่องเกี่ยวกับการไม่ปรองดองกัน ในมรดกของเจ้าคาราคีเรรัตนไพโรจน์ ที่ถึงแก่พิราลัย ระหว่างเจ้านายบุตรหลานเมืองลำพูน

²⁶ หจข., ร.5 ม.58/187 หนังสือกราบทูลของ พระยาทรงสุรเดช ข้าหลวงรักษาราชการ มณฑลลาวเฉียงต่อ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) เรื่องเจ้าอุปราชเมืองลำพูนลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ที่กรุงเทพฯ

²⁷ เรื่องเดียวกัน

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หนังสือของพระยาอุตรการโกศล ผู้ว่าการกรมยุติธรรม กรมนา เมืองลำพูน ลงวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ. 112 ถึงพระยาทรงสุรเดช ข้าหลวงใหญ่รักษาราชการมณฑลลาวเฉียง เรื่อง เจ้านายผู้ใหญ่ท้าวท้ายพระรชกำหนด กฎหมาย

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หนังสือของพระยาอุตรการโกศล ผู้ว่าการกรมยุติธรรมกรมนา เมืองลำพูน ลงวันที่ 30 กันยายน ร.ศ. 112 ถึงพระยาทรงสุรเดช ข้าหลวงใหญ่รักษาราชการมณฑลลาวเฉียง เรื่องเจ้านายผู้ใหญ่ทำการท้าวท้ายพิศกระทรวงล่วงกรม

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หนังสือของพระยาทรงสุรเดช ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 112 ถึงพระยาอุตรการโกศล เรื่อง ตอบ หนังสือของพระยาอุตรการโกศล 2 ฉบับ ลงวันที่ 2 สิงหาคม และลงวันที่ 30 สิงหาคม ร.ศ. 112 เกี่ยวกับเรื่องที่พระยาอุตรการโกศล ได้รับความอภัยสอดดู จากการที่เจ้านายผู้ใหญ่ในเมืองลำพูนท้าวท้ายพิศกระทรวงล่วงกรม

³¹ เรื่องเดียวกัน, รายงานการประชุมระหว่าง เจ้าอินทยศโชติ และพระยาศรีสทเทพ ราชปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2443) เพื่อจัดราชการเมืองลำพูน เรื่อง จัดการปกครอง

³² Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenassrim Provinces" p.701.

³³ หจข., ร.5 ม.58/187, รายงานราชการเมืองลำพูน ของเจ้าอินทยศโชติ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *รายงานประจำศก 119* ว่าด้วยจำนวนพลเมือง.

³⁴ สังฆน้อย ปัจจุบันเรียกฉางข้าวน้อย ในจารึกไม้สัก วัดฉางข้าวน้อยเหนือ เรียกชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า สันเข้าน้อย (พ.ศ. 2371) เป็นชุมชนชาวยองที่จารึกดังกล่าวระบุว่า อพยพมาจากเมืองยอง เชื่อว่าเป็นหมู่บ้านหลักของชาวยอง เป็นชุมชนทางการค้าแห่งหนึ่ง ในลุ่มแม่น้ำทา มกอก ปัจจุบันเรียก บ้านมะกอก เป็นชุมชนขนาดใหญ่ของชาวยอง ในเขต อ.ป่าซาง ตั้งอยู่บนเส้นทาง ลำพูน ลี้ ลำปาง ตาก.

³⁵ หจข., ร.5 ม.58/187, รายงานราชการเมืองลำพูน ของเจ้าอินทยศโชติ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *รายงานประจำศก 119* ว่าด้วยจำนวนพลเมือง

³⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 126-127

³⁷ เรื่องเดียวกัน, ไพเราะการเมือง น่าจะเป็นไพร่ชาย ที่ต้องถูกเก็บเงินแทนเกณฑ์ หจข., ร.5 ม.58/187, บันทึกจาก การพิจารณาหารือ ระหว่างเจ้าอินทยศโชติและเจ้านายบุตรหลานเมืองลำพูนกับพระยาศรีสทเทพ ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2443) เรื่อง *เก็บเงินแทนเกณฑ์* ได้กำหนดให้พลเมืองที่เป็นผู้ชาย ในเขตแขวงเมืองลำพูน อายุตั้งแต่ 18 - 60 ปี ให้เสียเงินแทนเกณฑ์ ปีหนึ่งคนละ 4 บาท หรือทำงานเป็น 20 วันเป็นการทดแทน

³⁸ สัมภาษณ์ พระครูเวฬุวันพิทักษ์ อายุ 65 ปี เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง 1 กุมภาพันธ์ 2536, พระครูพุทธโสภณ อายุ 62 ปี วัดหนองเจือก อ.ป่าซาง 28 มีนาคม 2535 พ่อหนานปัน ปันดอนตอง อายุ 73 ปี บ้านหนองเจือก 28 มีนาคม 2535

³⁹ จารึกวัดฉางข้าวน้อยเหนือ จ.ศ. 1190 อ.ป่าซาง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6. และจารึกพันกพิง สุวรรณรัตนบัลลังก์ ธรรมาสน์ จ.ศ. 1195 วัดป่าซางงาม อ.ป่าซาง จ.ลำพูน บรรทัดที่ 5.

⁴⁰ Mcleod, T.E., Papers Relating to Mcleod and Dr. Richardson's Journals, p. 22.

⁴¹ Ibid., p.23.

⁴² Mcleod, T.E. "An Account of some of the Petty State lying North of the Tenassrim Provinces" Journal of the Asiatic Society of Bengal No.58 - October, 1836, p. 604.

⁴³ Ibid., pp. 604 - 605.

⁴⁴ เสฐียร พันธงชัย และอัมพร ทีชะระ เรียบเรียงจาก Temples and Elephants by Carl Bock, *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง* (ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), หน้า 94-97

⁴⁵ ชูลิทธิ์ ชูชาติ, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2523), หน้า 59.

⁴⁶ Chiranan Prasertkul, Yunnan Trade in the Nineteenth Century: "Southwest China's Cross-Border Functional System (Institute of Asian Studies Chulalongkorn University Asian Studies Monograph No.044, 1989), pp. 67- 68.

⁴⁷ ชูลิทธิ์ ชูชาติ, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย" วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2523, หน้า 52.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

⁴⁹ ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, *ผ้าเอเซีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม* "การค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าในภาคเหนือของประเทศไทย จากมุมมองทางประวัติศาสตร์" สมพร วาร์นาโด แปลจากบทความเรื่อง Trade and Textiles in Northern Thailand : A Historical Perspective by Katherrine A. Bowie (สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ และองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO), 2526), หน้า 170.

⁵⁰ หจข., ร.5 ม.58/187, รายงานราชการเมืองลำพูนของเจ้าอินทยงยศโชติ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *รายงานประจำศก 119* ว่าด้วย บัญชีราคาสินค้า (ท)

⁵¹ Mcleod, T.E., Papers Relating to Mcleod and Dr.Richardson's Journals, p. 23.

⁵² หจข., ร. 5 ม.58/187, รายงานราชการเมืองลำพูน ของเจ้าอินทยงยศโชติ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ.120 (พ.ศ. 2444) ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *รายงานประจำศก 119* ว่าด้วยการหาเลี้ยงชีพ.

⁵³ เรื่องเดียวกัน เรื่องการหาเลี้ยงชีพ

⁵⁴ หจข., ร.5 ม.58/187, รายงานราชการเมืองลำพูน ของเจ้าอินทยงยศโชติ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *รายงานประจำศก 119* ว่าด้วยบัญชีราคาสินค้า (ท).

⁵⁵ ขุนวิรุณโรคาพาธ (เมืองใจ ไชยวัฒน์), *ประวัติย่อ ศาสนาจารย์ ปัญญา ไชยวัฒน์* (คริสตจักรเบธเอล บ้านแป้น อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พิมพ์แจกในวันสวดระลึกถึงพ่อ 12 เมษายน 1959), 2502 หน้า 7-10.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน 11.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, ว่าด้วยการเล่าเรียน และดูตาราง บัญชีนักเรียนในศก 119

⁵⁸ หจข., ร.5 ม.58/187, รายงานพระยาอุไทยมนตรี ข้าหลวงประจำนครลำพูน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444)

⁵⁹ ราชู ฤณาทและ สุทธิพร วิมุกตพันธุ์, *การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชาวไทลื้อ ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย* (รายงานการวิจัย ฉบับที่ 30 ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่, พ.ศ. 2530), หน้า 13.

⁶⁰ สัมภาษณ์ พระครูเวฬุวันพิทักษ์ (เขื่อนคำ อุดตสนุด) 5 มกราคม 2537 และดูภาคผนวก ก บัญชีรายชื่อตำนานเมืองยอที่พบตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือตอนบน.

⁶¹ ไส้ภา ชานะมูล, "ครูบาศรีวิชัย ต้นบุญแห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481)" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2534.

⁶² การเข้ามาศึกษาหาความรู้ของพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ บางครั้งทำให้เกิดปัญหากับทางราชการไทย เรื่องการเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย พระครูเวฬุวันพิทักษ์ ได้พยายามชี้แจงถึงความจำเป็นต่อทางราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น จนได้รับการผ่อนผันเรื่อยมา.

⁶³ นายสมาน ชมภูเทพ อดีต ส.ส.จังหวัดลำพูน เป็นคนยอ เกิดที่ อ.บ้านโฮ้ง และนางลัดดาวลัย วงศ์ศรีวงศ์ ส.ส.จังหวัดพะเยา เป็นคนไทลื้อ อ.เชียงคำ

บทที่ 5

บทสรุป

ประวัติศาสตร์ของเมืองยอง เริ่มขึ้นในยุคตำนานซึ่งพัฒนามาจากการตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มของกลุ่มคนพื้นเมือง ได้แก่พวกลัวะหรือทมิฬ ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 19 กลุ่มคนไทจากเมืองเชียงรุ่ง เข้ามามีอำนาจปกครองเมืองยอง และได้อาศัยพลังภายในสังคมเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจปกครอง โดยกลุ่มคนไทได้สร้างความสัมพันธ์กับคนพื้นเมือง ด้วยการผสมผสานระบบความเชื่อ พิธีกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นกับพุทธศาสนาที่เข้ามาภายหลัง ส่วนพลังจากภายนอกสังคม ได้แก่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเมืองเชียงรุ่ง และการสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับกลุ่มเมืองอาณาจักรล้านนาในที่ราบเชียงรายบนฝั่งแม่น้ำโขงตอนกลาง เช่น เชียงแสน เชียงของ เป็นต้น เมืองยองในยุคตำนานจึงมีความสัมพันธ์กับเมืองเชียงรุ่งอย่างใกล้ชิด

จากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองยอง ซึ่งตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบไม่กว้างขวางนัก เป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่ง ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากที่ต่างๆ ตลอดเวลา ในยุคที่อาณาจักรล้านนามีความเจริญและมีอำนาจจนสามารถขับไล่กองทัพของพวกชว่ที่มารุกรานเมืองยองออกไปได้ ในราวปี พ.ศ. 1947 เมืองยองจึงขึ้นอยู่กับการปกครองของเมืองเชียงใหม่ สมัยพญาติโลกราช (พ.ศ. 1984-

เมืองของ เมืองมืองปอยหลวง (2536)

2030) เป็นสมัยที่ล้านนามีอำนาจสูงสุด สันนิษฐานว่า ในราวปีพ.ศ. 1985 พญาติโลกราชขึ้นไปปกครองเมืองยองในระยะสั้น ๆ เพราะเรื่องราวในตำนานได้บอกนัยถึงการขยายอำนาจของล้านนา ไปจนถึงดินแดนสิบสองพันนา พญาติโลกราชที่ตำนานเมืองยอง ระบุว่า เป็นพระเจ้าอโศกได้ทะนุบำรุงพุทธศาสนาด้วย เรื่องราวดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองยองกับเชียงใหม่ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายแล้ว

ในยุคการสร้างบ้านแปงเมือง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-22 ศูนย์อำนาจใหญ่ เช่น พม่า จีนหรืออาณาจักรสิบสองพันนา ล้านนาและล้านช้าง ได้ให้ความสำคัญต่อการเพิ่มกำลังคน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการขยายอำนาจและสร้างอาณาจักร เพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสดงถึงอิทธิพลเหนือดินแดนต่างๆ ในปริณทลแห่งอำนาจในบริเวณเมืองชายขอบ เมืองยองได้ตกอยู่ท่ามกลางการขยายอำนาจ และอิทธิพลของศูนย์อำนาจอยู่ตลอดเวลา ซึ่งต้องดำเนินนโยบายสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลของอำนาจ ทำให้เมืองยองมีลักษณะเป็นเมือง "สามฝ่ายฟ้า" เพราะมีความสัมพันธ์ในเชิงบรรณาการกับเมืองศูนย์อำนาจหลายแห่งในขณะเดียวกัน ซึ่งเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งของเมืองชายขอบที่จะสามารถรักษาความสมดุลแห่งอำนาจในท่ามกลางศูนย์อำนาจขนาดใหญ่ไว้ได้ ประวัติศาสตร์เมืองยองจึงแสดงให้เห็นถึงการที่ต้องส่งบรรณาการในรูปแบบต่างๆ ให้กับเมืองศูนย์อำนาจพร้อมๆ กันหลายเมืองในระยะเวลาเดียวกัน เพื่อแสดงความจงรักภักดี และความสัมพันธ์ที่ดี

สภาพของเมืองยอง ที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายขอบของศูนย์อำนาจต่างๆ ทำให้เมืองยองถูกกำหนดให้เป็น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ประโยชน์ในการทำสงครามเพื่อแสดงถึงอำนาจและการสร้างอาณาจักร ประวัติศาสตร์ของเมืองยองจึงถูกบันทึกเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับการถูกรุกราน ถูกเกณฑ์ทั้งเสบียงอาหารและผู้คน ตลอดจนการถูกกวาดต้อนผู้คนไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่างๆ หลายครั้ง ครั้งที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ คราวที่กองทัพเชียงใหม่ ยกขึ้นไปกวาดต้อนผู้คนแบบ “เทครัว” จากเมืองยองมาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน ในปีพ.ศ. 2348 ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายสำคัญของพระเจ้ากาวิละ โดยได้รับการสนับสนุนจากกรุงเทพฯ

หลังจากพม่าเริ่มหมดอำนาจและอิทธิพลไปจากดินแดนต่างๆ ในเขตวัฒนธรรมไทลื้อ-ไทวน ตั้งแต่ในราวปีพ.ศ. 2317 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นระยะเวลาที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ เริ่มฟื้นตัวจากการทำสงครามกับพม่า และได้ให้การสนับสนุนผู้นำท้องถิ่น เช่น พญาเจ้าบ้านและเจ้ากาวิละ ให้ขจัดอิทธิพลของพม่าออกไปจากดินแดนล้านนา ซึ่งมีอำนาจและปกครองบริเวณแถบนี้ เป็นเวลานานถึง 200 กว่าปี (พ.ศ. 2101-2317) ขณะที่พม่ามีอิทธิพลเหนือดินแดนล้านนา โดยใช้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางนั้น บ้านเมืองในแถบนี้ได้รับความเสียหาย ผู้คนล้มตาย หลบลี้หนีภัยไปในที่ต่างๆ การฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งนั้น ต้องอาศัยกำลังคนเป็นจำนวนมาก เมื่อเจ้ากาวิละเข้ามาตั้งมั่นในเขตที่ราบเชียงใหม่ ลำพูน จึงได้ดำเนินนโยบายรวบรวมผู้คนจากที่ต่างๆ มาใส่บ้านซ่อมเมืองโดยเฉพาะดินแดนทางตอนบน เพื่อเป็นการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูนขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

เมืองยอง จึงเป็นอีกเมืองหนึ่งที่เป็นเป้าหมายสำคัญในการทำสงครามรวบรวมและกวาดต้อนผู้คน หลังจากเชียงใหม่ที่มั่นแห่งสุดท้ายทางภาคตะวันออกของพม่าถูกกองทัพของเจ้ากาวิละ โดยการสนับสนุนของ

เด็ก ๆ ชาวยอง ที่บ้านแหลมหลวง เมืองยอง (2535)

กรุงเทพฯ ตีแตกในปี พ.ศ. 2347 แล้ว ในปีพ.ศ. 2348 กองทัพจากหัวเมืองต่างๆ นำโดยกองทัพเมืองเชียงใหม่ ได้ยกขึ้นไปถึงเมืองยอง ด้วยจำนวนไพร่พลที่มากกว่า กองทัพเชียงใหม่ได้ใช้อำนาจกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอง ในลักษณะการ “เทครัว” ซึ่งมีไม่น้อยกว่า 10,000 คน พร้อมกับหัวเมืองใกล้เคียงให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน ซึ่งมีผู้คนเบาบาง

จากการที่กลุ่มคนยอง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม โดยทำให้เมืองยองมีจำนวนพลเมืองลดลง และเมืองลำพูนมีจำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของ เจ้ากาวิละ ที่ต้องการฟื้นฟูเมืองลำพูนขึ้นมาให้ทำหน้าที่สนับสนุนเมืองเชียงใหม่ด้านกำลังคน ทั้งในยามปกติและยามสงคราม ในระยะต่อมาชุมชนและหมู่บ้านต่างๆ ของชาวยองได้ขยาย และกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองลำพูน จนกระทั่งถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ชาวยองในเมืองลำพูน จึงได้ถูกนับให้เป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองชาวสยาม

ในท้ายที่สุดอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องนี้ สามารถตอบคำถามสำคัญๆ ได้อย่างน้อยสามประการ คือ *ประการแรก* การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูนครั้งสำคัญ ในปี พ.ศ. 2348 เป็นการเข้ามาทั้งระบบของโครงสร้างทางสังคมของเมืองยอง ซึ่งเรียกว่าการ “เทครัว” ซึ่งประกอบด้วยเจ้าเมือง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง ชุนนาง ผู้นำในระดับท้องถิ่น พระสงฆ์ ตลอดจนไพร่พลจำนวนมาก จากประเด็นดังกล่าว ในการศึกษาพบว่า ผู้คนจากเมืองยองได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก ในปีพ.ศ. 2348 ทำให้คน

ตลาดนัดยามเช้าที่เมืองยอง (2535)

เกวียนยังคงเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางในแถบชนบทของเมืองยอง

ผู้เขียน กับผู้ส่งวัย ชาวของ เมืองเลนบนเดินทางไปจากท่าซี้เหล็กไปเมืองยอง (25.15)

จากเมืองยองเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของเมืองลำพูน ซึ่งมีผลทำให้กลุ่มเจ้าเจ็ดคนที่ปกครองเมืองลำพูนใช้วิธีการประนีประนอมกับกลุ่มเจ้าจากเมืองยอง ในการปกครองเมืองลำพูน เช่น การให้เจ้าเมืองยองมีส่วนร่วมในการปกครองเมืองลำพูน มอบหมายให้ไปจัดเก็บรายได้และผลประโยชน์ในท้องถิ่นที่คนยองอาศัยอยู่ นอกจากนี้ยังสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยการแต่งงาน เป็นต้น

ประการที่สอง การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่มาจากเมืองยองในล้านนามีขึ้นหลายครั้งหลายช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ การทำสงครามเพื่อรวบรวมกำลังคนในการฟื้นฟูบ้านเมืองที่ได้รับ ความเสียหายจากสงครามการขยายอำนาจของพม่ามาทางตะวันออก ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-24 ซึ่งกินเวลานานถึง 200 ปี จากการศึกษาพบว่า การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกช่วยสนับสนุน ปัจจัยภายในโดยเหตุที่เมืองยองอยู่ในฐานะเมืองชายขอบของศูนย์อำนาจ ทำให้ต้องดำเนินนโยบายเพื่อรักษาคุณอำนาจของรัฐต่างๆ ให้เหมาะสม แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เมืองชายขอบขนาดเล็กเช่นเมืองยองมักจะมีทางเลือกน้อยมากที่จะดำรงอยู่อย่างปลอดภัย ท่ามกลางการทำสงครามและขยายอำนาจแสวงหาผลประโยชน์ ด้านกำลังคน บรรณาการและเสบียงอาหาร ซึ่งมีความสำคัญต่อศูนย์อำนาจต่างๆ เช่น พม่า จีน ล้านนา เป็นต้น สถานการณ์ดังกล่าวจึงนำไปสู่เหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของเมืองยอง คือการถูกกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยองมาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนในปี พ.ศ. 2348

ประการที่สาม จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทั้งสองประการดังกล่าว ทำให้มีผลต่อสังคมเมืองลำพูน

หลังปี พ.ศ. 2348 ในด้านโครงสร้างทางสังคมและลักษณะทางสังคมอันเกิดจากการปรับตัวของกลุ่มชาวยongที่เป็นคนส่วนใหญ่กับคนกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในลักษณะการปรับตัว การขยายตัวและการกระจายตัวในชุมชน ตลอดจนการผสมผสานทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะทางสังคมและการปรับตัวดังกล่าว ไม่ค่อยปรากฏในเมืองอื่นๆ เช่น เชียงใหม่ เมืองน่าน ที่มีการกวาดต้อนแบบ "เทศร์ว" ผู้คนจากเมืองต่างๆ เข้าเป็นพลเมือง ทั้งนี้เพราะการปรับตัวของชาวยongเป็นการปรับตัวในฐานะที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของเมืองลำพูน ซึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางภาษาไว้ได้ค่อนข้างยาวนาน อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวยongได้ผสมกลมกลืนกับคนกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมของเมืองลำพูน ได้แก่ พวกเขิน ลื้อ ลัวะ ไทใหญ่ จีนฮ่อ พม่า และกะเหรี่ยง

แม่เมืองยongในปี 2515

สาวเมืองยong (2535)

หนุ่มเมืองยong (2536)

เป็นต้น นอกจากนี้ ในรัชกาลที่ 5 รัฐบาลกรุงเทพฯ มีนโยบายที่จะผนวกดินแดนและผู้คนของล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม สังคมของชาวยองจึงปรับตัวและผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมของรัฐส่วนกลางอีกทางหนึ่งด้วย

ด้วยเหตุนี้ สังคมของชาวยองในเมืองลำพูน จึงมีพัฒนามาจากการอยู่ร่วมกันของคนกลุ่มต่างๆ และมีการผสมผสานกัน ที่มีคนยองเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม แต่อย่างไรก็ตามในโครงสร้างทางสังคมที่อำนาจและการตัดสินใจมาจากส่วนกลาง ชาวยองจึงไม่ได้แยกสำนึกของตนเองออกไปจากคนไทยกลุ่มอื่นๆ อย่างเด่นชัด ยกเว้นแต่มีคยองบางส่วนได้เริ่มหันมาพูดและสร้างกระแสการให้ความสำคัญต่อท้องถิ่นของตน ในด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นการเข้าใจถึงประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้าย และการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน จึงเป็นกรณีหนึ่งที่มีส่วนอย่างสำคัญ ในการอธิบายและทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของท้องถิ่นบนพื้นฐานของความหลากหลาย การผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้มองเห็นประวัติศาสตร์ของคนไทยจากแง่มุมของท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

ผนวก ก
ลำดับเจ้าเมืองยอง และเหตุการณ์สำคัญ
(พุทธศตวรรษที่ 18-พ.ศ. 2356)
เรียบเรียงจากตำนานเมืองยอง 15 ลำานวน
และเอกสารชั้นต้นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

- ค.มย. 1 ทวี สว่างปัญญางกูร ปวีรบรรตเป็นตัวอักษรไทย พ.ศ. 2529
- ค.มย. 2 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและคณะ ปวีรบรรตเป็นตัวอักษรไทย พ.ศ. 2532
- ค.มย. 3 พระครูเวฬุวันพิทักษ์ (เชื่อนคำ อดตฺสนฺโต) คัดลอกจากฉบับ วัดหัวข่วงราชฐาน เมืองยอง ประเทศพม่า พ.ศ. 2529 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 4 วัดเหมืองหม้อ จ.แพร่ พ.ศ. 2404 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 5 วัดเชียงมั่น จ.เชียงใหม่ พ.ศ. 2415 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 6 วัดพระหลวง จ.แพร่ พ.ศ. 2421 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 7 วัดพระหลวง จ.แพร่ พ.ศ. 2422 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 8 วัดพระหลวง จ.แพร่ พ.ศ. 2428 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 9 วัดดอนปิน จ.เชียงใหม่ พ.ศ. 2441 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 10 วัดกอสะเลียม จ.เชียงใหม่ พ.ศ. 2485 ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 11 ฉบับนายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ นำมาจาก อ.แม่สาย จ.เชียงราย ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 12 วัดหนองหม้อ จ.เชียงราย ไม่ระบุศักราช ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 13 วัดนันทาราม จ.เชียงใหม่ ไม่ระบุศักราช ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 14 วัดดอนชัย จ.น่าน ไม่ระบุศักราช ฉบับอักษรธรรม
- ค.มย. 15 วัดทาปลาตุก จ.ลำพูน ไม่ระบุศักราช ฉบับอักษรธรรม

หมายเหตุ อักษรย่อ ค.มย. หมายถึง ตำนานเมืองยอง และศักราชปรากฏในตำนานแต่ละลำานวน เป็นปีที่คัดลอก หรือปีที่ปวีรบรรต

ลำดับเจ้าเมืองยอง

- ลำดับที่ 1 ท้าววิรุ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18)
ท้าววิรุ ผู้นำชุมชนชาวลัวะ เป็นคนพื้นเมือง ในแอ่งที่ราบแม่น้ำของ ราวพ.ศ. 1773 เกิดสงครามระหว่างเมืองยองกับเมืองเขมรรัฐ (เชียงตุง) เพราะเหตุลัวะเมืองเชียงตุงหนีมาอยู่เมืองยอง เพราะพญามังราย ส่งกองทัพมาปราบพวกลัวะเมืองเชียงตุง ลัวะส่วนหนึ่งอาจหนีมาที่เมืองยอง สงครามครั้งนี้เชียงตุงเป็นฝ่ายแพ้
- ลำดับที่ 2 ท้าวงาม
เป็นผู้นำชาวลัวะ
สมัยนี้ *สุนันทะกุมาร* โอรสเจ้าเมืองอรวิ (เชียงรุ่ง) พาบบริวารอพยพมาอยู่ที่เมืองยองและได้ใช้อุบายกำจัด *ท้าวงาม* จนได้อำนาจปกครองเหนือคนพื้นเมือง ทำให้ลัวะส่วนหนึ่งหนีออกจากเมืองยองไปทางตะวันออกข้ามแม่น้ำโขงไปอยู่ในดินแดนล้านช้าง
- ลำดับที่ 3 เจ้าสุนันทะ
สถาปนาตนเองเป็นเจ้าปกครองเมืองยองเหนือคนพื้นเมือง โดยการสนับสนุนของเจ้าเมืองเชียงรุ่ง (บิศา) และเมืองอื่นๆ ได้แก่ เชียงตุง เชียงแสน เชียงจอม กับอีก 28 หัวเมือง
- ลำดับที่ 4 ไชยเสนาราช (โอรสของเจ้าสุนันทะ)
- ลำดับที่ 5 นรสุมมหาราช (โอรสของไชยเสนาราช)
- ลำดับที่ 6 ไม่ปรากฏนาม
- ลำดับที่ 7 ไม่ปรากฏนาม
ตำนานฯ ระบุว่า ตั้งแต่เจ้าสุนันทะ มีเจ้าเมืองปกครองต่อมาอีก 5 พระองค์ จนถึงสมัยพระยาสุรังควัฒิ
- ลำดับที่ 8 พระยาสุรังควัฒิ (พ.ศ. 1945-1984)¹
สมัยนี้ ตำนานระบุว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาจากเมืองวิเทโหราช (เมืองฮ่อ) ถึงเมืองยอง ทรงมีพุทธทำนายว่า ต่อไปภายหน้าเมืองยองแห่งนี้ พระศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง ชาวเมืองจะเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาให้มั่นคง² สมัยนี้มีการบรรจุพระเกศาพระธาตุและอัฐิของ

พระพุทธเจ้าลงในหลุมใต้ดินและก่อพระธาตุ หรือเจดีย์ครอบไว้บนเนินเขาที่เรียกว่า มหิยังคะ เสร็จแล้วมีงานฉลองสมโภชพระธาตุ มีเมืองต่างๆ มาร่วม ได้แก่ เชียงแสน เชียงทอง เชียงรุ่ง เมืองแช่ เมืองล่า เมืองพง เชียงแขง ในสมัยนี้ มีการกัลปนา คน สิ่งของและที่ดินถวายแก่พระธาตุ และสาปแช่งเอาไว้ ถ้ามีใครละเมิด

มีการปลุกต้นไม้โพธิ์ต้นหนึ่ง ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพระธาตุ เพื่อเป็น มิ่งเมือง โอรสของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช 4 องค์ ออกผนวช ทำให้เมืองยองไม่มีเจ้าเมือง ปกครอง มีขุนแสน 4 คนดูแลรักษาเมือง จึงถูกรุกรานโดยพวกฮ่อและชาวพื้นเมือง เช่น พวกข่าหรือลัวะ

ลำดับที่ 9 พระเจ้าโศกธัมมิกกราช (พ.ศ. 1985-2030)³

สันนิษฐานว่า น่าจะหมายถึง พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ในราชวงศ์มังราย แห่งอาณาจักร ล้านนา ก่อนจะมาปกครองเมืองยองในระยะสั้นๆ ได้ยกทัพไปปราบพวกแกว

- ได้สร้างพระธาตุจอมยองต่อจนสมบูรณ์ และกัลปนาชาวเมืองเป็นข้าอุปฐากพระธาตุ
- ได้มีจัดระเบียบการปกครองใหม่ แยกเป็นฝ่ายคณะสงฆ์และให้เป็นที่ปรึกษาฝ่ายบ้านเมือง มีขุนนาง 4 คนแบ่งงานกัน ช่วยกันรักษากันเมือง
- เมืองยองเป็นไมตรีกับเมืองวิเทหราช

ระหว่าง พ.ศ. 2030-2038⁴ น่าจะตรงกับสมัย พญาอดดเชียงราย กษัตริย์ในราชวงศ์ มังราย ลำดับที่ 10 แห่งอาณาจักรล้านนา ไม่ปรากฏนามเจ้าเมืองยองว่าเป็นใครตำนาน บันทึกเรื่องราวค่อนข้างสับสน ไม่ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า บ้านเมือง ถูกรุกรานจากพวกฮ่อ เมืองยองต้องส่งบรรณาการให้กับเชียงรุ่งและเชียงใหม่

ลำดับที่ 10 พระยาอนุรุทธ (พ.ศ. 2038)

เมืองยองขึ้นกับเชียงใหม่ โดยการส่งช่างฟ้อนทอก ฟ้อนดาบ มารำถวายทุกปี เพื่อ แสดงความจงรักภักดีต่อเชียงใหม่

ลำดับที่ 11 พระยาอินทวิไชย (พ.ศ. 2050)

เชียงใหม่ส่งกองทัพนมาทวงบรรณาการ ซึ่งทางเมืองยองเคยส่งมาถวาย เจ้าเมืองพา โพรพลงทั้งเมืองหนีไปอยู่กับพวกยางแดง (กะเหรี่ยงแดง) ที่เมืองยาง ขณะเดียวกันเมืองยอง ก็เป็นไมตรีกับพม่า

- ลำดับที่ 12 เจ้าพระบาง (พ.ศ. 2094)
เมืองยองเป็นพันธมิตรกับเมืองยาง เจ้าพระบางได้ส่งช่างชาวเมืองยองไปช่วยสร้างพระราชวัง
ให้พระเจ้าบุเรงนอง (พ.ศ. 2094-2124) ณ กรุงอังวะ
- ลำดับที่ 13 เจ้าสุพรหมกิติ
น้องของพระยาอินทวิไชย ซึ่งทางเชียงใหม่สนับสนุนและสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าเมือง ระยะเวลา
เมืองยองประสบความยุ่งยากเพราะสงคราม และร้างไป 4-5 ปี
- ลำดับที่ 14 พระยาแก้วองอาจ
ใน ค.ม.ย. 2 ระบุว่าชื่อ รัตนสกุมากร สมัยนี้พม่ากวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอง เมืองหลวง
และเมืองทุนไปไว้ที่อังวะ
- ลำดับที่ 15 พระยารถทิพ (พ.ศ. 2101)
สมัยนี้ เมืองยองขึ้นต่อเชียงใหม่ ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่
- ลำดับที่ 16 พระยาแสนสุรินทร หรือ พระยาสุรินทรพรหมินทรราช (พ.ศ. 2171)
เมืองยองกลับไปขึ้นกับพม่าอีก ได้สถาปนาพระยาแสนสุรินทรขึ้นเป็นเจ้าเมือง และ
มอบหมายให้ปกครองดูแลหัวเมืองต่างๆ ในแถบนี้ ได้แก่ เมืองยู้ เมืองหลวย
เชียงใหม่ เมืองวะ เมืองกาย เมืองเลน เมืองทิน เมืองรังสาด เมืองพะยาก เมือง
พะแลว เชียงลาบ และเชียงคอง
- ลำดับที่ 17 เจ้าไชยภูมินทา
น้องของพระยาแสนสุรินทร เดิมชื่อ ไชยกุมาร ก่อนจะมาเป็นเจ้าเมืองยอง ได้หนี
ไปอยู่กับพวกลาวะ
- ลำดับที่ 18 พระยามณีนกิน
- ลำดับที่ 19 พระยาแก้วมณีนกิน
- ลำดับที่ 20 พระยาแก้วหน่อกินเมือง

ลำดับที่ 21 เจ้าศรีพิน

เมืองยอง ขึ้นกับเชียงแขง⁵

ลำดับที่ 22 พระยาจักรมณีนี (พ.ศ. 2290)^๖

เมืองยองกับเชียงแขงรบกัน ตำนานระบุว่า โจรเมืองเชียงแขง ข้ามแม่น้ำโขงมาขโมยควาย ทางเมืองยองจึงส่งกองทัพตามไปเผาเมืองเชียงแขง พม่าเข้ามาใกล้เคียงจนสงบและเลิกรบกันไป ต่อมาพม่าและฮ่อรบกันแถบเมืองยอง บ้านเมืองไม่สงบ ผู้คนแตกตื่นหนีทั้งเมืองไป เมืองยองจึงร้างไป 6 ปี

ลำดับที่ 23 พระยาจักรมณีนีศรีแก่น (พ.ศ. 2304)^๗

บ้านเมืองสงบจากศึกสงคราม ศาสนาเจริญรุ่งเรือง

ลำดับที่ 24 เจ้าจอมเมืองกิน

ลำดับที่ 25 เจ้ายอดเมืองกิน (พ.ศ. 2317)

เมืองยองขึ้นกับพม่าที่เชียงแสน และปรากฏว่า กองทัพเมืองยองมีบทบาทอย่างสำคัญ ในการช่วยพม่ารบกับเชียงใหม^๘ ระหว่างปี พ.ศ. 2317-2318 กองทัพจากเมืองยอง 1,500 คน พร้อมกับเมืองอื่นๆ ถูกเกณฑ์มาช่วยพม่ารบกับอยุธยาที่พิษณุโลก^๙ พ.ศ. 2322 กองทัพเมืองยอง ช่วยพม่ากวาดต้อนผู้คนจากเมืองน่าน ไปเชียงแสน¹⁰

ลำดับที่ 26 ไม่ปรากฏนาม

ระยะนี้บ้านเมืองเต็มไปด้วยศึกสงคราม โดยเชียงใหม่และอังวะ ต่างแย่งชิงอำนาจกัน ในปี พ.ศ. 2329 พระเจ้ากาวิละ ได้ส่งกองทัพจากเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปชักชวนเจ้าฟ้าเมืองยองให้พิน (กบฏ) ม่าน (พม่า) แต่ไม่สำเร็จ จึงได้พาเจ้าฟ้าเมืองยองและไพร่พลจำนวนหนึ่งมาอยู่ที่เวียงป่าซาง¹¹ ในปี พ.ศ. 2330 กองทัพเมืองยอง ถูกพม่าเกณฑ์ให้มาช่วยพม่าล้อมเวียงป่าซาง¹² และในปีเดียวกันนี้เอง พญาแพร่ ได้ไปชักชวนเจ้าเมืองยองให้ขับไล่พม่าออกจากเชียงแสน แม่ทัพคนหนึ่งของพม่าชื่อ โมยหวาน ถูกจับได้และถูกส่งตัวลงไปกรุงเทพฯ¹³ ในปี พ.ศ. 2331 เมืองยองถูกพม่ายกทัพมาปราบ พญาองค์สู้ไม่ได้ พาไพร่พลหนีไปอยู่ที่เมืองหลวงภูคา และถูกตามจับได้ ไพร่พลอีกส่วนหนึ่ง แตกหนีไปอยู่ที่เมืองน่าน¹⁴ หลังจากนั้น เมืองยองต้องกลับไปขึ้นกับพม่าอีกครั้งหนึ่ง เพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2332 เจ้าเมืองยอง ได้เดินทางมาที่เชียงแสน¹⁵ และในปี พ.ศ. 2338 เจ้าเมืองยองและเมืองอื่นๆ เช่น เมืองพะยาก เมืองเลน เมืองโร เมืองกาย เชียงราย ไปเฝ้า

กษัตริย์พม่า ที่อ้างว่า¹⁶ เพื่อแสดงการสวามิภักดิ์ต่อพม่า

ลำดับที่ 30 เจ้ากอง (พ.ศ. 2340)

เมืองยอง “พินม่าน” ขับไล่พม่าออกจากเมืองยอง พม่าส่งกองทัพมาปราบ เจ้ากองพาไพร่พลหนีไปเมืองหลวงภูคา พม่าตามไปจับตัวได้¹⁷

ลำดับที่ 31 เจ้าไชย อนุชาของเจ้ากอง (พ.ศ. 2340-2345)

พม่าแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองแทนพี่ชายที่ก่อการกบฏ¹⁸ ะยะนี้เมืองยองขึ้นอยู่กับเมืองนูนในเขตสิบสองพันนา¹⁹

ลำดับที่ 32 ไม่ปรากฏนาม

ปี พ.ศ. 2347 กองทัพเมืองยอง และเมืองอื่นๆ เช่น เชียงแขง บ้านยู่เมืองหลวงเมืองวะ เชียงขาง ถูกพม่าเกณฑ์ให้มาป้องกันเชียงแสนจากกองทัพเชียงใหม่ การรบครั้งนี้ เชียงแสนถูกตีแตก²⁰

ลำดับที่ 33 เจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง

ในปี พ.ศ. 2348 กองทัพเชียงใหม่ นำโดยเจ้าอนุราชธรรมลังกา และเจ้าบุรีรัตนคำฝั้น ยกมาล้อมเมืองยอง บ้านเมืองแตกสลาย เจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้องพร้อมกับไพร่พลจำนวนมาก ถูกกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน

ลำดับที่ 34 เจ้าสุริยวงศา นามเดิม เจ้าไชยแยง (พ.ศ. 2348-2356)

ก่อนที่กองทัพเชียงใหม่ พร้อมกับไพร่พลเมืองยองจะยกลงมา ได้สถาปนาอนุชาของเจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง เป็นเจ้าสุริยวงศา ปกครองเมืองยองต่อมา ในฐานะเมืองชายขอบขึ้นต่อเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2351 กองทัพเชียงใหม่ ลำพูน ยกขึ้นไปตั้งที่เมืองยอง เพื่อช่วยเจ้ามหาชนานรบกับพม่า²¹ ขากลับได้รวบรวมผู้คนจากเมืองยองจำนวนหนึ่งมาอยู่ที่เชียงแสนด้วย²² ในปีเดียวกันนี้เอง เอกสารท้องถิ่นในสิบสองพันนาได้ระบุว่า เมืองยองและบ้านเมืองในแถบนี้ไม่สงบ มีแต่ศึกสงคราม ในปี พ.ศ. 2354 พระเจ้ากาวิละสั่งให้เจ้าสุริยวงศาและเจ้าเมืองอื่นๆ ลงมาร่วมพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจา ที่วิหารหลวง วัดเชียงมั่นเมืองเชียงใหม่²³ ในระบะปี พ.ศ. 2354-2356 พระเจ้ากาวิละ ให้เกณฑ์ทัพเชียงใหม่ ลำพูนพร้อมกับเมืองอื่นๆ ทางตอนบน รวมทั้งเจ้าสุริยวงศา เมืองยองด้วย เพื่อไปรบกับเมืองยางล้อมอยู่ 3 เดือน ไม่สำเร็จ เพราะเข้าหน้าฝน กองทัพทั้งหมดจึงถอยทัพ มาพักไพร่พลอยู่ที่เมืองยอง หลังจากออกพรรษาแล้ว พระเจ้ากาวิละ รวบรวมเสบียงอาหารได้แล้ว

จึงให้กวาดต้อนผู้คนเมืองยองที่มีอยู่ทั้งหมด กับทั้งเจ้าสุริยวงศา ลงมาที่เชียงใหม่²⁴ นับเป็นการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยองเป็นครั้งสุดท้าย ในสมัยพระเจ้ากาวิละ²⁵

หลังจาก พ.ศ. 2356 แล้ว เมืองยองน่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่น้อยมาก สันนิษฐานว่า ผู้คนจากเมืองใกล้เคียงได้อพยพเข้ามา เช่น จากเมืองลวง เชียงตุง เชียงรุ่ง และมีเจ้าปกครองต่อมาอีกราว 13 คน ส่วนใหญ่เป็นเจ้าเชื้อสายเชียงตุง ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ราวพ.ศ. 2484 ทหารจีนกองพลที่ 93 กรมที่ 278 จีนฮ่อเข้ามาตั้งที่เมืองยอง เพื่อต่อสู้กับญี่ปุ่น ในปีเดียวกันนี้ ก็ต้องถอนกำลังกลับไปตั้งอยู่ในเขตสิบสองพันนา มณฑลยูนนานดั้งเดิม กองทัพไทยได้ส่งกำลังเข้าไปตั้งแทน โดยการยินยอมและสนับสนุนของญี่ปุ่น จนถึงปี พ.ศ. 2488 สงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลง กองทหารไทยต้องถอนกำลังกลับมา อังกฤษที่ปกครองพม่าอยู่ ได้ส่งทหารพม่าเข้าไปตั้งประจำอยู่เป็นการถาวร จนกระทั่งถึงสมัย เจ้าหม่อมหลวงสีกา (พ.ศ. 2493-2497) เจ้าเมืองยองลำดับสุดท้าย โดยรัฐบาลพม่า ภายหลังที่ได้รับเอกราชจากอังกฤษแล้ว ได้ยกเลิกระบบเจ้าเมือง เมืองยองจึงมีฐานะเป็นอำเภอ ในเขตการปกครองจังหวัดเชียงใหม่จนถึงปัจจุบัน

เชิงอรรถ ผนวก ก.

¹สันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 8 (พ.ศ. 1945-1984) โดยในพงศาวดารโยนก หน้า 318 ระบุว่า พวกฮ่อยกทัพมายึดเมืองยองอยู่เป็นเวลา 3 ปี พระเจ้าสามฝั่งแกน มอบหมายให้ เจ้าขุนแสนยกทัพไปขับไล่พวกฮ่อออกไปเชียงรุ่ง เชียงตุงและเชียงใหม่ ทำสัญญาเป็นไมตรีกันที่เมืองยอง ให้เมืองยองขึ้นกับ เชียงใหม่ และมีการทูลบารุงพระศาสนา โดยการมอบให้ชาวเมืองยองเป็นข้าพระธาตุ ไม่ต้องเสียค่าส่วยหรือบรรณาการให้แก่ เชียงใหม่ แต่ให้ส่งช้างฟ้อนไปแสดงที่เชียงใหม่ปีละครั้ง

²การเขียนตำนานในยุคนั้น มักให้สัญลักษณ์การเข้ามา หรือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแถบนี้ว่า เป็นการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

³สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพญาติโลกราช กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 9 และปกครองเมืองยองอยู่ในช่วงสั้นๆ เพราะมีเหตุการณ์สนับสนุน ข้อสันนิษฐาน คือ

(1) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (หน้า 53) ระบุว่า พญาติโลกราช ยกทัพมาตีและยึดเมืองยองในราว พ.ศ. 1985

(2) ตำนานเมืองยอง (ต.มย. 1 หน้า 32) และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (หน้า 65) กล่าวไว้ตรงกันว่า ก่อนที่พระเจ้าอโศกฯ หรือพระเจ้าติโลกราช จะมายกทัพมาถึงเมืองยองได้ไปปราบพวกแกวมาก่อน

(3) เมืองยอง เคยขึ้นกับเมืองเชียงใหม่มาก่อนสมัยราชวงศ์มังราย พงศาวดารโยนก (หน้า 350) กล่าวถึง พญาติโลกราชให้หมื่นจำคำน้อย ยกทัพมาช่วยเมืองยอง ปราบพวกข่า (น่าจะเป็นคนพื้นเมือง) ได้สำเร็จ

(4) สมัยพญาติโลกราช ขยายอำนาจและอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดี คราวเมื่อพระเจ้าอโศกมาประทับอยู่ที่เมืองยอง ก็ได้ทูลบารุงพระศาสนาเป็นอย่างดีเช่นกัน

⁴สันนิษฐานว่า น่าจะอยู่ในสมัยของพญาอดเชียงราย กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 10 เพราะตำนานกล่าวถึง การที่พระยาวิเทโหราช (เมืองขุนหมิง) มารุกรานเมืองยอง และเป็นระยะที่เชียงใหม่กำลังทำศึกกับสุโขทัย เมืองยองต้องหันไปพึ่ง เชียงรุ่งอีก แต่หลังจากนั้นก็กลับมาขึ้นกับเชียงใหม่อีก จนถึงปี พ.ศ. 2101 เชียงใหม่ตกอยู่ในอำนาจของพม่า เมืองยองขึ้น กับเชียงใหม่ และเชียงใหม่ภายใต้อำนาจของพม่า

⁵ต.มย. 2 ฉบับที่ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้เขียนย่อไว้ ระบุว่า ระยะที่เมืองยองขึ้นต่อเชียงใหม่ เจ้าเมืองยอง ชื่อ ทิพวงศ์, ไสยเมือง, สิริมณีตามลำดับ หลังจากนั้นเป็นอิสระ เชียงแขงไปขึ้นกับอังวะ

⁶สร้อยดี อ่องสกุล, (ปริวรรต) *หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ ใบลานและพับหนังสือ*, หน้า 17 ระบุว่า เชียงแขงกับเมืองยองรบกันที่บ้านอยู่ (ชุมชนเล็กๆ บนฝั่งแม่น้ำหลวง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองยอง)

⁷ต.มย. 2 ระบุว่าเจ้าเมืองยอง ชื่อ จักรมณี เสียชีวิต เมื่อ พ.ศ. 2304 (จ.ศ. 1123) เจ้ากองคำฟูขึ้นเป็น เจ้าเมืองแทน ในปี พ.ศ. 2306 (จ.ศ. 1125) องค์ต่อมา คือ เจ้าชัยวงศ์ เมืองยองขึ้นกับเชียงใหม่ของพม่า

⁸สร้อยดี อ่องสกุล (ปริวรรต), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ*, หน้า 20.

⁹ชยันต์ วรรณะภูต (บรรณาธิการ), *พม่ารบไทย ภาคปริวรรต ลำดับที่ 36/2532*, (โครงการ ศึกษาวิจัยคัมภีร์ ใบลานในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2536), หน้า 1-2.

¹⁰สร้อยดี อ่องสกุล (ปริวรรต), *พื้นเมืองน่าน คัมภีร์ใบลานฉบับวัดพระเกิด*, หน้า 21.

¹¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 101.

¹² สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพหุหนังสือ*, หน้า 22.

¹³ สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), *พื้นเมืองน่าน คัมภีร์ใบลานฉบับวัดพระเกิด*, หน้า 22.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพหุหนังสือ*, หน้า 22.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

¹⁷ ต.มย. 1 หน้า 52-53.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2331-2333 เมืองยองถูกพม่าโจมตี เจ้าเมืองพาไพร่พลหนีข้ามแม่น้ำโขง ไปอยู่ที่เมืองหลวงภูคา หรือเวียงภูคา น่าจะเป็นเมืองโบราณทางภาคเหนือของลาว อยู่บนเส้นทางระหว่างแขวงบ่อแก้วและแขวงหลวงน้ำทา ปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองแขวงหลวงน้ำทา

¹⁸ เรื่องเดียวกัน

¹⁹ พระยาประกาศกิจกรจักร, *พงศาวดารโยนก*, หน้า 465.

²⁰ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 112. และพระยาประกาศกิจกรจักร, *พงศาวดารโยนก*, หน้า 468.

²¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 124.

²² พระยาประกาศกิจกรจักร, *ตำนานโยนก*, หน้า 480

²³ สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพหุหนังสือ*, หน้า 120.

²⁴ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า 124-125 กล่าวว่า การกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอง และเมืองอื่นๆ ครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่า นำไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใด แต่เข้าใจว่า คงให้อยู่รอบๆ เมืองเชียงใหม่

²⁵ สภาพเมืองยองหลังจากนี้แล้ว น่าจะมีผู้คนเบาบาง พม่าไม่สามารถส่งกำลังทหารที่เข้มแข็งมาปกครองหรือเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่เมืองยองอย่างเต็มที่ เพราะพม่าเริ่มติดกับการขยายอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษ ทางพรมแดนด้านตะวันตก ระหว่างพ.ศ. 2347-2356 เมืองยอง เผชิญกับภาวะสงครามมาโดยตลอด บ้านเมืองถูกทำลายเสียหาย ผู้คนถูกกวาดต้อนบ้าง ล้มตายหลบหนีภัยไปในที่ต่างๆ

ผนวก ข
รายนามเจ้าเมืองลำพูน และเหตุการณ์สำคัญ
(พ.ศ. 2348-2486)*

ลำดับที่ 1 เจ้าคำฝั้น หรือเจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้น พ.ศ. 2348-2359

- บุตรลำดับที่ 8 ของเจ้าชายแก้ว แห่งเมืองลำปาง
- เจ้าเมืองลำพูนคนแรก หลังจากพม่าหมดอิทธิพลจากดินแดนล้านนา
- ต้นสกุล ณ ลำพูน
- พ.ศ. 2348 ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน์ เมืองเชียงใหม่ ได้มีส่วนช่วยเจ้าอุปราชธรรมลังกา ยกทัพไปกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอง และเมืองใกล้เคียง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลำพูน และได้รับมอบหมายให้ฟื้นฟูและจัดตั้งเมืองลำพูน ในปีเดียวกัน
- พ.ศ. 2354 กลุ่มเจ้าเมืองยอง ยังคงมีส่วนร่วมในการปกครองเมืองลำพูน ร่วมกับกลุ่มเจ้าเจ็ดตน
- พ.ศ. 2356 นำจะมีผู้คนจากเมืองยองอีกจำนวนหนึ่ง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน
- เป็นเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2359
- เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2366
- ถึงแก่พิราลัย เมื่ออายุ 67 ปี ขณะเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่
- ราชเทวี คือ เจ้าแม่ตาเวย เทวี คือ เจ้าแม่คำแปง และหม่อมอีก 14 นาง มีทายาทชาย 20 คน หญิง 24 คน

ลำดับที่ 2 เจ้าบุญมา พ.ศ. 2359-2370

- บุตรลำดับที่ 10 ของเจ้าชายแก้ว แห่งเมืองลำปาง
- เป็นเจ้าอุปราชเมืองลำพูน เมื่อ พ.ศ. 2348-2359

ลำดับที่ 3 เจ้าน้อยอินทร์ พ. ศ. 2370-2381

- บุตรเจ้าคำโสม เจ้าเมืองลำปาง
- พ.ศ. 2371 สร้างวัดนางขว้น้อยเหนือในที่ราบป่าซาง
- พ.ศ. 2372 ดร.ริชาร์ดสัน (Dr.Richardson) ข้าราชการชาวอังกฤษนำคณะพ่อค้า เดินทางจากเมะละแหม่ง เข้ามาติดต่อขอซื้อวัวควายในแถบเมืองลำพูน
- ระหว่าง พ.ศ. 2372-2380 ชุมชนชาวยองแถบป่าซาง ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น มั่นคงและเริ่มมีการกระจายตัวออกไป
- ในราว พ.ศ. 2378 ญาติพี่น้องเจ้าเมืองยอง แลบ้านเวียงยอง พากันอพยพไปตั้งชุมชน

ใหม่ ที่เมืองพาน เขตเมืองเชียงราย

- พ.ศ. 2380 ร้อยโทดับเบิลยู ซี แมคเคลล์ (W.C. Mcleod) ข้าราชการชาวอังกฤษ เข้ามาสำรวจเส้นทางผ่านมาทางเมืองลำพูนแถบป่าซาง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้คนแถวลำพูน เชียงใหม่และลำปาง 2 ใน 3 มาจากเมืองยองและเชียงตุง
- พ.ศ. 2380 มีการสำรวจไพร่ที่สังกัดมูลนายในเมืองลำพูน (ไพร่เอากการเมือง) ทำหน้าที่คล้าย กองทหาร มีจำนวน 8,000 คน
- พ.ศ. 2381 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองลำปาง

ลำดับที่ 4 เจ้าน้อยคำตัน พ.ศ. 2381-2384

- บุตร เจ้าบุญมา เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 2

ลำดับที่ 5 เจ้าน้อยธรรมลังกา พ.ศ. 2384-2386

- บุตร เจ้าบุญมา เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 2 (น้องเจ้าน้อยคำตัน)

ลำดับที่ 6 เจ้าหนานไชยลังกา (เจ้าไชยลังกาพิศาล) พ.ศ. 2386-2414

- บุตรคนที่ 4 เจ้าคำฝั้น เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 1 กับเจ้าแม่คำแบ่ง
- พ.ศ. 2392 กองทัพเมืองลำพูน ถูกเกณฑ์ให้ไปศึกเมืองเชียงตุง
- พ.ศ. 2395 ผู้คนจากเมืองยองอพยพ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน เป็นกลุ่มสุดท้าย น่าจะตั้งถิ่นฐานอยู่แถบ กิ่ง อ.บ้านธิ
- มีหม่อม 31 นาง มีบุตรชาย 30 คน บุตรหญิง 28 คน

ลำดับที่ 7 เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ (เจ้าน้อยดาวเรือง) พ.ศ. 2418-2431

- เป็นบุตรเจ้าหนานไชยลังกา เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 6 กับเจ้าหญิงโก๊ะ
- สมัยนี้ตำแหน่งเจ้าเมืองลำพูนว่างอยู่ 4 ปี โดยให้เจ้าอุปราชรักษาการแทน จนถึง พ.ศ. 2318 รัฐบาลกรุงเทพฯ จึงแต่งตั้งเจ้าเมือง
- พ.ศ. 2395 คราวศึกเชียงตุง เป็นแม่ทัพคนหนึ่งของเมืองเมืองลำพูน คุมพล 500 คน ขึ้นอยู่กับแม่ทัพใหญ่ เจ้าอุปราชพิมพ์พิสาร เมืองเชียงใหม่
- เป็นเจ้าราชวงศ์ สมัยเจ้าหนานไชยลังกา
- พ.ศ. 2420 นำคณะศรัทธาชาวยองแถบป่าซางสร้างวิหารและพระพุทธรูปที่วัดฉางข้าว น้อยเหนือ
- คาร์ล บอค (Carrl Back) นักสำรวจชาวยุโรป เดินทางเข้ามาถึงเมืองลำพูนปลายปี 2425 และได้เข้าพบเจ้าราชวงศ์ เพื่อขอความช่วยเหลือ และให้ความสะดวกในการเดินทาง

ต่อไปยังเมืองเชียงใหม่ ตามหนังสือรับรองของรัฐบาลกรุงเทพฯ

ลำดับที่ 8 เจ้าเหมพิณทุไฟจิตร (เจ้าน้อยคำหยาด) พ.ศ. 2431-2438

- บุตรคนสุดท้ายของเจ้าหนานไชยลังกา เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 6 กับเจ้าหญิงคำจำ
- ต้นสกุล “ลังกาพิณธุ์”
- เป็นเจ้าอุปราช สมัยเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์
- สมัยนี้ มีการอนุญาตให้ราษฎรบุกเบิกไร่นาในที่ว่างเปล่า เพื่อเพิ่มพื้นที่ทางการเกษตร และมีการจัดระบบเหมืองฝาย
- มีหม่อม 12 นาง

ลำดับที่ 9 เจ้าอินทยงยศโชติ (เจ้าน้อยหมวก) พ.ศ. 2438-2454

- บุตรเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 7 กับเจ้าแม่พิมพ์พา (พิมปา)
- เป็นเจ้าราชวงศ์ สมัยเจ้าเหมพิณทุไฟจิตร
- สมัยนี้ มีการตัดและบูรณะถนนจากเมืองลำพูนถึงเชียงใหม่ และจากตัวเมืองลำพูนถึงป่าซาง ให้ราษฎรใช้สัญจรได้ทุกฤดูกาล
- มีการสำมะโนประชากรครั้งแรก ในเมืองลำพูน ปรากฏในรายงานของเมืองลำพูน ร.ศ. 119 ว่ามีประชากร 109,935 คน

ลำดับที่ 10 เจ้าน้อยจักรคำขจรศักดิ์ พ.ศ. 2454-2486

- บุตร เจ้าอินทยงยศโชติ เจ้าเมืองลำพูน ลำดับที่ 9 กับเจ้าแม่ธแก้ว
- สมัยนี้ มีการตัดถนน จากประตูท่าข้ามไป อ.แม่ทา จากตัวเมืองลำพูนผ่าน ต.ริมปิง ไปทางตะวันตกเชื่อมกับ อ.หางดง
- ขายา เท้าที่ปรากฏนาม คือ เจ้าหญิงแขกแก้ว เจ้าแม่ขานแก้ว เจ้าหญิงส่วนบุญ หม่อมแว่นแก้ว และหม่อมคำแยง
- ได้รับพระราชทานยศครั้งสุดท้าย เป็นพลตรี และมหาอำมาตย์โท
- ถึงแก่พิราลัย เมื่อ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2486 อายุ 69 ปี หลังจากนั้น รัฐบาลกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้แต่งตั้งให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองอีก จนกระทั่งยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองไปในที่สุด ลำพูนมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดปกครอง ที่แต่งตั้งจากรัฐบาลกลาง

* เจ้านายในตระกูล “เจ้าเจ็ดตน” (ต้นสกุล ณ ลำพูน) มีอำนาจปกครองเมืองลำพูนเป็นระยะเวลานานติดต่อกันถึง 138 ปี (พ.ศ. 2348-2486)

ทุกษ์ 19 ตัว

บรรทัดที่	คำอ่าน
1	1 2 3 4 5 6 จุลศักราช 1190 ตัว เดือน 8 เหนือ เพ็ญ เม็งวัน 4 ไทย กาบสัน ยามกอง
2	7 8 9 งาย แรก ก่อสร้าง พุทธพิมพ์ เจ้าองค์หลวงนี้ ปี เป็กใจแล
3	10 11 12 13 14 15 จุลศักราช 1191 ตัว ในปีฉลู สนา กัมโพช ขอมภิสาย เขามาใน คิมหารอุต
4	16 17 18 19 20 21 สุกรปรกร อาสารพหิณณรมมี ฤมวาร ไถง ไทยภาษาว่า ปีกัตเป้า เดือน 8 เพ็ญ เม็ง วัน
5	22 23 24 25 อังการไทย เมิงเหม้า อดิต วรพุทธศาสนา การข้ามล่วงแล้วได้ 2372 อนาคตศาสนา บ่น้อย

บรรทัดที่	คำอ่าน
6	²⁶ ยังมียู่ ²⁷ 2678 ปลาย ²⁸ เดือน 2 ปลาย 28 วันแล ²⁹ ผู้ข้าทั้งหลาย ³⁰ ทั้ง 2 คณะ ³¹ อันเป็น รัฐประชาในเมือง ³² มหายังครบุรี
7	³³ ทั้งมวล ³⁴ ย้อนแต่อิทสนุภาวะ ³⁵ กษัตราเมืองไทยใส่องลงมาปฏิสนฐาน ³⁶ ตั้งอยู่ในคามสัน ฐานบ้าน ³⁷ ฉันท้าว
8	³⁸ น้อยที่นี้ ³⁹ อันแคว้นเมืองหริภุญชัยบุรีที่นี้ ⁴⁰ มีประสาทะศรัทธาบังเกิดได้ตั้งเจตนาทั้ง 3 ⁴¹ มี เอกฉันทสมา
9	⁴² นฉันท ⁴³ พร้อมพากับด้วยกันรังดา ⁴⁴ ปฏิสังขรณ์ ⁴⁵ สร้างแปง ⁴⁶ ยังพระมหาวีหารใหญ่ 2 หลัง โรงอุโบสถหลัง 1 แล้ว
10	⁴⁷ สร้างแปงยังพุทธพิมพ์รูป ⁴⁸ เจ้าองค์ใหญ่ ⁴⁹ องค์น้อย ⁵⁰ ทั้งมวลควรเป็นที่ ⁵¹ อดิมนุญญนมสการ หว่านไหว้
11	⁵² งอกบานกานกรุงรุ่งเรืองแห่งวรพุทธศาสนา ⁵³ พระเป็นเจ้า ⁵⁴ ตราบต่อแต่ 5,000 ⁵⁵ พระวสาแท้ดีหลีแล
12	⁵⁶ สมณศรัทธา ⁵⁷ หมายมีครุบาทั้ง 2 ⁵⁸ เป็นเค้ากว่าสงฆ์ตนริจนา ⁵⁹ ยังมหาพุทธพิมพ์รูปเจ้า ⁶⁰ แลวิหาร ภูมิ
13	⁶¹ หลังนี้ ⁶² มีชื่อ ⁶³ คันทนามสงฆ์ ⁶⁴ บัญญัติ ⁶⁵ มีพรรษาได้ 50 ⁶⁶ อยู่เสวยหัววัดในทิศก่าได้ ⁶⁷ ในตน ⁶⁸ เสวยหัววัดก่าหนเหนือ

บรรทัดที่	คำอ่าน
14	47 48 ที่นี่ มีนามสงฆ์บัญญัติว่า ปินตา มีอายุได้ 36 พร้อมกับด้วยสงฆ์และมูลละศรัทธา 49 อันเป็นศาสนูปถัมภก
15	50 51 52 53 ทั้งมวล หมายถึง หมิ่นสิริ ท้าวคำแก่น หมิ่นธูเทพ และหมิ่นหลวงหาญ ปู่สิริ ขนานสวร 54 เจ้าวงศ์หัวลิบ
16	55 พ่อชื่อน้อย ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้หนุ่มปานกลาง ผู้นางทั้งหลาย ทารกาทรริกา มีเอกฉันทพร้อม พัวพันด้วยกัน
17	56 57 รังดาสร้างแปงไว้ได้ เป็นที่บรรพชาศรัทธา เบิกบายร่ายศรี เป็นที่ได้ หยาดน้ำหมายทาน 58 ตชีโนทกะ แห่งผู้ข้าทั้งหลาย
18	แท่นนั้น ในเดือน 8 เหนือ เพ็ญ เม็ง วันอังคาร วันนั้นแล สัพพิติโย วิวัชขันตุ สัพพรโรโค วันสสันตุ
19	มาโน ภว เต ตวันตราโย สุชี ติมาโยโก ภว สาสนสัจจ โลกส วุฒิ ภวันตุ สัพพทา สาสนัมปิจะ โส
20	กัญจ เทวารักขันตุ สัพพทา สัทธา โหนตุ สุชี ปรีวาเรห อตตโน อนินา สุมนา โหนตุ สหสัพเพหิ
21	59 ยาติพิ ศรัทธาผู้ข้าทั้งหลาย ทั้ง 2 คณะ ทั้งภายใน หมายถึง ดุ้หลวงยาสมุทร เป็นเค้า พร้อมด้วยศิษย์โยม
22	ทุกคนหนอุปถัมภก ภายนอกมีอุบาสกอุบาสิกา คหบดี คหปตนิ ไหญ่น้อย ชายหญิง ก็มี
23	60 61 ฉันท พร้อมกับด้วยกัน ได้คิดร่ำสร้างยังเพดานและแท่นธรรมมาสน์ และประตู่โขง และ กำแพง และประดับโขงแท่น

บรรทัดที่	คำอ่าน
24	62 63 64 65 พระเจ้าติดคำ ฝา ปางเอก ชื่อ แป เด็กวิหาร ทั้งหลายมวลงนี้ เสียเงิน 1,000 66 ปลาย 330 กับ 7 แถบ
25	67 68 69 70 ปลาย 5 ปี ถึงปีดับแล้ว จุลศักราชได้ 1247 ตัว เดือน 6 เพ็ญ เม็ง วัน 6 ไทย เปิกยี่ ฤกษ์
26	71 72 ได้ 12 ตัว ยามแกล สู่เที่ยงวัน เป็นที่แล้ว ดชิโนทก หยาดน้ำหมายทานแก่ผู้ข้า ทั้งหลายขอ
27	เป็นอุปนิสัย ปิจจยักข์ผู้ข้าทั้งหลาย ให้พลันได้รอดได้ถึง นิพพานเจ้า ออย่าคลาดอย่าคลา
28	73 แต่เทอญ สุขัง นิพพานัง ปรมังสุขัง โทนตุ นิจจัง ฐวัง ฐวัง.

จารึกไม้สัก วัดฉางข้าวน้อยเหนือ

อ.ป่าซาง จ. ลำพูน

จารึกด้านที่ 2

ชะตาพระเจ้าหลวงแล

1 2

คำคำ ติดคำพระเจ้าหลวง เลี้ยง 3 หมื่น

3 4 5

ทางเลี้ยง ชาว ท่อ รักเลี้ยง หมื่น 5 แล

บรรทัดที่	คำอ่าน
1	6 7 8 จุลศักราชได้ 1237 ตัว ปีดับโก้ ได้ตัดไม้วิหาร
2	9 10 11 12 เดือน 5 แรม 4 ค่ำ เม็ง วัน 4 ไทย กัดโก้ ฤกษ์ได้ 12 ตัว
3	13 14 15 16 รอตเดือน 8 แรม 4 ค่ำ เม็ง วัน 1 ไทย เม็งเหม้า ฤกษ์ได้ 23 ตัว
4	17 18 19 20 ยามตูดเช้า ได้ปักวิหารแล ศักราชได้ 1239 ตัว ปีเม็งเป้า
5	21 22 23 เดือน 5 เพ็ญ เม็ง วัน 1 ไทย รวยยี่ฤกษ์ได้ 10 ตัว สมณศรัทธา
6	24 25 มหาราชศรัทธา ผู้ข้าทั้ง 2 คณะ ภายในในมิตูหลวงคัมภีระ เป็นเค้า
7	26 27 พร้อมกับด้วย อันเตวสิก โยมเจ้าชุนทนหนอุปถัมภก ภายนอก
8	28 หมายมีเจ้ามหาตารติราชภูธรบรร นามชื่อเค้าว้า ดาวเรือง

บรรทัดที่	คำอ่าน
9	พร้อมกับด้วยพระราชเทวี ผู้เค้ากลางปลาย และศรัทธา กู้ลูกอุบล
10	ราก ชุใหญ่่น้อยชายหญิงทั้งมวล ได้รืงสร้างแปงยังมหาวิหาร
11	และพระพุทธรูปเจ้าองค์น้อยใหญ่ทั้งมวล มี 2 ร้อยปลาย 7 พระองค์แล ²⁹ ตูหลวงเจ้าวัด
12	³⁰ มีวสาได้ 14 อายุได้ 36 แล นิพพาน ปัจจโย โทนต์โน นิจจัง
13	³¹ คำเสี่ยง ³² เงินพันปลาย 5 ร้อย ³³ ปลาย 26 เก้ง ³⁴ น้ำรัก ³⁵ เสี่ยง 136 กับ 3 สลึง ทาง
14	เสี่ยงร้อยปลาย 8 ห่อ ³⁶ แก้วเสี่ยง 8 ถัง ³⁷ ดินขอเสี่ยง 5 หมื่นแสนเงิน สัพพ
15	ทั้งมวล เสี่ยงเงิน 2 พัน 5 ร้อย 5 สิบปลาย 3 แถบ กับสลึงหนึ่งแล
16	กำลังภายในมี 14 นับสงฆ์รวมสัพพต สามเณรน้อยทั้งมวลมี 27 คนแล
17	³⁸ ครุบาอุปละ ³⁹ เป็นผู้ตัดวิหาร.
	⁴⁰ พระปัญญาวีลาไส ภิกขุ วัดป่าซางงาม เขียนซ่อมให้ใหม่
	วันที่ 12 ตุลาคม 2512

คำอธิบาย จารึกไม้สลัก วัดฉางข้าวน้อยเหนือ

จารึกด้านที่ 1

1 จุลศักราช 1190	- พ.ศ. 2371 (ตรงกับสมัย เจ้านครลำพูนน้อยอินทร์ หรือ
อื่น เจ้าผู้ครองเมืองลำพูนองค์ที่ 3 พ.ศ. 2370 - 2381)
2 เดือน 8 เหนือ	- เดือนมิถุนายน
3 เพ็ญ	- ขึ้น 15 ค่ำ
4 เม็ง	- มอญ
5 วัน 4 ไทย	- วันพุธ
6 กาบแล่น	- ปิวอก (แม่ปิงของเมืองต่างๆ ในเขตวัฒนธรรมไทลื้อ-ไทวน)
7 ยามกองงาย	- เวลาก่อนเที่ยง
8 พุทธพิมพ์	- พระพุทธรูป
9 ปีเบิกใจ	- ปีชวด
10 จุลศักราช 1191	- พ.ศ. 2372
11 ปีฉลู	- ปีวัว (ปีตามนักษัตร)
12 ส่นำ	- ปี
13 กัมโพช	- แคว้นขอม
14 ขอมภิไธย	- ตามแบบขอม
15 คิมหารอุตุ	- ฤดูร้อน
16 สุกรปกร	- สุกใส
17 อาสาพหับณณรมมี	- เดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ
18 ฤมวาร	- วันอังคาร
19 ไถง	- วัน
20 ปีกัศเป้า	- ปีฉลู (วัว)
21 เดือน 8	- ตรงกับเดือนมิถุนายน
22 เม็งเหม้า	- ปีเถาะ (กระต่าย)
23 อติต	- ในอดีต
24 การข้ามล่วงแล้วได้ 2372	- พ.ศ. 2372
25 อนาคต	- ในอนาคต
26 ยังมีอยู่ 2678	- น่าจะเป็น 2628 หมายถึงอีก 2628 ปี ศาสนาพระโคตมจะมี

27 เดือน 2 ป้าย 28 วัน
28 มหิยักรฐบุรี

29 อิทธิภาวะ
30 กษัตราเมืองไทย

31 คาม
32 บ้านจันช้วน้อย
33 เมืองทริภุชชัย
34 เจตนาทั้ง 3
35 รังดา
36 อติมนุญญ
37 ออกบานกานกุ่มรุ่งเรือง
38 5,000 พระวสา

39 สมณศรัทธา
40 ครุบา

41 เป็นเค้า
42 रिजना
43 กุญ

- อายุครบ 5,000 ปี ตามพุทธทำนาย
- เป็นเวลา 2 เดือน 28 วัน
- เมืองยอง ปัจจุบันอยู่ในเขตฐานของพม่า ทางตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อประมาณ 200 ปี ผู้คนจากเมืองยองได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลำพูนเป็นจำนวนมาก จนในปัจจุบันคนที่พูดภาษายอง เป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดลำพูน
- อำนาจ
- หมายถึง อำนาจของพระเจ้ากาวิละ โดยการสนับสนุนของกรุงเทพฯ
- หมู่บ้าน
- ปัจจุบันคือ บ้านฉางช้วน้อย อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
- เมืองลำพูน
- กายเจตนา วจีเจตนา มโนเจตนา
- ตกแต่ง
- ความพอใจอย่างยิ่ง
- ความปิติยินดี ในความเจริญรุ่งเรือง
- ตามพุทธทำนายนั้น ศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า จะมีอายุ 5,000 ปี หลังจากนั้น จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่เกิดขึ้นในโลก
- ฝ่ายพระสงฆ์
- เป็นคำเรียกพระภิกษุสงฆ์ที่บวชมานาน มีอายุและพรรษามาก มีศีลจรรยาวัตรอันดีงาม มีความรู้เป็นอย่างดีในด้านคันถธุระ (ด้านคัมภีร์พระไตรปิฎก) และวิปัสสนาธุระ (ด้านการปฏิบัติธรรม) เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพระภิกษุสามเณรและคนทั่วไป ในหัวเมืองต่าง ในล้านนา ล้านช้าง สิบสองพันนาและเมืองต่างทางตอนบน เช่น เมืองยอง เชียงตุง เมืองวะ เมืองเลน เมืองพะยาก บ้านยู่ เมืองหลวง เป็นต้น
- เป็นประธาน
- สร้าง
- ที่พักของพระสงฆ์สามเณร

- 44 คันธนามสงฆ์
 - 45 หัววัดในทิศก่ำได้
 - 46 หัววัดกำหนเหนือ
 - 47 นามสงฆ์บัญญัติว่า ปินตา
 - 48 มุลละศรีธธา
 - 49 ศาสนานูปถัมภก
 - 50 หมิ่นศิริ
 - 51 ท้าวคำแก่น
 - 52 ปู่สิริ
 - 53 ขนานสวร
 - 54 หัวสิบ
 - 55 ทารกาทริทา
 - 56 เบิกบายรวายศรี
 - 57 หยาดน้ำหมายทาน
 - 58 ตชิโนทก
 - 59 ตุ้หลวงยาสมุทร
 - 60 แท่นธรรมาสน์
 - 61 โขง
 - 62 พระเจ้าติคคำ
 - 63 ปางเอก
 - 64 เด็กวิหาร
 - 65 เสี่ยงเงิน
- พระสงฆ์ที่มีนามว่า คันธา
 - วัดที่อยู่ในทางทิศใต้ (น่าจะหมายถึง วัดฉางข้าวน้อยใต้ หรือ วัดฉางข้าวน้อยป่ายาง และหัววัดอื่นๆ ที่อยู่ทิศใต้)
 - วัดที่อยู่ทางทิศเหนือ คือวัดฉางข้าวน้อยเหนือและวัดอื่นๆ ที่อยู่ทางทิศเหนือ
 - พระภิกษุที่ชื่อว่า ปินตา หรือครูบาปินตา เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดฉางข้าวน้อยเหนือ
 - พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 - ผู้อุปถัมภ์บำรุงศาสนา
 - หมิ่น เป็นยศของข้าราชการในระดับท้องถิ่น เทียบเท่าตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน
 - ท้าว เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ชาย ที่มีเชื้อสายเจ้าหรือขุนนาง
 - ปู่ เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ชายสูงอายุ อันเป็นที่เคารพนับถือของลูกหลานและคนทั่วไป
 - ขนาน เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ชายที่บวชเรียนจนได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ และได้ลาสิกขาออกมาเป็นคฤหัสถ์
 - เป็นตำแหน่งของขุนนางฝ่ายทหาร เทียบเท่าผู้บังคับหมวดจำนวนสิบ หรือ หัวสิบ เป็นสิ่งแสดงถึง “กำลังคน” ที่ดูแลหรือบังคับบัญชาอยู่
 - เด็กชาย เด็กหญิง
 - เป็นที่ชื่นชมยินดี
 - การแสดงเจตนาในการให้ทาน โดยการหลั่งน้ำจากภาชนะลงสู่พื้นดิน หรือลงบนภาชนะอีกใบหนึ่ง
 - คือ การหยาดน้ำหมายทาน
 - ตุ้หลวง หมายถึงเจ้าอาวาสที่ชื่อ “ยาสมุทร” เจ้าอาวาสรูปที่ 3 ของวัดฉางข้าวน้อยเหนือ
 - อาสนะที่พระสงฆ์นั่งแสดงธรรมเทศนา
 - บริเวณ, พื้นที่ หรืออาณาเขต
 - ปิดทองพระพุทธรูป
 - ผนังวิหารด้านข้าง ทั้งสองด้าน
 - ผนังวิหาร
 - หมดเงิน

66 แถบ

- หน่วยเงินตราเป็น รูปี (Rupce) ที่อังกฤษทำขึ้นแล้วนำมาใช้
ในเขตพม่า ใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยน ได้แพร่หลายกระจายและ
เป็นที่ยอมรับของผู้คน ในแถบหัวเมืองต่างๆ ในบริเวณ
สิบสองปันนาหัวเมืองต่างๆ ทางตอนบน ล้านนา ประมาณ
พุทธศตวรรษที่ 24 อย่างกว้างขวาง หลังจากอิทธิพลของ
อังกฤษได้ลดและหมดไป จึงค่อยลดการยอมรับลงไปตาม
ลำดับ และไม่มีการผลิตขึ้นมาใช้อีก ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว
เป็นเหรียญเงิน บางทีก็เรียกว่า “เงินแถบ”

67 ปี

- หน่วยย่อยของเงินบาทในสมัยนั้น

68 ปีดับเล่า

- ปีระกา (ไก่)

69 จุลศักราชได้ 1247 ตัว

- พ.ศ. 2428

70 วัน 6 ไทย

- วันศุกร์

71 ฤกษ์ได้ 12

- ตัวเลขในวิชาโหราศาสตร์

72 ยามแกลสุ่เที่ยงวัน

- ยามใกล้เที่ยง

73 นิจจิง ฐวัง ฐวัง

- เที่ยงแท้แน่นอน

อธิบายศัพท์ จาริกด้านที่ 2

1 คำคำ ดิดพระเจ้าหลวง

- คำทองคำเปลวปิดพระพุทธรูปองค์ใหญ่

2 เลี้ยง

- หมด

3 ทาง

- วัตถุเป็นผงละเอียด สีแดง ใช้ผสมกับน้ำรักหรือทารองพื้น
ต่อจากการทารัก เพื่อการปิดทองมีความคงทนถาวร มีราคา
แพงมาก ทางภาคกลางเรียก “ชาด”

4 ชาว

- ยี่สิบ (20)

5 รัก

- ยางของไม้รัก เมื่อกรีดออกมาใหม่ๆ จะเป็นสีขาวข้นเมื่อทิ้ง
ไว้หรือนำไปเคี่ยวไฟ จะเป็นสีน้ำตาลเข้มหรือสีดำ ใช้ทา
ลงบนพื้นก่อนการปิดทองเพื่อความคงทนถาวร ซึ่งเรียกกัน
โดยทั่วไปว่า “ลงรักปิดทอง” ปัจจุบันมีราคาแพงและหายาก
บางคนเมื่อเดินใกล้หรือเดินผ่านที่มีน้ำรักหรือต้นรัก จะมี
อาการแพ้ เป็นผื่นคันตามร่างกาย

6 จุลศักราชได้ 1237 ตัว

- พ.ศ. 2418

7 ปีดับไก่

- ปีขุน (หมู)

- 8 ตักไม้วิหาร
 - 9 เดือน 5 แรม 4 ค่ำ
 - 10 วัน 4 ไทย
 - 11 กัดไก่อ
 - 12 ถกษได้ 12 ตัว
 - 13 รอดเดือน 8 แรม 4 ค่ำ
 - 14 วัน 1 ไทย
 - 15 เมิงเหม้า
 - 17 ยามศุคเช้า
 - 18 ปกวิหาร
 - 19 ศักราช 1239 ตัว
 - 20 ปีเมิงเป้า
 - 21 วัน 1 ไทยรวายยี่
 - 22 ถกษได้ 10 ตัว
 - 23 สมณศรัทธา
 - 24 ตูหลวงคัมภีระ
 - 25 เป็นเค้า
 - 26 อันเตวลิก
 - 27 อุปถัมภก
 - 28 ดาวเรือง
 - 29 ตูหลวงเจ้าวัด
 - 30 วสา
 - 31 คำเลี้ยง
 - 32 เกิง
- เตรียมไม้และวัสดุก่อสร้างต่าง ๆ ที่จะสร้างวิหาร
 - ประมาณเดือนกุมภาพันธ์แรม 4 ค่ำ
 - วันพุธ
 - ปีกุน (หนู)
 - ตัวเลขในวิชาโหราศาสตร์
 - เดือนมิถุนายน แรม 4 ค่ำ
 - วันอาทิตย์
 - ปีเถาะ (กระต่าย)
 - ตอนเช้า
 - เริ่มก่อสร้างวิหาร โดยการยกเสาวิหารใส่หลุมที่ขุดเตรียมไว้
 - พ.ศ. 2420
 - ปีฉลู (วัว)
 - วันอาทิตย์ ปีมะเส็ง
 - ตัวเลขในวิชาโหราศาสตร์
 - ฝ่ายพระสงฆ์
 - เจ้าอาวาส ชื่อ คัมภีระ (เจ้าอาวาสองค์ที่ 2 ของวัดฉางข้าว น้อยเหนือ)
 - เป็นประธาน
 - หมายถึง คำที่ครูบา หรือพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก เรียกพระภิกษุ สามเณร แต่ตนเองไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ หรือ เป็นผู้บวชหรืออุปสมบทให้ แต่อยู่ในวัดที่ครูบารูปนั้น เป็นเจ้าอาวาสปกครองอยู่ มักใช้คู่กับคำว่า สัทธิวาสิก ซึ่ง หมายถึง พระอุปัชฌาย์ เรียก พระภิกษุสามเณร ที่ครูบารูปนั้นบวชหรืออุปสมบทให้แม้จะอยู่ต่างวัดก็ตาม
 - ผู้อุปถัมภ์
 - เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ นามเดิมว่า “เจ้าดาวเรือง” เจ้าผู้ครองนครลำพูนลำดับที่ 7 พ.ศ. 2414-2431
 - เจ้าอาวาส
 - วสสา หรือ พรรษา หมายถึงปี ในที่นี้ หมายถึง จำนวนปีที่พระภิกษุรูปนั้นได้อุปสมบทมาแล้ว
 - หมดทองคำเปลวไป
 - ครึ่ง หรือ กึ่ง

33 น้ำรัก

34 แก้วเสียง 8 ถัง

35 ดินขอ

36 ครูบาอุปละ

37 ผู้ตัดวิหาร

37 พระปัญญาวิลาส ภิกขุ

- รัก ที่ใช้รองพื้นก่อนปิดทอง

- หมดกระจกไป 8 ถัง

- กระเบื้องมุงหลังคา ที่ทำจากดินเหนียว เป็นแผ่นบางๆ มี
ขอเกี่ยวนำไปเข้าเตาเผาให้สุก ใช้มุงหลังคาโบสถ์ วิหาร
หรือบ้านเรือนทั่วไป

- เจ้าอาวาสวัดดินคอยพระนอน เดิมอยู่วัดหนองเงือก อ.ป่าซาง

- ผู้เป็นประธานในพิธีเริ่มก่อสร้างวิหารครั้งแรก

- พระครูพิศาลพุทธิธ (สิงห์ชัย ปัญญาวิลาส) สกุน
จันทวรรณ เจ้าอาวาสวัดป่าซางงามและเจ้าคณะอำเภอป่าซาง
และได้มรณภาพไปแล้ว เป็นผู้ไปพบจารึกไม้สักนี้ในวิหาร
วัดฉางข้าวน้อยเหนือ มีข้อความไม่ชัดเจน จึงได้เขียนซ่อม
ตามแนวอักษรเดิม เมื่อ พ.ศ. 2512

นายแสวง มาละแซม ผู้ให้คำอธิบาย/2533

ผนวก ง
คำอ่านจารึกไม้
บนพนักพิง สุวรรณรัตนบัลลังก์ธรรมาสน์ (อักษรธรรมล้านนา)
จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)
วัดป่าช่างงาม อ.ป่าซาง จ.ลำพูน

คำอ่านปัจจุบัน

- บรรทัดที่ 1 จุฬสักราชะได้ 1195 ตัว¹ ปีกเล่าไล่² เดือน⁴ เพง³ เมง⁴ วัน 3 ไทย⁵ เต่าใจ⁶ ขึ้นยามแตรสู่
เที่ยง⁷ คีเปนที่ได้ ทั
- บรรทัดที่ 2 กชิโนทกะ⁸ หมายทานแล้วแล // ปณมุลสัทธา⁹ ทัง 2 คณะ¹⁰ อันได้สั่งยัง สุวัณรัตนบัลลัง
กัธัมมาสนะ¹¹ หลังนี้
- บรรทัดที่ 3 พายในมิสวาทหลวงเจ้านันทา¹² เปนเกล้า¹³ กว่า ลิสานุสิกขะ¹⁴ ทังมวน¹⁵ มี ทุอุปปละ¹⁶
ทุคำ ทุกัญจนะ ทัง 6 ทุสิริ
- บรรทัดที่ 4 ทุพ้อคันธา¹⁷ ทุพ้ออุตตะมะ แลพระโพธาชวัณณยาสิริปรมมุตตะม-ไช พระปัญญาพระอิน¹⁸
พระภุมมอุปปลสุ
- บรรทัดที่ 5 ยอริยะพระธิดีเปนมุลสัทธาตั้งกันชู้ตน¹⁹ หนพายนอก²⁰ มีแสนเทียว²¹ แล อ้ายปุกเปนเกล้ากว่า
ภริยาลูก
- บรรทัดที่ 6 เต้าทังมวลบ่เท่าแต่นั้นเล่า หนอุปถัมภกสัทธา²² มีเจ้านายหนานแก้ว²³ แลพระยาสิริวิไชยะ²⁴
หมื่นอุตตะมะ²⁵
- บรรทัดที่ 7 แสนกุมภ สุริน ท้าวเกด²⁶ หมื่นสมบัติ หมื่นเทพพงศ์ ท้าวภุมมา พ่ออายเงิน²⁷ พ่อ
อีมุน²⁸ เปนเกล้ากว่า ภ
- บรรทัดที่ 8 รียา ลูกเต้าแห่งตนทังมวนแล สัทธาตินของรองวัด²⁹ ท้าวหน่อ พ่อเรือน ชูหอ ชูเรือนชู
ผู้ชู้คนคี่เป็นสัทธา

บรรทัดที่ 9 ตั้กัณเลียงชู้คน³⁰ คืได้ล้ายังปาสา³¹ สุวัณณรัตตณปิลลัณกัธมมาสนะ หลังนี้เพื่อว่าจักไว้
ไชยัฎกัการพุทธ

บรรทัดที่ 10 สาสนา³² ตราบ 5000 วัสสา³³ ว่าฉัณนี้แท้ดีหลี³⁴ สัังรอมเงินทั้งมวล³⁵ นับเปเงินตาได้ 525
ตำลึง³⁶ 3 บาท นับเป

บรรทัดที่ 11 เงินธ็อก³⁷ ได้ 6 ร้อย 3 ก็จำหน่ายจ่ายเปนนั้รัก³⁸ 5 หมื่น เปนทาง 39 พัน 1 เปนแก้ว⁴⁰
3 พัน ค้าแดง⁴¹ 3000 ปาย⁴² 600 ปาย 90

บรรทัดที่ 12 ปาย 5 แผ่น เปนคำขาว⁴³ 100 ปาย 500 แผ่นเปนที่บัวรมวล⁴⁴ แล ขอเปนประใจ⁴⁵ แก้วผู้
ข้าทั้งหลาย ทุกภวชาติ⁴⁶ ชาติ

บรรทัดที่ 13 ตราบต่อเท่าได้ถึง⁴⁷ อรหันตา⁴⁸ ในสาสนาพระเมตเตยยะเจ้า⁴⁹ แล้วลวดทื่อ⁵⁰ ได้ เข้าสู่
เนรพาน⁵¹ ในท่ากลางปางนั้น

บรรทัดที่ 14 แท้ดีหลีแต่เอะ⁵² สุทินน วตต เม ทาน ธมมาสนสุวัณณรัตนบอลลงกทาน อรหนตมคคญาณ

บรรทัดที่ 15 เมตเตยย สันติเก อนาคเต กาลे นิพพาน ปรม สุข นิจ

อธิบายศัพท์

จารึกไม้พนักพิง สุวรรณรัตนบัลลังก์ธรรมาสน์
วัดป่าช้างงาม อ.ป่าช้าง จ.ลำพูน

- 1 จุฬาลักราชะได้ 1195 ตัว - พ.ศ. 2376 (ตรงกับสมัย เจ้านครน้อยอินทร์ หรืออิน เจ้าผู้ครองนครลำพูน ลำดับที่ 3 (พ.ศ. 2370-2381)
- 2 ปีกเล่าไส้ - ปีมะเส็ง เบญจศก
- 3 เดือน 4 เพง - วันขึ้น 15 ค่ำ เดือนกุมภาพันธ์
- 4 เมง - มอญ
- 5 วัน 3 - วันอังคาร (ภุมวาร) (อ่านว่า - พุม-มะ-วาน)
- 6 ไทยเต่าใจ - นับแบบศักราชไทย ตรงกับวันเต่าใจ
- 7 ยามแตรขึ้นสู่เที่ยง - ระยะเวลาระหว่าง 09.00 - 11.30 น.
(แตร อ่าน - ตะแหล)
- 8 ทักซิโนทก - การหลั่งน้ำจากภาชนะลงสู่พื้น เพื่อแสดงเจตนาถวายของหรือการอุทิศส่วนบุญกุศล
- 9 ปถมมุลลัธา - ผู้เลื่อมใสศรัทธาหรือผู้ดูแลวัด ที่ริเริ่มการทำบุญครั้งนี้
- 10 ทั้ง 2 คณะ - ฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์
- 11 สุวรรณรัตนบัลลังก์ธรรมาสน์ - แท่นนั่งปิดทองประดับด้วยกระจก ในที่นี้ หมายถึง พนักของแท่น หรือที่นั่งสำหรับแสดงพระธรรมเทศนา เป็นเรือนไม้ทรงสูง ประดับตกแต่งอย่างวิจิตรพิสดาร ตั้งอยู่ในวิหาร
- 12 สวาทหลวงเจ้าวัดนันทา - เจ้าอาวาสวัดป่าช้างงาม องค์หนึ่ง นามว่า นันทา (นันทา)
- 13 เปนเกล้า - เป็นประธาน
- 14 ลีสานุลักษณะ - ศิษยานุศิษย์
- 15 ทั้งมวน - ทั้งหมด
- 16 ทุอุปปละ - ทุ ออกเสียง ตู หมายถึง พระภิกษุ อุปปละ เป็นชื่อพระภิกษุ
- 17 ทุพ้อคันธา - พระภิกษุที่มีอายุ เข้ามาบวชเมื่อมีอายุมากแล้ว คันธา เป็นชื่อพระภิกษุ
- 18 พระอิน - พระ หมายถึงสามเณร อิน เป็นชื่อสามเณร
- 19 ชู้ตน - ทุกคน
- 20 ทนพายนอก - ฝ่ายบ้านเมือง หรือฝ่ายคฤหัสถ์ชาวบ้าน
- 21 แสนเทียว - แสน เป็นยศขุนนางระดับสูง รองจากพระยา อาจเป็นยศ

- 22 ทนอุปถัมภ์ภักษธา
- 23 เจ้านายหนานแก้ว
- 24 พระยาสิริวิไชย
- 25 หมื่นอุตตมะ
- 26 ท้าวเกด
- 27 พ่ออายเงิน
- 28 พ่ออีมุน
- 29 สัทธิธาตินของรองวัด
- 30 เสี่ยงชูคน
- 31 ปาสาท
- 32 ไชยภักกพรพุทธศาสนา
- 33 ทราย 5000 วัสสา
- 34 แท้ดีหลี
- 35 สัรรอมเงินทั้งมวล
- 36 คำลึง
- 37 เงินธ็อก
- 38 น้ำรัก
- ของผู้บัญชาการทหารเดินเท้า หรือเจ้าแสนที่ซื้อ เทียว
ก็ได้
- ฝ่ายศรัทธาชาวบ้านผู้ให้การอุปถัมภ์วัด
 - หนานหรือทิดที่มีเชื้อสายเจ้า ชื่อ แก้ว
 - พระยา เป็นตำแหน่งหรือฐานันดรของขุนนางชั้นประทวน
ระดับสูงสุด สิริวิไชย เป็นชื่อคน
 - หมื่น เป็นชื่อตำแหน่งขุนนางเหนือตำแหน่งพัน สามารถ
บังคับบัญชาพันหรือเจ้าพันได้สิบนาย อุตตมะ เป็นชื่อคน
 - ท้าว เป็นฐานันดรหรือตำแหน่งขุนนางชั้นประทวน ที่สูง
กว่าหมื่น เกด เป็นชื่อคน (ตำแหน่งขุนนางชั้นประทวน
มี 4 ระดับ คือ หมื่น แสน ท้าว พระยาหรือพญา) ปัจจุบัน
น่าจะเป็น เพชร
 - ชื่อคน ที่มีลูกชายคนแรกชื่อ อายเงิน
 - ชื่อคน ที่มีลูกผู้หญิงคนแรกชื่อ อีมุน
 - ศรัทธาผู้อุปถัมภ์วัด
- ทั้งหมดทุกคน
- เรือนที่มียอดเป็นชั้นๆ ปัจจุบันใช้ปราสาท
 - โชตกะ-อดทนน, คำจูน, การแสดงความตั้งใจในการสร้าง
ถาวรวัตถุไว้ในพุทธศาสนา
 - เชื่อว่าเป็นอายุของศาสนา แห่งพระพุทธโคตมะจะสิ้นสุดใน
ปี พ.ศ. 5000
 - ดีจริง, แน่แท้, แน่นอน
 - รวบรวมเงินได้ทั้งหมด
 - มาตรฐานเงินไทย เท่ากับ 4 บาท
 - เงินตราชนิดหนึ่งของล้านนา เป็นก้อนกลมรีแบน เส้นผ่า
ศูนย์กลางประมาณ 4 ซม. ด้านหน้าผิวขรุขระ
 - ยางไม้จากต้นรัก เป็นพรรณไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง เมื่อ
กรีดยางออกมาจากต้นใหม่ๆ จะมีสีขาว คล้ายน้ำมัน ทั้ง
ไว้นานจะมีสีคล้ำ นำไปเคี้ยวจนเหนียวข้น จะมีสีดำสนิท
ใช้ประโยชน์ในการทาร์กษาเนื้อไม้ ก่อนการปิดทอง จะมีการ
ทาร์กลองไปก่อน ที่เรียกว่า การลงรักปิดทอง น้ำหรือยางรัก
เป็นวัตถุมีพิษ บางคนอาจแพ้ มีอาการผื่นคันบนผิวหนัง

- 39 ทาง - วัตถุเป็นผงละเอียด สีแดง ใช้ทาหรือใช้ผสมกับรัก เพื่อ
รองพื้นบนวัตถุที่จะปิดทอง ภาษาไทยภาคกลาง เรียก ชาด
- 40 แก้ว - ในที่นี้หมายถึง กระฉกผิวเรียบ
- 41 คำแดง - ทองคำที่สุกปลั่ง
- 42 ปาย ปลาย, เศษ, ส่วนย่อย
- 43 คำขาว - ในที่นี้อาจเป็น คำขา คือทองคำเนื้อบริสุทธิ์
- 44 บั้วรมวล - บริบูรณ์, สมบูรณ์
- 45 ประใจ - หมายถึง ปัจจัย-เหตุอันทำให้เกิดผล, หนทาง
- 46 ทุกภวชาติ - ทุก ๆ ชาติ
- 47 ได้ถึง - ได้ถึง
- 48 อรหันตา - พระอรหันต์
- 49 พระเมตเตยยะเจ้า - พระศรีอริยเมตตรัย เป็นพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้า
อีกพระองค์หนึ่ง อันจักมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
หลัง 5000 ปีการสิ้นสุดศาสนาของพระพุทธโคตมะ
- 50 ลวดหื้อ - แล้วให้
- 51 เนรพาน - นิพพาน
- 52 เทอะ - คำลงท้ายกริยาแสดงความหมาย เป็นเชิงตกลง วิจารณ์
หรือชักจูง เทอ, เทอญ, เถิด ก็ใช้

นายแสวง มาละแถม ผู้อธิบายศัพท์
พฤษภาคม/2534

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

วัดฉางข้าวน้อยเหนือ, จารึกไม้สักวัดฉางข้าวน้อยเหนือ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน อักษรธรรมล้านนา, 2371.

วัดป่าซางงาม, จารึกบนพนัภพิง สุวรรณรัตนบัลลังก์ธรรมาสน์ จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) วัดป่าซางงาม
อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 2376

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ดำเนินการโดย พ.ศ. 2404 คัมภีร์ใบลาน วัดเหมืองหม้อ
ต.ทุ่งศรี อ.ร้องกวาง จ.แพร่ รหัสไมโครฟิล์ม 81.066.05.061-061 มี 1 ผูก จำนวน
88 หน้าลาน

_____ ดำเนินการโดย พ.ศ. 2415 คัมภีร์ใบลาน วัดเชียงมั่น ต.ศรีภูมิ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.010.01 L.080-080 รหัสไมโครฟิล์ม ของสำนักส่งเสริม
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชม. 01.13.01 มี 1 ผูก จำนวน 55 หน้าลาน
(ในลานหน้าสุดท้ายระบุเป็นของวัดสุทธาวาส)

_____ ดำเนินการโดย พ.ศ. 2441 คัมภีร์ใบลาน วัดดอนปิน ต.แช่ช้าง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 79.027.05.064-064 มี 1 ผูก จำนวน 70 หน้าลาน

_____ ดำเนินการโดย พ.ศ. 2485 คัมภีร์ใบลาน วัดกอสะเลียม ต.บวักค้าง อ.สันกำแพง
จ.เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 79.026.01L.044-044 มี 1 ผูก จำนวน 59 หน้า

_____ ดำเนินการโดย พ.ศ. 2497 พับสา ฉบับนายไกรศรี นิมนานเทมินทร์ นำมาจาก
อ.แม่สาย จ.เชียงราย รหัสไมโครฟิล์ม 80.052.01L.002-002 มี 1 เล่มพับสา

_____ ดำเนินการโดย พ.ศ. 2500 คัมภีร์ใบลาน วัดหนองหม้อ
ต.บัวสลี อ.เมือง จ.เชียงราย รหัสไมโครฟิล์ม 82.117.01L.004-004 มี 1 ผูกจำนวน
58 หน้าลาน

_____ ดำเนินการโดย (ไม่ระบุศักราช) คัมภีร์ใบลาน วัดนันทาราม ต.หายยา อ.เมือง

จ.เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.012.05.064-064 มี 1 ผูก จำนวน 48 หน้าลาน

_____ตำนานพื้นเมืองยอง (ไม่ระบุศักราช) คัมภีร์ใบลาน วัดดอนชัย ต.ปอน อ.ทุ่งช้าง
จ.น่าน รหัสไมโครฟิล์ม 87.156.01L.040-040 มี 1 ผูก 94 หน้าลาน

_____ตำนานจอมยอง (ไม่ระบุศักราช) คัมภีร์ใบลาน วัดทาปลาตุก ต.ทาปลาตุก อ.แม่ทา
จ.ลำพูน รหัสไมโครฟิล์ม 85.143.01L.038-038 มี 1 ผูก จำนวน 19 หน้าลาน

_____ตำนานเมืองยอง พ.ศ. 2421 คัมภีร์ใบลานวัดพระหลวง อ.สูงเม่น จ.แพร่ รหัส
ไมโครฟิล์ม พร. 02.13.018.01 มี 1 ผูก จำนวน 81 หน้าลาน

_____ตำนานเมืองยอง พ.ศ. 2422 คัมภีร์ใบลาน วัดพระหลวง อ.สูงเม่น จ.แพร่ รหัส
ไมโครฟิล์ม พร. 02.13.010.00 มี 1 ผูก จำนวน 102 หน้าลาน

_____ตำนานเมืองยอง พ.ศ. 2428 คัมภีร์ใบลาน วัดพระหลวง อ.สูงเม่น จ.แพร่ รหัส
ไมโครฟิล์ม พร. 02.13.005.01 มี 1 ผูก จำนวน 102 หน้าลาน

เวฬุวันพิทักษ์, พระครู (เชื่อนคำ อุตตสนโต). วัดพระพุทธรบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
ตำนานเมืองยอง (คัดจากอักษรไทลื้อเป็นอักษรธรรมล้านนา), 2529

ทวญ. จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 22 ใบบอกพระยาเชียงใหม่เรื่องราชการเมืองเงี้ยว

_____จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 23 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเชียงใหม่
เรื่องราชการเมืองเชียงตุง

_____จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 47 ร่างสารตราถึงพระยาเชียงใหม่ ตอบรับ บอก
เรื่องให้ข้าราชการไปสืบราชการเมืองเชียงรุ่ง

_____จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1211 เลขที่ 94 ศุภอักษรของเข้านครหลวงพระบาง

_____จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 156 เรื่อง ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรี ฯ ถึงเมืองน่าน
เรื่อง ราชการเมืองเชียงรุ่ง

ทจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/187 รายงานราชการเมืองนครลำพูน เรื่องทาษเมืองนครลำพูน
ร.ศ. 112-121.

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 58/188 เรื่องจัดราชการเมืองนครลำพูน ร.ศ. 114-118

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรรณิการ์ วัฒนเกษม (ปริวรรต). ไคลยมัทธา ฉบับจาร พ.ศ. 2381. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษา
ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.

คณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเชียงใหม่
700 ปี. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบัน
ราชภัฏเชียงใหม่, 2538.

ชยันต์ วรรณะภุติ (บรรณาธิการ) ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่ม 3 ผูกที่ 6-7 ภาคปริวรรต ลำดับที่ 35/2532
และพม่ารบไทย ภาคปริวรรต ลำดับที่ 36/2532. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2532.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง (รวบรวมจากจดหมายเหตุ ในหอสมุด
วชิรญาณ), 2459.

เดเนียง แมคคิลวารี ดี.ดี., ศาสตราจารย์. (จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล : แปล). กิ่งศตวรรษในหมู่คนไทย
และคนลาว กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, 2537.

เต้า กุญ แสง, อ้ายคำ. เจื้อเคื้อเจ้าแสนหวี 12 พันนา หน่วยที่ 6 (อักษรไทลื้อ) คุณหมิง มณฑลยูนนาน.
จุลศักราช 1351 (พ.ศ. 2532).

ทวี สว่างปัญญากร (ปริวรรต). ตำนานเมืองยอง. เชียงใหม่ : ทรัพย์การพิมพ์, 2527.

- _____ *ตำนานเมืองเชียงตุง*. เชียงใหม่ : หอจดหมายเหตุหนังสือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2529.
- _____ (เรียบเรียง). *พงศาวดารเมืองเชียงตุง* พิมพ์แจกเป็นบัตรงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง, 27 มกราคม 2533.
- _____ *ตำนานพื้นเมือง 12 พันนา*. เชียงใหม่ : หอจดหมายเหตุหนังสือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2529.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ข้า บุนนาค). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2531.
- เทพวิสุทธิเวที, พระ และสมหมาย เปรมจิตต์. *อัครคัมภีร์แห่งพุทธโฆษาจารย์เจ้า : กฎหมายล้านนา*. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2535.
- บำเพ็ญ ระวิน (ปริวรรต). *ตำนานวัดป่าแดง มูลศาสนาญาณคัมภีร์ ตำนานพระมหาญาณคัมภีร์* (ยังไม่พิมพ์เผยแพร่), 2536.
- ประชากรจักรจักร, พระยา. *พงศาวดารล้านช้าง* พิมพ์แจกในงานฉานปณกิจศพ ปริก วิเศษภักดี 3 ธันวาคม 2473.
- _____ *พงศาวดารโยนก* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : บุรินทร์การพิมพ์, 2516.
- _____ *ตำนานโยนก*. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2450.
- ประเสริฐ ณ นคร (เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน). *มั่งรายศาสตร์ จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉานปณกิจศพ เจ้ากาบแก้ว (ณ ลำพูน) พิจิตรโอสธ, 26 พฤษภาคม 2516.*
- ปรีดิธรรมธาดา, พระยา (แพ ตาละลักษณณ์). *คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย* เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานทำบุญครบร้อยวัน นางจันทร์เมื่อดุติมา พิมพ์ครั้งที่ 3, 12 กุมภาพันธ์ 2530.

ปีแอร์ โอर्ड. (พิษณุ จันทรวาทัน เรียบเรียงจากบันทึกต้นฉบับหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงบรัสเซลส์).
ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การันต์, 2539.

พุทธพุกาม, พระและพระพุทธญาณ, พระ. *ตำนานมูลศาสนา*. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง
เดช สนิทวงศ์, 17 ธันวาคม 2518.

รัตนปัญญาเถระ, พระ. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่ นายกี นิมมานเหมินทร์ เนื่องใน
วันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินทร์ - ชูติมา” ในโรงพยาบาลเชียงใหม่ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 12 พฤษภาคม 2510.

วิวรรณโรคาพาธ, ชุน. *ประวัติย่อ ศาสนาจารย์ปัญญา ไชยวรรณ*. คริสตจักรเบอร์เอล บ้านแป้น
อ.เมือง จ.ลำพูน, 2502.

ศิลปากร, กรม. *ประชุมพงศาวดาร ภาค 5* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก
(พิเศษ) บุญเพ็ญ แคว้นนะ, 7 มกราคม 2533.

_____ *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มทวงศ์* กรุงเทพฯ :
บริษัท ไทยปริเมียร์ จำกัด, 2534.

_____ *ตำนานพระธาตุทริภุญชัย*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตร
โอสธ (รอด สุตันตานนท์), 29 พฤษภาคม 2505.

_____ *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 72 (ตำนานเมืองสุวรรณโคตม)*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ นายเฉลิม ปริญญาจารย์, 4 ตุลาคม 2504.

_____ *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 (พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน)* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ถวัน ณ เชียงใหม่), 12 มกราคม 2516.

_____ *พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรโอสธ (รอด สุตันตานนท์), 29 พฤษภาคม 2505.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล (ปริวรรต). *หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ* สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารวิชาการ) ร่วมเฉลิมฉลอง 700 ปี เชียงใหม่ 1839-2539), 2536.

_____ *พื้นเมืองน่าน คัมภีร์ใบลานฉบับวัดพระเกิด คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 2536.

สิงฆะ วรรณสัย (ถอดความเป็นภาษาไทยปัจจุบัน). *โคลงเรื่อง มังหาราบเชียงใหม่*. พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองอายุครบ 7 รอบของนางกิมฮ้อ นิมนานเทมินทร์, 20 มีนาคม 2522.

สุชาติ ภูมิบริรักษ์ (แปล). *นิทาน "ไถลื้อ" ในมณฑลยูนนาน* กรุงเทพฯ : ดี ดี บุคส์, 2533.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อานันท์ กาญจนพันธุ์และศรีทน คำแปง (ปริวรรต). "ตำนานพื้นเมืองยอง" *หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับที่ 8-15*, 2532.

หนังสือ

คณะกรรมการจัดทำหนังสือสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *ลำพูน สมโภชรัตนโกสินทร์ 200 ปี*. จังหวัดลำพูน, 2525.

จิตติมา สุทธศรี. (บรรณาธิการ) *คนไท (เดิม) ไม่ได้ยู่ที่นี่*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2533.

จิตร ภูมิศักดิ์. *โองการแข่งน้ำ และข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล จำกัด, 2524.

_____ *ความเป็นมาของคำสยาม, ไทยลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล จำกัด, 2524.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *รัฐ* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *พม่า : ขบวนการนักศึกษากับประวัติศาสตร์อันระทึกใจ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

ประพันธ์สาส์น, 2533.

_____ (บรรณาธิการ) *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

_____ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). *ปรัชญาประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3, 2527.

_____ และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1,2*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหา. *ไทยรบพม่า*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2520. ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย เน้นหนา. *ผ้าล้านนา : ยวน ลื้อ ลาว* พิมพ์ครั้งที่ 3 เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (บรรณาธิการ). *ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม*. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

_____ *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา ฉบับมกราคม-เมษายน 2529* โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529

ธเนศวร์ เจริญเมือง. *ไทย-พม่า-ลาว-จีน สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจสี่เหลี่ยมวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2538.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา ฉบับมกราคม-เมษายน 2539* โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529

ธิดา สาระยา. *รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2537.

- _____ ว่าจะเป็นคนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, 2537.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์, 2524.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *กรุงแตก, พระเจ้าตากและประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์*. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มติชน, 2538.
- ประชัน รักพงษ์. "ไทยลื้อ". รายงานการวิจัย เสนอต่อ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530.
- ประเสริฐ ณ นคร. *ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง*. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ใน
พระบรมราชูปถัมภ์, 2537.
- ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, เพ็ชรล้านนา เล่ม 1-2, เชียงใหม่ : บริษัท นอร์ทเทอรัน พรินต์ติ้ง จำกัด,
2538 พิมพ์ครั้งที่ 2.
- รัตนพร เศรษฐกุล, ชูสิพร วิมุกตานนท์และราญ ฤนาท. *สำรวจทางชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทย
ในกลุ่มแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่*, 2527.
- ราญ ฤนาท, ชูสิพร วิมุกตานนท์ *การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชาวไทยลื้อ ที่ อ.แม่สาย
จ.เชียงราย ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่*, 2530.
- วงลักข์ ณ เชียงใหม่ (บรรณาธิการ). *เจ้าหลวงเชียงใหม่* กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้ง
แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, 2539.
- วิจัยสังคม, สถาบัน. *รายชื่อนหนังสือโบราณล้านนา : เอกสารไมโครฟิล์ม โครงการศึกษาวิจัย คัมภีร์
ใบลานในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 2534.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. "แอ่งอารยธรรมอีสาน" *ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน,
2533.
- _____ "สยามประเทศ" *ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2534.

_____ และสุจิตต์ วงษ์เทศ. "ไไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม" ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2534.

_____ และปราณี วงษ์เทศ. จ้วง : พี่น้องเผ่าไทยเก่าแก่ที่สุด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

ศิริชัย นฤมิตรเรขการ (บรรณาธิการ). *ชนชาติใด*. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2537

_____ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. *วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม 1,2* วิทยาลัยครู เชียงใหม่, 2535.

สงวน โชติสุขรัตน์. *ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 1-2*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2515.

สรสวดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา* เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, 2529.

_____ *ประวัติศาสตร์ล้านนา* กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 2 ในวาระสมโภชน์เชียงใหม่ 700 ปี, 2539.

_____ *เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา* เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ มิ่งเมือง, 2537.

ลีลา วีระวงส์, มหา. *ประวัติศาสตร์ลาว* สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

สืบแสง พรหมบุญ *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ. 1282-1853*. มุลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *เมืองพะเยา* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2527.

_____ "คนไทยไม่ได้มาจากไหน" ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2522.

สุนทร ชุตินทรานนท์, *สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2* (พ.ศ.2310) กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สยาม, 2534.

สุเมธ-รสสุคนธ์ ทาริยะ. “ไทยยong”. รายงานการวิจัย เสนอต่อ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530.

เสถียร พันธรัณย์ และอัมพร ทิชะระ (เรียบเรียง). “ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง”. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529.

อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และณฤมล เรืองรังษี (บรรณาธิการ) เรื่องเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2537.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. โครงการตำรามหาวิทยาลัยกรุงเทพ : มิตรนราการพิมพ์, 2527.

_____ ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

_____ “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง วัฒนธรรม 5 เชียง ณ จ. เชียงราย, 1-6 มีนาคม 2537.

ฮันส์ เพนธ์ (อ่านและคำวิจารณ์ 2516). จารึกแผ่นไม้กระดาน วัดพระนอน อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน กรุงเทพฯ : วารสารศิลปากร ปีที่ 18 เล่ม 1 พฤษภาคม 2516.

ฮันส์ เพนธ์และคณะ (บรรณาธิการ). ประวัติพระธาตุดอยดุง. มุลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

บทความจากหนังสือและวารสาร

ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” วารสารมนุษยศาสตร์, กันยายน-

ธันวาคม, 2521.

จิระนันท์ พิตรปรีชา, “ยูนนาน การค้าทางไกลในอดีต” *ศิลปวัฒนธรรม*, สิงหาคม, 2533

ชูสิทธิ์ ชูชาติ, “การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองในสังคมล้านนา : ศึกษาเฉพาะการผลิตระดับหมู่บ้าน
ในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 1839-2475” *วารสารมนุษยศาสตร์*, กรกฎาคม-
ธันวาคม, 2525.

เดวิด เค. ้วยอาจ, “การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร” *วารสารธรรมศาสตร์*,
มิถุนายน-กันยายน, 2519.

ธิดา สารยา, “ประวัติศาสตร์สิบสองพันนา” *วารสารเมืองโบราณ* (ฉบับสิบสองพันนา). กรกฎาคม-
กันยายน, 2532.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, “คนไทย มาจากไหนด้วยและคนไทยอยู่ที่นี้ด้วย” *ศิลปวัฒนธรรม* ตุลาคม, 2533.

ศรีศักร วัลลิโภดม, “วัฒนธรรมสิบสองพันนา” *วารสารเมืองโบราณ* (ฉบับสิบสองพันนา). กรกฎาคม-
กันยายน, 2532.

แสวง มาละแซม, “การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำ
ปิงตอนบน” *จดหมายเหตุสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* มกราคม-เมษายน
2535.

_____ “คนไทในล้านช้าง” *ล้านนาสู่ล้านช้าง* รายงานการศึกษาในลาวตอนบน โดยสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2536.

_____ “การศึกษาตำนาน : กรณีศึกษา ตำนานเมืองยอง ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชาวยอง”
หัตถ์นอย หนังสือประกอบการดำเนินงานตามโครงการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลป
วัฒนธรรมท้องถิ่น โรงเรียนวิชิตประชา อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 2534.

อานันท์ กาญจนพันธุ์, “ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนา ระหว่างพุทธ
ศตวรรษที่ 20 และ 21” *วารสารธรรมศาสตร์*, มิถุนายน-กันยายน, 2519.

“สถานภาพปัญหาและทิศทางการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสังคมล้านนา 2430-2529” (เอกสารโรเนียว) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2529.

วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ

กัตถัญญ ชูชื่น. “พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา: บทวิเคราะห์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

กฤษณา เจริญวงศ์. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ รายงานการวิจัย ฉบับที่ 49 ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ, 2532.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475.” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523.

ณัชชา เลาศิรินาถ. “การสลายตัวของรัฐจารีตในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง : สิบสองพันนา พ.ศ. 2369-2437.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526

ดวงฤทัย หิรัญสถิตย์. “การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985-2030.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

อัครศักดิ์ ทำบุญ. “กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ประชัน รักพงษ์. “การปกครองของพม่าในล้านนา.” รวมบทความสัมมนาล้านนาอดีตศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี 28-31 มกราคม 2528 ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

ปรีศนา ศิรินาม. “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองล้านนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น.” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2516.

พรพรรณ จงวัฒนา. “กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445).” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

พรสวรรค์ อัมรานนท์. “ตำนานเชียงแสน : การศึกษาเชิงวิจารณ์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

ยุพิน เข็มมุกต์. “พุทธศาสนาสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยพม่าปกครอง พ.ศ. 1839-2317.” รวมบทความ
สัมมนาทางวิชาการ เรื่องพุทธศาสนากับสังคมล้านนา 8-10 พฤษภาคม 2535 ณ
วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

ระวีวรรณ ภาคพรต. “การกลัปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว. “การเมืองล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317,”
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. “คนยongบ้านเหล่าคู่: ประวัติ ชีวิตความเป็นอยู่ และเอกลักษณ์.” รายงาน
ประกอบการศึกษา วิชาล้านนาคดี สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ยังไม่พิมพ์เผยแพร่), 2536.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล (บรรณาธิการ). *มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย*, 2524.

สรสวดี ประยูรเสถียร. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476).” วิทยานิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523.

โสภา ชานะมูล. “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481).” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

หวั่ง จี๋ หมิน. “ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชอหลี่กับเมืองปาไปซีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19,” วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับใบลาน
ภาคเหนือ.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

อัญชลี สุสายัณห์. “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

อุษณีย์ ธงไชย. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ. 1839-2310,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

การสัมภาษณ์

กฤษ วรรณมะกอก, หนาน อายุ 75 ปี บ้านหวาย ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 20 ตุลาคม 2536

แก้ว, หนานหลวง. อายุ 59 ปี รองสภาประชาชนบริหารเมืองลำ เขตปกครองตนเองสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 12-20 เมษายน 2534.

ขันติธรรมโสภิต, พระครู. อายุ 65 ปี เจ้าคณะตำบลทาชูเงิน วัดทาชูเงิน ต.ทาชูเงิน อ.แม่ทา จ.ลำพูน, 8 สิงหาคม 2535, 18 ธันวาคม 2536.

คันธวัชโส ภิกขุ. อายุ 58 ปี ครูบาหลวงวัดหัวข่วงราชฐาน เมืองยอง จังหวัดเชียงใหม่ สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 3-4 เมษายน 2535, 4-5 เมษายน 2536.

คาด อินปัน, หนาน. อายุ 71 ปี บ้านทุ่งม่าน ต.ป่าพลู อ.บ้านโฮ่ง จ.ลำพูน, 5 เมษายน 2536.

คำ แก้วมูล, แม่ฮ้อย. อายุ 87 ปี บ้านทาชูเงิน ต.ทาชูเงิน อ.แม่ทา จ.ลำพูน, 16 เมษายน 2534, 25 มีนาคม 2536.

คำส่าย สอวันลึก. อายุ 45 ปี เจ้าเมืองเวียงภูกา แขวงหลวงน้ำทา ส.ป.ป. ลาว, 5 ธันวาคม 2537.

.จอมแสง อายุ 31 ปี อาจารย์ประจำ สถาบันชนชาติส่วนน้อย เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 8,20 เมษายน 2534, 4 เมษายน 253

จันดา ฉางข้าวชัย. อายุ 75 ปี บ้านฉางข้าวชัยน้อยเหนือ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 18 เมษายน 2536

จายหลวง. อายุ 40 ปี เจ้าเมืองหลวง เขตปกครองตนเองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 6 ธันวาคม 2536.

เจีย แยนจอง. อายุ 59 ปี ศาสตราจารย์ ประจำสถาบันเอเชียตะวันออก เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 6 เมษายน 2534.

คำ, หนาน อายุ 65 ปี บ้านหัวข่วง เมืองยอง จังหวัดเชียงใหม่ สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 3-4 เมษายน 2535, 4-5 เมษายน 2536.

เต้า ชิง หวา. อายุ 53 ปี ผู้ว่าราชการเมืองเชียงรุ่งเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 6 ธันวาคม 2536, 21 ธันวาคม 2537.

เต้า อ้าย หมิง (เจ้าสุวรรณวงศ์). อายุ 55 ปี ผู้ว่าราชการเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 6 ธันวาคม 2536, 21 ธันวาคม 2537.

เต้า ซื่อ ซิน (เจ้าหม่อมคำลือ) อายุ 63 ปี อดีตกษัตริย์องค์สุดท้าย เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน, 5, 8, 20 เมษายน 2534, 16 มิถุนายน 2536.

ถาวรธรรมาวัตร, พระครู. อายุ 52 ปี เจ้าคณะตำบลเหล่ายาว อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน, 12 เมษายน 2536.

ธรรมดี ธรรมวงศ์ (คนลือ). อายุ 49 รองเจ้าเมืองสิงห์ แขวงหลวงน้ำทา ส.ป.ป.ลาว, 5 ธันวาคม 2536.

ธรรมสารโสภิต, พระครู. วัดบ้านหลวง ต.โนนเมือง อ.เมืองลำพูน, 18 มิถุนายน 2536.

นันทรัตนคุณ, พระครู. อายุ 56 ปี เจ้าคณะตำบลเวียงยอง วัดศรีบุญชูวังไฮ อ.เมือง จ.ลำพูน, 20 เมษายน 2536.

บุญปัน ธมมโร, เจ้าอธิการ. อายุ 54 ปี เจ้าคณะตำบลป่าพลู ต.ป่าพลู อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน, 4 มกราคม 2535, 8 เมษายน 2535.

ปัญญา ปญญาโร, พระครู. อายุ 52 ปี วัดเหมืองจี้หลวง อ.เมือง จ.ลำพูน, 10 เมษายน 2536.

พรหมวงศา, เจ้าหนาน. บ้านตลาดหลวงเมืองยอง เมืองยอง จังหวัดเชียงใหม่ สาธารณรัฐสังคมนิยม
แห่งประเทศไทย, 3-4 เมษายน 2535, 4-5 เมษายน 2536.

พิทักษ์เจตยานุกิจ, พระครู. อายุ 59 ปี เจ้าคณะอำเภอแม่ทา วัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน,
28 ตุลาคม 2536, 4 ธันวาคม 2536.

พิทักษ์ธรรมากร, พระครู. อายุ 52 ปี เจ้าคณะตำบลมะเขือแจ้ วัดบ้านแจ่ม อ.เมือง จ.ลำพูน,
1 มีนาคม 2534, 16 เมษายน 2536.

พุทธธรรมสุนทร, พระครู. อายุ 60 ปี เจ้าคณะตำบลแม่ตืน เขต 2 วัดแม่ตืน อ.ลี้ จ.ลำพูน, 4 มกราคม
2535.

รัตนสารโกวิท, พระครู. อายุ 58 ปี เจ้าคณะตำบลทาปลาดุก เขต 2 วัดศรีทรายมูล ต.ทาปลาดุก
อ.แม่ทา จ.ลำพูน, 8 สิงหาคม 2535.

ราชธีรารักษ์, พระอายุ 64 ปี เจ้าคณะจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุหริภุญชัย อ. เมืองลำพูน, 7 มิถุนายน
2536.

วรรณมาภิรมย์, พระครู. อายุ 62 ปี วัดศรีเมืองย้อย อ.เมือง จ.ลำพูน, 7 กรกฎาคม 2536.

วรวิจิธาตา, พระครู. อายุ 58 ปี เจ้าคณะตำบลม่วงน้อย วัดบ้านไร่ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 5 เมษายน
2535.

วสันต์ วสันโต, พระมหา. อายุ 45 ปี เจ้าคณะตำบลปากบ่อง วัดกอม่วง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 26 ธันวาคม
2536.

วิลาศคณาธ, พระครู. อายุ 72 ปี เจ้าคณะอำเภอลี้ วัดพวงคำ อ.ลี้ จ.ลำพูน, 5 เมษายน 2536.

วิสิฐปัญญากร, พระครู อายุ 63 ปี วัดแม่สารบ้านตอง ต.เวียงยอง อ.เมืองลำพูน, 7 มิถุนายน 2536.

เวฬุวันพิทักษ์, พระครู (เชื่อนคำ อุตตสนโต) อายุ 65 ปี วัดพระพุทธบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง
จ.ลำพูน, 4 ตุลาคม 2533, 10 มิถุนายน 2534, 10 เมษายน 2535, 4-5 เมษายน 2536,
5 มกราคม 2537.

ศรีพรรณ สิริมงคล, เจ้าอธิการ. อายุ 57 ปี ประธานหน่วยอบรมประจำตำบลทากาศ วัดท่าทุ่งหลวง
ต.ทากาศ อ.แม่ทา จ.ลำพูน, 18 ธันวาคม 2536.

สถิตธรรมากร, พระครู. อายุ 55 ปี วัดประดู่ป่า อ.เมืองลำพูน, 22 กันยายน 2536.

สรศักดิ์, พระอธิการ. อายุ 48 ปี รักษาการเจ้าคณะตำบลบ้านธิ วัดบ้านธิหลวง อ.บ้านธิ จ.ลำพูน, 21
เมษายน 2535.

สวัสดิ์ สุวรรณดุก. อายุ 54 ปี กำนัน ต.ทาปลาตูก อ.แม่ทา, 28 ธันวาคม 2536.

สา, แม่ฮ้อย. อายุ 75 ปี บ้านผานม เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ส.ป.ป.ลาว, 6 กรกฎาคม
2535, 5 ตุลาคม 2536.

สังวรณญาณประยุดิ, พระครู. อายุ 52 ปี วัดหัวขัว ต.เวียงยอง อ.เมืองลำพูน, 18 มิถุนายน 2536.

สิงห์คำ มาละแซม, ทนายน อายุ 78 ปี 60 หมู่ 1 บ้านทาชุมเงิน ต.ทาชุมเงิน อ.แม่ทา จ.ลำพูน,
24 ตุลาคม 2532, 4-5 ตุลาคม 2533, 15 เมษายน 2536.

สิริบุญญากร, พระครู. อายุ 59 ปี เจ้าคณะตำบลเหมืองง่า วัดศรีบุญยืน อ.เมือง จ.ลำพูน, 28 กุมภาพันธ์
2534, 7 กรกฎาคม 2535, 16 เมษายน 2536.

สุนทรธรรมานุรักษ์, พระครู. อายุ 72 ปี เจ้าคณะตำบลศรีเตี้ย วัดพระเจ้าตนหลวง ต.ศรีเตี้ย อ.บ้าน
โฮ้ง จ.ลำพูน, 4 มกราคม 2535, 8 เมษายน 2535.

สุเมธาวรัตน์, พระครู. อายุ 54 ปี เจ้าคณะตำบลริมปิง วัดป่ายางริมปิง อ.เมือง จ.ลำพูน, 4 มีนาคม
2534.

แสงหล้า, ครูบา. อายุ 68 ปี วัดพระธาตุสายเมือง เมืองท่าขี้เหล็ก จังหวัดเชียงใหม่ สาธารณรัฐ
สังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า, 3-4 เมษายน 2535, 4-5 เมษายน 2536.

โสภณกิตติธาดา, พระ. อายุ 58 ปี เจ้าคณะอำเภอป่าซาง วัดบ้านก้อง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 10 มีนาคม
2535, 12 เมษายน 2536, 8 ธันวาคม 2536.

โสภณบุญญसार, พระครู. อายุ 51 ปี เจ้าคณะตำบลวังผาง วัดวังผาง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 10 สิงหาคม 2536.

หมื่น วงศ์สาม, เจ้าหนาน อายุ 80 ปี ฌียพันธ์การพิมพ์ ตลาดป่าซาง ต.ป่าซาง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 2 พฤษภาคม 2535.

หวั่น แสงผึ้ง. อายุ 63 ปี ร้านวัฒนศิลา อดีตกำนัน ตำบลนครเจดีย์ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 10 สิงหาคม 2536, 26 ธันวาคม 2536.

องอาจ จันทวังโส, พระมหา. อายุ 45 ปี รองเจ้าคณะอำเภอป่าซาง วัดสุวรรณวิหาร อ.ป่าซาง จ. ลำพูน, 5 เมษายน 2535, 26 ธันวาคม 2536

อดุลย์ธรรมคณี, พระครู. อายุ 67 ปี เจ้าคณะอำเภอบ้านโฮ่ง วัดบ้านโฮ่งหลวง อ. บ้านโฮ่ง จ. ลำพูน, 5 มกราคม 2535.

อัจฉรา สายหยุด อายุ 50 ปี โรงเรียนวัดโนทัยพายัพ อ.เมืองเชียงใหม่, 20 ตุลาคม 2536.

อิน จอมจันทร์ยอง, หนาน. อายุ 75 ปี บ้านป่าซาง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน, 7 มกราคม 2535.

อุทัยวรรณ กาญจนกมล, ทันตแพทย์. อายุ 48 ปี ภาควิชาทันตกรรมชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 10 มิถุนายน 2536, 18 ธันวาคม 2536.

อุ้นน้อย, หนาน. อายุ 75 ปี บ้านกอม เมืองยอง จังหวัดเชียงใหม่ สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พม่า, 3-4 เมษายน 2535

ภาษาต่างประเทศ

An Chunyang and Liu Bohua. *Where the Dai People Live*. Beijing : Foreign Languages Press, 1985.

B C R On the Trade of Chiang mai (No.1793 - 5557) Diplomatic and Consular Reports., 1896 - 1916.

- Bock, Carl. *Temples and Elephants*. Singapore : Oxford University Press, 1986.
- Chiranan Prasertkul. *Yunnan Trade in the Nineteenth Century : Southwest China's Cross-Borderies Function System*. Bangkok : Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 1989.
- Hallet, Holt S. *A Thousand Miles on an Elephants in the Shan State*. Bangkok : White Lotus Co. Ltd., 1988.
- Huang He (editor). *Xishuang Banna Fenqing*. Hua Yi Publishing House, 1986.
- India office Library and Records (L/PXS/20/D19.6-1). *Chiefs and Leading Families in the Shan State and Karenni*. (Unpublished Materials). London : 1923.
- India office, *Secretary, Political and Secret Department*. *Major Sladen's Report on the Bhamo Route*. (Parliamentary Paper, No.251, of Sesion 1868-9). London : The House of Commons, 1871.
- Kachorn Sukabani, "The Thai Beach-Head State in the 11 th-12 th Centuries" Reprinted from *The Silpakon Journal*. Vol.1 No.3 September 1957 No.4 November 1957.
- Leach, E. R., "The Frontiers of Burma" *Southeast Asia the Politicsof National Intergration*. New York : Landom House, 1976.
- Lieberman, Victor B. *Burmese Administrative Cycles. Anarchy and Conquest*, c.1580-1760. N.Y. : Princeton University Press.
- Macleod, T.E. "Abtract Journal of an Expedition to Kiang-Tung on the Chinese Frontier, Starting From Mounmein on the 13th December 1836" *Journal of the Asiatic Society* No.72 December, pp.987-1005, 1836.
- N. Ellas. *Introductory Sketch of the History of the Shans in Upper Burma and Western Yunnan*. Calcutta : The Foriegn Department Press, 1876.
- Ratanaporn Sethakul. "Political Relations between Chiang Mai and Kengtung in the Nineteen Century" ใน *Prakai Nontawasi Changes in Northern Siam and Shan States : 1886-1942* Singapore : SEASP. 1988.

Scott, James G.& J.P. Hardiman. *Gazetter of Upper Burma and the Shan States* Rangoon : SUBPS. pp.500-508 (Part II-Vol.II), 1901.

Scott, James G. *Burma from the Present Day*. London : Adelphi Terraace,

Snit Smuckarn and Kennon Breazeale. *A Culture in Search of Survival : the Phuan of Thailand and Laos*, Yale University Southeast Asia Studies U.S.A., 1970.

"Animism in Kengtung State", *The Journal of the Burma Research Society* (Vol.XXVII Part.II) 1937.

Tracger, Frank N. and Koenig, William J. *Burmese Sit-Tans 1764-1826*. Tucson : The University of Arizona Press,

Volker Grabowsky. *"Forced Resettlement Campaigns in Northern Thailand during the early Bangkok Period."* Thai Studies Seminar : Chiang Mai University Thailand. 19 April 1993.

W. C. McLeod, *Papers Relating to Mcleod and Richardson's Journals*. London : 1836.

Wilson Constance M., *The Burma-Thailand Frontier over Sixteen Decades : Three Descriptive Documents*, Center for International Studies Ohio University, 1988.

Zhu Liangwen. *The Dai*. Bangkok : Aksorn Samphan, 1992.

เกี่ยวกับผู้เขียน

แสง มาระแซม

ชาติกำเนิด

เป็นชาวยอง เกิดที่จังหวัดลำพูน

- จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ที่จังหวัดลำพูน
- อ่านเขียนภาษาและอักษรธรรมล้านนาและลื้อได้
- ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ปก.ศ.สูง) จากวิทยาลัยครูเชียงใหม่
- การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาศึกษาพิเศษโลก
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ (ศศ.ม.) จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ทุนวิจัยและผลงานทางวิชาการ

- ได้รับทุนวิจัยด้านประวัติศาสตร์ จากมูลนิธิ เจ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน (J H W THOMPSON FOUNDATION)
- ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยและจัดพิมพ์หนังสือด้านวิชาการจาก “โครงการประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมชาติไท” ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- อนุมัติการศึกษาคุณงาม ณ สมาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา โดยทุนของ มูลนิธิเอเชีย (ASIA FOUNDATION)
- วิทยานิพนธ์ได้รับการคัดเลือกจาก มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (TOYOTA THAILAND FOUNDATION) ให้ได้รับรางวัลโตโยต้า (TOYOTA AWARD-TTF AWARD) สาขา มนุษยศาสตร์ ประจำปี 2538
- งานศึกษาวิจัยเบื้องต้น “เวียงภูคา เวียงโบราณในลาวตอนเหนือ” โดยทุนสนับสนุนของบริษัทร่วมพัฒนาในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ จำกัด (บริษัทร่วมทุนระหว่างรัฐบาลลาวกับเอกชนไทย) พ.ศ. 2536-2537
- เสนอผลงานทางวิชาการเรื่อง “คนยอง : คนไทยในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน” ในการประชุมนานาชาติไทยศึกษา ครั้งที่ 6 ระหว่างวันที่ 14-17 ตุลาคม 2539 ณ จังหวัดเชียงใหม่ (THAI STUDIES 6th INTERNATIONAL CONFERENCE, CHIANG MAI 14-17 October 1996).
- งานวิจัยที่อยู่ในระหว่างการศึกษาวิจัย
 1. “การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในภาคเหนือ” โดยทุนของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ปีงบประมาณ 2539 (หัวหน้าโครงการวิจัย)
 2. “วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวยองในลำพูน” งานวิจัยโครงการผ้า : มรดกร่วมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทุนของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (ผู้วิจัย)
 3. “กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวทางสังคมของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท : กรณีศึกษาบ้านต้นแก้ว หมู่ 4 ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่” โดยทุนของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (ผู้ร่วมวิจัย)

หน้าที่การงาน

ปัจจุบัน รับราชการครูที่ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่